Ukrainian World 2 1992

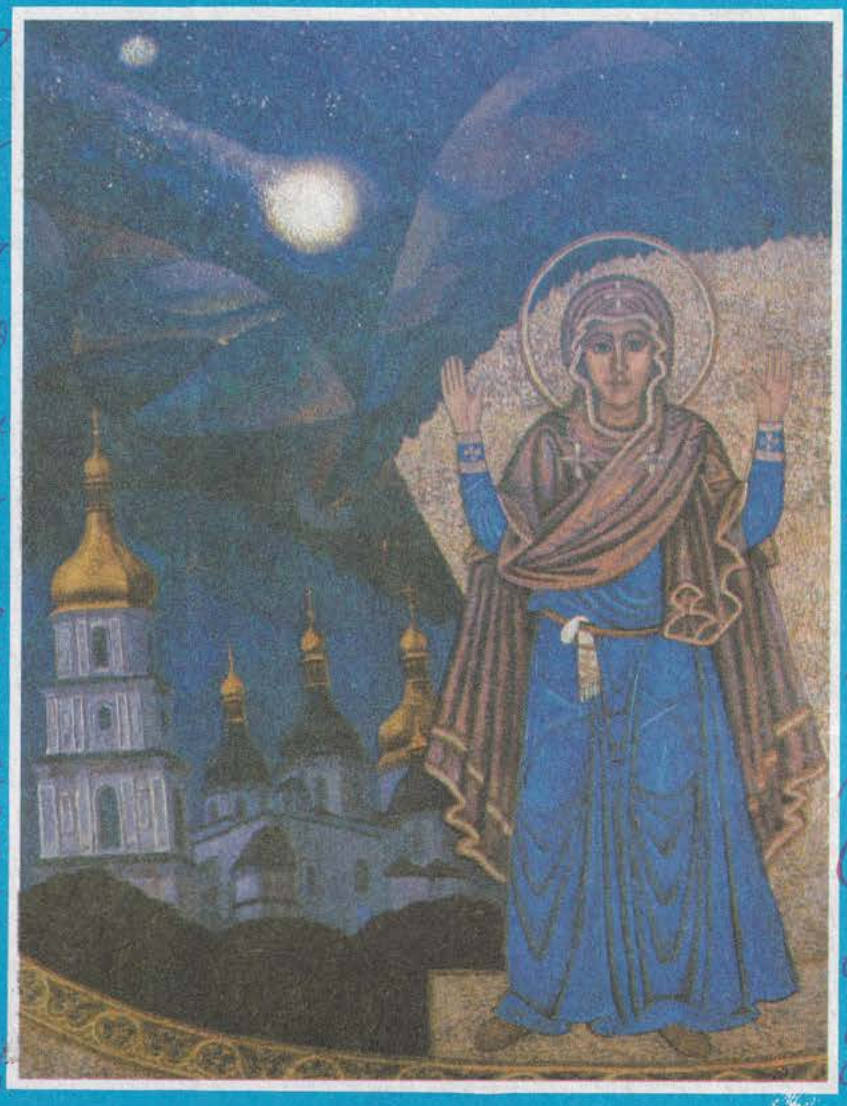

АРАТТА-ОРАТАНІЯ —
ПРАМАТЕРИК УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
ІНДІЙСЬКИЙ МІФ ПРО ЄВРОПУ
УКРАЇНА — БАВАРІЯ

УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ

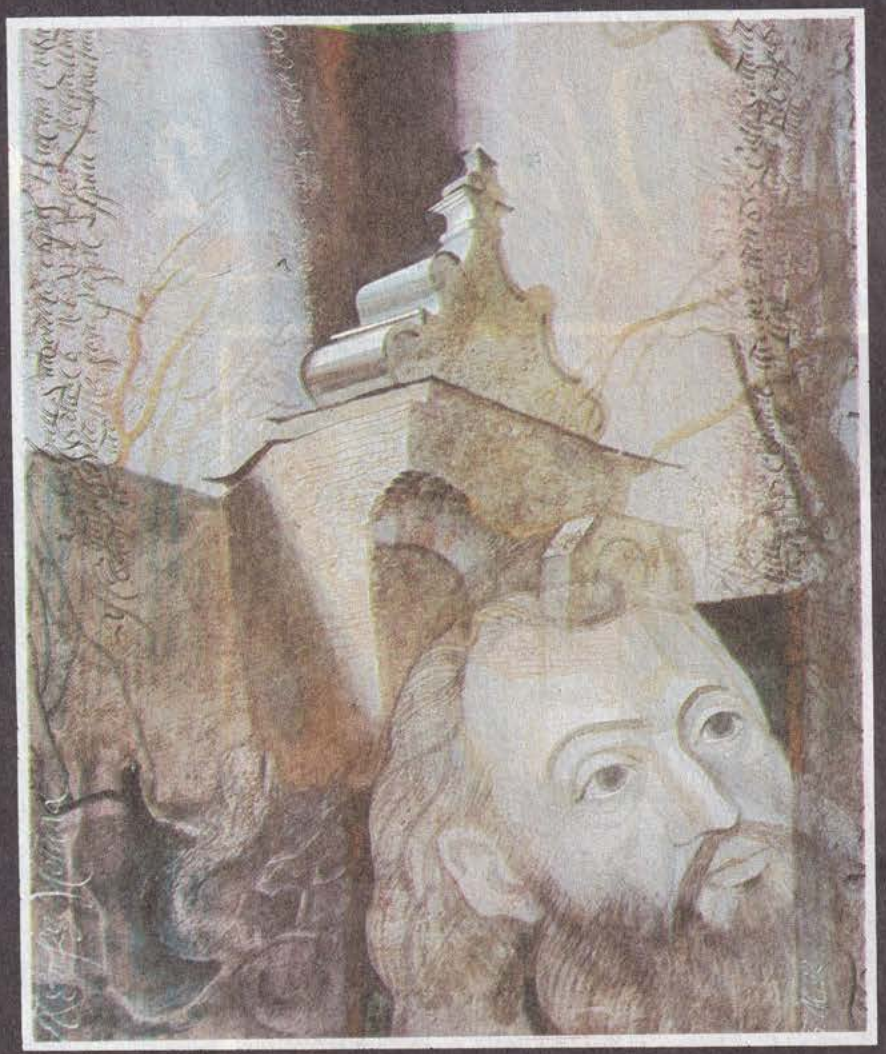

ВІД РЕДАКЦІЇ

"УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ" – часопис для всіх, хто має потребу в життєво необхідному дієвому знанні. Ми прагнемо бути провідниками безвічного духовно-господарського досвіду українців, набутого в процесі етнокультурного добору за багатовікову історію Українського Світу в єдності його духовної й природної сфер.

"УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ" – це вияв творчих можливостей і нинішніх інтелектуальних сил України та українців, які мешкають поза рідним краєм.

Наше видання спрямоване на відродження й саморозвиток української культури в її духовно-матеріальній цілісності, в нерозривності духовної й господарської практики; ми висвітлюємо взаємозв'язки Українського Світу в його унікальному етно-географічному розмаїтті з іншими етнічними світами.

Часопис рекламує найновіші здобутки в усіх сферах нашого життя.

Ми враховуємо Ваші особисті зацікавлення, і Ви знайдете необхідне Вам знання в таких рубриках:

ДОВІРА – осягнення духовних першооснов Українського Світу, неперебутної історії українського духу через спадкоємність етнічної самосвідомости; вихід на шлях суспільної злагоди, духовної єдности нашого народу силою власної етики і вселюдської моралі, снагою особистої волі до життя.

ДІЄПИС – осмислення української історії через зовнішні події, зафіксовані в літописах, політичних актах та інших писаних джерелах, з погляду народної етики, звичаєвого права й традиційної політичної культури українців.

СЛОВО – сфера міфології як усного вияву нерозчленованої релігійної свідомости, цілісного духовно-природного буття наших предків; це й красне письменство давнини та сьогодення; міфопоетичний словник української мови; історія нашої писемности; походження наших власних імен та географічних назв нашої материзни.

РОДИНА – це родинні обряди, звичаї; гігієна інтиму; культура сімейних взаємин та домашнього побуту; етнопедагогіка; традиційне харчування.

ЛАД як універсум Українського Світу охоплює всі сфери цілісного буття українців: обрядове коло річного святково-трудового циклу в його регіональному розмаїтті, космогонічні знання. Це також лад нашої музичної культури в єдності традиційного народного виконавства, академічного мистецтва й розважальної музики. Це давні й нинішні методи ладування-зцілення нашого духу та тіла.

ГОСПОДА – культура ведення господарства: будівництво та обладнання житла, знання з рільництва, інші традиції українського господарювання на моральних засадах.

ІНТЕҐРАЛ виявляє з позиції духовної доцільности здобутки природничих і точних наук, народної інженерії й нинішньої техніки, економіки, менеджменту, екологічних знань.

МАЛЬВА – образотворче мистецтво (декоративно-прикладне, станкове, монументальне) в традиційних та новітніх формах; народні строї й нинішні моделі одягу.

ПУЛЬС інформує про події й факти нашого сьогоденного буття.

Шановний читачу, просимо Вас долучати й свої знання до помноження досвіду предків – утвердження безвічного життя Українського Світу.

Ви можете передплатити наш журнал на друге півріччя 1992 року. Індекс у каталозі по Україні – 74493.

ЗМІСТ

Щомісячний культурологічний універсальний ілюстрований журнал. Рік 1, число 2

Головний редактор
Олександр Шокало
Головний художник
Віталій Мітченко
Літературні редактори
Василь Клічак,
Олександр Мокровольський
Редактор-перекладач
англомовної текстової
частини
Олексій Воронов
Технічний редактор
Андрій Салуянов
Заступник гол. ред.
з питань комерції
Гліб Петлін

Співзасновники:
Творчий колектив
редакції,
банк "Галицький"

Зареєстровано Державним комітетом України по пресі, серія КП,№400
Видається з 1992 р.
Поштова адреса редакції: 252023, Київ-23, а/с 364.
Віддруковано з фотоформ комп'ютерного набору на комбінаті друку видавництва "Преса України" 252047, Київ-47, проспект Перемоги, 50.
Зам. 0153202
Ціна договірна

З питань уміщення реклами в нашому журналі звертайтеся по тел.:

(044) 277-23-28
(044) 413-18-30

На першій сторінці обкладинки:
Людмила Мітченко.
Оранта.
Полотно. Олія. 1990.
На другій сторінці обкладинки:
Віталій Мітченко.
Петро Могила.
Із серії "Українське барокко".
Папір. Акварель. 1991.
На четвертій сторінці обкладинки:
Анатолій Марчук.
Слід птахи.
Полотно, олія. 1991.
На с. 4 фото
Анатолія Омельченка.
На сс.21-22 фото
Миколи Глазка

ДОВІРА

Олександр Шокало. Український Світ: 1. Одурений світ або "Не ті тепера люди...". 2. Світ Усеєдиний 4

Земля заговорила

Юрій Шилов. Брама Безсмертя: Аратта-Оратанія — праматерик української культури 6
Степан Наливайко. Індійський міф про Європу 9
Елла Бондар. Про індійців, хеттів та козацький "оселедець" . . . 12

Духовний родовід

Володимир Шаян. "...Шукаю пракоренів моєї душі": Сковорода й духове обличчя України у 18-му сторіччі 15
Юрій Пелешенко. Українська культура й ісихазм: 1. Суть духовної практики ісихазму 17
Дмитро Чижевський. "Філософія серця" Памфила Юркевича: 1. Життя 18

ДІЄПИС

Михайло Грушевський. "Велика, Мала і Біла Русь" 20
Олена Добровольська. Що чекає на жінку в XXI віці?: 1.Господиня — берегиня ладу 31
Микола Богданець. Азалія над Случчю 32

СЛОВО

Письмо

Віталій Мітченко. Естетика українського скоропису 34

РОДИНА

До столу

Лідія Артюх. Велик-День в Україні. Рецепти великодних страв . . 36

Світочок

Великодні святки. Гагілки 39

ЛАД

Ладовіра

Олександр Шокало. Річне обрядове коло: 1. Український орійський календар. 2. Свято весни — Велик-День Світотворення . . 40

ІНТЕҐРАЛ

Енергетика

Олександр Трофимчук. Вітроенергетика — альтернатива марнотратній енергетиці 42

Економіка

Геннадій Дмитренко. Свіжий погляд на економіку незалежної України: 2. П'ять "помилок" Горбачова: Чи можна виправити їх наслідки? 44

Клуб чотирьох коней

Етюди Р.Реті та братів О. і К.Саричевих 45

ПУЛЬС

Україна — Баварія 46

"Український Світ" репрезентує:

традиційне різьбярство лемків 21-22
живопис київських художників 23-26
хоровий колектив "Український спів" 27
видавнича продукція 28

Наш спонсор:

Виробниче об'єднання "Придніпровський хімічний завод" 47

© Український світ, 1992. Усі права застережено. Використання матеріалів журналу лише за згодою редакції.

Олександр Шокало

Кожна рубрика часопису має свій символ-модуль, що їх дібрано за образно-смисловими асоціаціями з розмаїття архетипів прадавньої української культури.

Символи-архетипи вписуються в послідовно розгортувану низку яйцевидних форм: коло — овал— коло, що в них виявляється світородна пульсація й простежується самооновлення Всесвіту в динамічній структурі: Світ — Яйце-Зародок — Світ.

Символ "двох рибок" наші предки не запозичували в Китаї чи Японії, він виник на Придніпровській прамаетеризні оріїв-орачів у праорійську добу української історії (понад 7 тисячоліть тому), і його зображення знаходимо на ритуальному посуді, на писанках. Основа знаку "Довіри" — яйцевидне зерно як протоелемент світородного Космічного Яйця (Яйця-Райця), як первісний знак-архетип українського аграрного світогляду. Цей першозародок Світу утворюють у гармонії взаємної довіри й любові дві життєродні первини — чоловіча першотворча (духовна) й жіноча відтворююча (природна). Чоловіча первина є носієм світлої енергії Духа і знаменує час як Безвічність. Жіноча первина є носієм речовинної енергії Природи і знаменує земний простір. Напрям взаємного руху задає Всеєдиний Дух. Модуль "Довіри" символізує початок циклу Творіння. А в слові Довіра живе праорійський архетип Віра дж-Віра — Сяйво Душі Спасителя, Просвітлення безсмертних душ. Довіра буквально: До Ора (Всеєдиного Духа Світла), До Просвітлення, До Злагоди.

УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ

Есея про екологізацію природи й ноосферизацію свідомости

1. Одурений світ або "Не ті тепера люди..."

Мир ловив мене, та не вспіймав.
Григорій Сковорода

Світе ясний, світе тихий,
Світе вольний, несповитий!
За що тебе, світе-брате,
В твоїй добрій теплій хаті
Оковано, омурано,
Премудрого одурено...
Тарас Шевченко

Мир і *Світ* у свідомості нинішнього люду зведено до одного поняття, до одного рівня. Хоч насправді *мир* — лише один із виявів *Світу*. *Мир* — від праорійського *мор, мар* (людина). Давньоукраїнське й слов'янське *мир* означає *люди, громада*, тобто *мир* — це суто людський світ, земна частина *Світу* як космічно-земної Всеєдности. Людський мир-громада вписується у Світ, коли живе за законом Усеєдиного Ладу.

Мир — це соціум, морально зріле чи незріле суспільство. *Світ* — стан просвітленої, не обмеженої нічим свідомости, що наявна і в людині, і в Космосі.

"Мир" у Сковороди — тогочасна соціально-політична система й загальна атмосфера суспільної психіки (духовна лінь у матеріальних статках). Сковорода не нарікає на антигуманність *миру*, а гордо мовить про своє звільнення від нього.

Не соціальна система — верховна сила над людиною. Система може тільки сприяти чи не сприяти духовній самоореалізації індивіда. Людина стає індивідуальністю або завдяки, або наперекір системі (останнє характерне для бюрократичного соціалізму — "совдепії"). Система — не тільки надсуспільний адміністративний клан, а й самі люди, які варті своїх адміністраторів. Система — це загальний стан суспільної психіки й певний рівень суспільної свідомости. Який рівень нашої самосвідомости, така наша й система. Тобто, наша свідомість визначає наше буття.

Антигуманна система — це вже певний соціальний добір, сукупність духовно нездорового люду, що гнітить найменші вияви індивідуальної свідомости. І коли люди нарікають на систему, то вони непрямо зізнаються у власній безпорадності, не усвідомлюючи свого рабства. А коли хвалять антигуманну систему — то вже гонор раба, а то й войовниче невігластво упослідженого насильницькою системою. Кажуть, африканці й досі не позбулись підколоніальної психології: колишні англійські та французькі піддані хизуються одне перед одним своєю вищістю (котрий із них належав до культурнішої держави). Прикро констатувати, але часто доводиться спостерігати, що українці з західної діаспори ставляться до своїх братів — тубільців із "совдепії" — як до людей нижчого гатунку.

Наголошую: не соціально-політична система визначає суть етнічного єства й духовну зрілість етнічної самосвідомости. І не треба політизовану думку виставляти як зрілу самосвідомість, бо політична й духовна практика — різні, навіть протилежні сфери людської діяльности. Політика — принцип стороннього керування суспільством через зовнішні зміни в людському світі. А *духовна практика* як принцип культури зосереджує людину на внутрішній праці душі й свідомости. То ілюзія, що політична думка приведе людей до суспільної злагоди. Навпаки, полярність, мінливість, суперечливість політичних думок дедалі поглиблюють непорозуміння між людьми. І тільки політичні фанати вірують, що, дірвавшись до влади, принесуть усім спасіння (інакше думає паразитуюча політична номенклатура, змагаючись між собою за місце біля "корита"). Політика — річ оманлива. Змінюючи зовнішні обставини світу, вона тим самим намагається змінити людське життя (на краще чи на гірше — залежно від системи), і людина цілковито підпадає під гнітючий вплив матеріальних чинників. А культура як принцип самореалізації, самоладування спонукає людину розпросторити межі своєї свідомости, позбутися ілюзій спасительства зі сторони й духовною силою власної волі прилучитися до Безвічного. Атмосфера культури як духовно-матеріальної цілісности забезпечує самоладування етнічного організму — духовно-біологічної цілісности, чиє життя має сенс у Світовій Всеєдності, лише виявившись в історії етнічного духу — етосу. Тільки на цій засаді можна виплекати й свою адміністративну політику, підпорядковану духовній меті людського життя. Досі політика визначає епохи людської історії за способом матеріального виробництва й панівною ідеологією. А насправді, епохи історії людства визначаються за рівнем самоусвідомлення народів, етнічних світів у Всеєдиному Світі.

"Світ" у Шевченка — це наша ясна етнічна самосвідомість, загнана чужинецькою політикою вглиб індивідуальної психіки. І Шевченко молитвою до таїн нашої підсвідомости пробуджує *одурений світ* — світлу снагу, що єднає наші індивідуальні світи в один єдиний Світ — прилучає до Всеєдности.

А ще згадаймо Шевченків суспільний ідеал: вільна людина — господар на своєму полі, на прапредківській землі. Понад сім десятиліть пропагандисти всіх мастей агітували наш люд увірувати, що "здійснилися нарешті мрії Шевченка — виразника одвічних дум і сподівань українців..." Але де ж ті живі "степи, озера", "веселі

Продовження. Початок у першому числі

ріки", "веселі села" й люди "раді та веселі"?..

Ось лише кілька фактів з проекції Шевченкових мрій і дум на нашу нинішню реальність.

Два роки тому натрапив у достославному Густинському монастирі на страшне блюзнірство. Незважаючи на агресивний заслін шаткувальниць, яким звелено "нікого не пускать у підвал", я таки проник у склеп Воскресенської церкви 1636 року, відновленої коштом Рєпніних-Волконських, де, мовлячи словами Шевченка, "поховано вічної пам'яти достойного князя Миколу Григоровича Рєпніна". А там... поховальні ніші відкриті, плити-надгробки стоять під стінами, а в нішах... буряки, морква, картопля — харч для перестарілих і душевнохворих жінок (такий тут інтернат). А по двору, де між руїнами храмів вештаються ті нещасні, з пострижеными налисо головами подоби жінок, двома рядами щити-гасла: "Слава жінці-трудівниці", "Живи, Україно, прекрасна і сильна", "Крепи союз серпа и молота", "К новым трудовым победам", "Будущее принадлежит коммунизму", "Хай живе марксизм" і далі в тому ж стилі від самісінької брами до руїни головного храму...

І ще один духовний прихисток, описаний Шевченком і Гоголем, — Лубенський Мгарський монастир[1]. Коли нещодавно "евакуювали" звідти військову частину, то всі святі в головному храмі виявилися без очей. "Влучно стріляють ваші офіцери", — м'яко зіронізував заступникові міністра оборони обласний партійний діяч під час передачі храму од військового відомства органам місцевої влади.

Ця горезвісна гіпертрофована мілітаризація руйнує душі людські, опаскуджує нашу миротворчу культуру. Загляньмо хоч би в славословлений Переяслав, де "на сторожі" святих місць — модерні гармати, де в храмах Духа повлаштовувано музеї смерти... А де ж музеї нашого життя — нашої унікальної на весь євразійський світ аграрної культури? Таке враження, наче українці віками сіяли не хліб, а смерть. Мало сказати — блюзнірство...

...Ще багато чого "здійснювалось" і "здійснюється" нашими руками на нашій, та не своїй землі. На зміну червоному інтернаціонал-більшовизму прийшов на нове соціальне замовлення перелицьований синьо-жовтий соборний націонал-більшовизм. Паразити мімікрують залежно від стану психіки жертви, потішаючи безвільний несвідомий люд грою на його національних почуттях. Однак усього не оповісти. Хай кожен розгледить усе це на власні очі й почує на власні вуха. Мудрості наш люд одвіку не позичав, а тепер... Скрушно похитав головою суботівський дід на переораному й залитому гноївкою гетьманському дворищі: "Не ті тепера люди, що колись були. Гострі тіко на язик, а розуму — тіко й того, що дивляться, а бачить нічого не бачать... Дожилась Україна до самого краю: як не було добра, та й досі немає, як старі люди, було, кажуть"...

То які ж колись були наші люди, якою була Україна — світ наш ясний, тихий, вольний?..

2. Світ Усеєдиний

Людина осягає Світ, коли
розуміє своє місце у Світі.
Володимир Вернадський

Лише в людині вповні виявляється Самотворчий Дух, бо лише людина як свідома космічно-земна істота спроможна подолати морочне коло страдницьких блукань земного існування. Тільки людині дано осягнути множинність і всеєдність Світу й прилучитися до Космічної Свідомости. Бо людина є проміжною ланкою між світами земним і небесним, між Творцем і Його творивом — поєднує в собі Дух і Природу. Через свідому самореалізацію особистости Усеєдине Буття набуває особистісного сенсу. "По суті для цілковитого вдоволення людини важливе одне питання — питання не про божество, а про безсмертя особистости", — висловив принцип духовної волі свого народу наш великий учений-життєзнавець В.І.Вернадський (1863-1945). І одвіку духовною необхідністю людини лишається свідоме творення індивідуального, родинного, родового, етнічного і вселюдського світів за законами Всеєдиного Світу, єдиносуще єство якого являє собою бінарну цілісність внутрішнього й зовнішнього, активного й пасивного, світлого й темного, палкого й холодного, духовного й матеріального, безвічного й проминущого. Ця парність породжує усепроймаюче струмування життєтворчої снаги.

Бінарна єдність Усеєдиного Світу забезпечує незмінну світотворчу пульсацію, що само собою знімає світоглядну суперечність між двома нібито непримиренними, а по суті взаємообумовленими теоріями пояснення Світу: *креаційною* (надприроднє творення), прихильниками якої були І.Ньютон, К.Лінней, інші вчені давнини, та *еволюційною*, прихильники якої Ж.Б.Ламарк, Ч.Дарвін, більшість нинішніх учених. (Згідно з креаційною теорією, Творець створив Природу в завершеному вигляді, й після процесу творення настав процес збереження твориння, підтримання його в ладу, не допускаючи погіршення через біологічні процеси завмирання; тому в Природі передбачено біологічний механізм самовідродження, саморозвитку. А згідно з еволюційною теорією, Світ досягнув організованости, ладу в процесі природнього розвитку). Ця суперечність властива європейському мисленню, яке в своїй статичній поляризованості впадає з однієї крайности в іншу, що в соціальному плані простежується на перепадах суспільної свідомости від монархізму до демократії, від демократії до партократії. Ці антагоністично полярні перепади політичної думки виникають внаслідок антиеволюційних (революційних) збурень у суспільствах, які відійшли від природнього ладу збереження життя й саморозвитку. Суперечність вкрай поляризованої, розщепленої європейської думки, що виформувалась у два непримиренних догмати — теїстичний і атеїстичний, не в змозі подолати навіть діалектика Ґеґеля. Ґеґель через свій європоцентризм не зміг органічно засвоїти первинну *діалектику* (бінарний принцип) *ведизму* в давньоіндійській філософії, духовними надбаннями якої він скористався, але не вважав її за філософію в європейському розумінні[2]. (Так само однобоко засвоїли ґеґелівську діалектику Маркс-Енгельс, пристосувавши її до своєї атеїстичної релігійної доктрини, покладеної в основу "вчення" про руйнівний, революціонізуючий антагонізм у суспільстві).

Одвічні первини не руйнуються в протиборстві, а переходять одна в одну, породжуючи у взаємодії життєтворчу пульсацію Світового Ладу. Цей незмінний процес світотворення явно простежується в аграрній культурі народів Євразії в щорічних космічно-земних плодородних актах зародження нового життя в рослин, тварин і мікросвіту людини. Ця світотворча двопервинність є основою одвічно цілісної міфо-релігії, віро-філософії українців. Духовна світотворча первина задає своєму природньому вияву необхідність підтримувати Світовий Лад. Звідси і в людини духовна необхідність прилучитися до Всеєдности й жити у Всеєдиній Істині. Світотворення й еволюція — два взаємодіючих вияви процесу Всеєдиного Буття.

Як особистість творить свій неповторний і неперебутний за духовною суттю внутрішній світ — мікрокосм — животворчу клітину Всеєдиного Світу (макрокосму), так кожен народ на своїй питомій землі творить з покоління в покоління, з коліна в коліно в динаміці гео-етнічних процесів світ неповторної етнічної культури, безвічний у всесвітній духовній вартості.

(Продовження — в подальших числах)

[1]Нині неподалік від нього насипано в полі могилу — символ убитих голодомором господарів-хліборобів України.

[2]Європоцентристське світорозуміння, що виявляється в абстрактно-догматичному — "європейський рівень мислення", якраз і виникло внаслідок розщеплення цілісної міфо-релігійної свідомости давніх євразійців як практичної філософії їхньої духовної волі на теїстичну й атеїстичну теоретичні доктрини.

Під цією назвою редакція готує до друку унікальне ілюстроване видання — плід багаторічної праці археолога і письменника Юрія Шилова, який переконує, що "Брама Безсмертя" справді існує, треба лише вміти користуватися нею.

Наш автор гідно завершив пошуки, що їх розпочали понад 200 років тому вчені різних країн по виявленню в Подніпров'ї однієї з найдавніших цивілізацій планети. Аратта-Оратанія — Країна Хліборобів — відома була донині під умовною назвою "трипільська археологічна культура". Ця перша хліборобська держава Євразії передувала Шумеру, Єгипту, Індії, Китаю, Греції, Риму... В журнальних публікаціях книги читачеві надається можливість осягнути пракорінь України, збагнути безвічне буття Українського Світу.

Аратта-Оратанія — праматерик української культури

У наш час, коли морхлим листям опадають штучні авторитети й факти, дуже корисно подивитися в корінь — і вже від нього прослідкувати за стовбуром та гіллям, подбати про нові весняні шати.

Прикорень України — Київська Русь. А глибше: до Руси й до Кия — пракорінь України, праматерик української культури?..

Поряд із Києм, Щеком і Хоривом із слов'янського племени *полян*, згаданих Нестором-літописцем XII століття, були індійські Куар, Мелтей та Хореан з країни Палунь, відомі вірменським хронікам VII століття... Як пов'язати ці факти? Оптимальну лінію, здається, намітив С.І.Наливайко ("Всесвіт", 1991, №6, с. 230-231).

Дослідник відштовхується від визнаної вже спорідненості Індії з (С)індикою — прадавньою назвою Нижньої Наддніпрянщини й пониззя Кубані, звідкіля відбулося переселення до майбутньої Індії частини орійських племен Азово-Чорноморських степів. Прикубанську (С)індику (сучасний Таманський півострів або Тмуторакань часів Київської Руси) після того переселення в середині II тис. до Р.Х. почали називати ще й Киммерією, — за кіммерійцями або кімварійцями — наймогутнішим із орійських колін, які залишилися на батьківщині.

Кіммери — це у вимові греків-переселенців, які залишили нам писемні свідчення про напівзабуті вже у середині I тис. до Р.Х. події. Себе ж це плем'я мало називати кімвари, сімвари, сіввари або суввіри. Принаймні такі донині є в Пакистані, де мешкає частина нащадків оріїв з Дніпра чи Кубані: там є провінція Сінд, яка донедавна називалась ще й Саувіра.

Отже, сінди — кімвари — суввіри — сівери. Під цим ім'ям коліно оріїв — сівери-сіверяни улилося в східнослов'янську спільноту, населивши Сіверію (сучасна Чернігівщина). Проте ще довго, аж до невдалого походу сіверсько-чернігівського князя Ігоря, вони вважали своєю дідівщиною Тмуторакань... Отож сівери, мабуть, і принесли в Центральну Україну свою прадавню легенду.

Таким чином, витоки легенди про засновників Києва сягають навіть не V ст., як гадають академіки Б.О.Рибаков і П.П.Толочко, а десь XV-VIIст. до Р.Х., — періоду найбільших переміщень пізніших орійських колін (до Індії, до Малої Азії, де започаткувалися зв'язки (с)індів-суввірів з предками вірменів). Ці витоки не мають прямого відношення до засновників Києва. Хоча...

Хоча спорідненість слов'янського Кия з Полянії та індо-орійського Куара з країни Палунь випадковою бути не могла. Мабуть вона відобразила якусь давню традицію. Яку ж? Тут можна запропонувати вже не гіпотезу, як це зробив С.І.Наливайко, а версію. Куара і Кия пов'язує етнічна, кревна близькість індоєвропейських суввірів із слов'янськими племенами Наддніпрянщини.

Така близькість мала існувати в оріїв Нижнього Подніпров'я з "трипільцями" Середнього Подніпров'я, включаючи Київ, на території якого знайдено залишки принаймні семи "трипільських" і одного орійського поселень. Я вживаю тут лапки тому, що трипільська культура, умовно названа археологами за селом Трипілля на Київщині, до недавнього часу вважалась хоч і дуже розвиненою для свого часу (кінець V — початок III тис. до Р.Х.), але дописемною. Тому самоназва населення, на відміну від оріїв, була невідома.

А наявність писемности у "трипільців" припускалася вже з початку XX сторіччя. Певного визнання набули посмертні публікації М.З.Суслопарова ("Київ", 1986, №9, с. 138-150). Вони мали б значно більшу вагу, якби не викликало сумнівів джерело: самі написи (?) — місцями невиразно наведені фарбою, місцями недбало прокреслені серед звичайного орнаменту. Були й безсумнівні: дві глиняні таблички шумерського типу. Їх вивчав видатний археолог В.М.Даниленко.

Наприкінці 70-х років він якось продемонстрував мені розшифровку більш раннього напису, зробленого найдавнішим клинописом, який зберігав ще спорідненість із малюнковим письмом. Валентин Миколайович прочитав: "Надіслати (такого-то числа) до (такого-то поселення) п'ять пар волів з ралами". Другий текст був значно більший і, як на погляд нефахівця, нічим не відрізнявся від шумерських... Доля цих неопублікованих пам'яток невідома: після смерти В.М.Даниленка вони щезли разом із рукописами його книг "Етногенез слов'ян" та "Космогонія первісного суспільства".

Що сказати про це? Слідів не залишилось, і звинувачувати без кримінального розслідування, яке треба провести, бо стався великий злочин проти національної культури й престижу науки, начебто нікого. Можна б звинуватити мене — у наклепі й фальсифікації. Але, на щастя, Трипілля не обмежується кордонами України й колишнього СРСР, а поширюється на територію Румунії; споріднені давні культури існували також у Болгарії, Угорщині, Югославії. Там подібних написів відомо вже більше 100, їх визнали й переклали світила шумерології. Значну частину їх опублікував і пояснив московський вчений А.Г.Кифишин (див. збірник "Образ — смысл в античной культуре". — М., 1990, с. 31-34).

Серед написів культури Кукутені (аналог нашого Трипілля) такі: "На 5 полів 2 (ритуальні?) мотики встановлено", "Нащадок Володаря на поле Країни". Це близько до того, що вдалось прочитати В.М.Даниленкові. А такі написи, як "Бог Сонця в саду вбитих судить", "Це друге святилище близнят Інанни" вказують на спорідненість із Шумером (який, до речі, виник пізніше!). У шумерських і в балканських написах, починаючи з VI-V тис. до Р.Х., згадується країна Аратта; фахівці розташовують її на території "Трипілля". Укмітуймо — й добре собі укмітуймо! — що верховними богами Аратти були Небо Ураш і глина Кулла. Нижче ми побачимо, що традиція Аратти проіснувала до часів Київської Руси; не виключено, що з У-раші (аналогія з У-країною) виникла пізніша Раша-Раса-Рось-Русь, а з Кулли — Куар-Кий та Куява-Київ (хоча Кий — "палиця" чи "паля", а не "глина").

За писемними та археологічними свідченнями, історія оріїв Аратти з VI тис. до Р.Х. та її взаємовідносини з оріями IV-II тис. до Р.Х. (до часткового переселення останніх в Індію) розвивалися таким чином.

Протягом V тис. до Р.Х. внаслідок пошуків родючіших земель і оптимальної вологости, а також під тиском нових хвиль переселенців з Малої Азії центри Аратти переміщуються з півдня Балканського півострова дедалі на північний схід: спочатку у середнє Подунав'я, потім у Подністров'я. Вже початок цього періоду відзначився "40-м князюванням". Згадуються також жертвоприносини старійшин "за наказом бога Шауе", "раб плуга Країни", "святих повелінь великий оповісник Кулли", "воїни степу й корони". Перед нами, безсумнівно, досить розвинена держава — чи не найдавніша у світі!

У IV тис. до Р.Х., коли Аратта-Оратанія закріпилась між Дністром і Дніпром, виникла система обсерваторій-святилищ — найдавніша, та ще й "міжнародна", календарно-обрядова "служба". Стрижень її проходив лісостепами — північним кордоном тогочасного хліборобства — від українських Козаровичів до англійського Стоунгенджу. Пізніше від неї пішли розгалуження на південь (із системою орійських могил) та на північ. На початку II тис. до Р.Х. в пору переселення оріїв до Індії, вона поширилася за Урал. Цією системою користувались навіть греки, а залишки її проіснували в Європі, зокрема, в Україні, аж до утвердження християнства. Ото її доламував князь Володимир, скидаючи Перуна та інших прапредківських богів... Календарно-обрядова система була стрижнем індо-орійської культурної спільности.

Вже наприкінці V тис. до Р.Х. з'явилися писемні згадки про бога Неба Ану, світотворця Енліля, а пізніше — про Інанну (планета Венера). Цих "шумерських" богів знали в Аратті задовго до Шумеру! І коли серйозний дослідник А.Г.Кифишин робить висновок, що "протошумерська писемність відроджується в Пракукутені й Трипіллі (шумерське — Аратта), звідки через Закавказзя потрапляє в Шумер часів Урука IV-III", — то цьому можна вірити. Археологічних свідчень тому в Україні чимало. Наведу декотрі з них.

По-перше, дві вищезгадані таблички Даниленка. По-друге, кромлех-обсерваторія Великоолександрівської могили (між Інгульцем та Дніпром). Вона містила два поховання: мабуть, шумерське (судячи з вельми специфічного зодіакального зображення та кам'яної мотики закавказького походження), а також "трипільське" або араттське. По-третє, подібні зображення в "Ґроту бика" Кам'яної Могили під Мелітополем; у "Північному ґроті" проілюстровано міф про потойбічні мандри Енліля. По-четверте, зображення на місцевих горщиках із поховань біля Вознесенки (недалеко від Кам'яної Могили) й Василівки (Присивашшя) центрального епізоду шумерської "Поеми про Гільгамеша" — царя I династії вищезгаданого міста-держави Урука.

На межі IV-III тис. до Р.Х. на південь і схід від Аратти почалося формування орійської або індоіранської спільности з середовища індоєвропейської, яка досить швидко заповнювала малозаселені доти Азовсько-Чорноморські степи. Окремі роди й племена Аратти теж узяли участь у цьому процесі. В ньому ж уперше — між Дніпром і Дністром — досить виразно проявився прагрецький етнос (ядро якого залишилось, напевно, на балканській прабатьківщині Аратти). Це можна простежити, зокрема, за найдавнішими матеріалами Великоолександрівської, Григоріопольської та Холмської (№2) могил. Зображення на кромлесі Великоолександрівської могили бика (Тельця), який слідом за собаками (Малим та Великим Псами) прямує до людського жертвоприношення на виході з цього "кам'яного кола", знаходять відповідності в дуже давньому й специфічному міфі про потойсвітнє огороджене місце *Таврополіс*, де бики-хранителі разом із собаками — *куно-таврами* піклуються про душі померлих. Надалі ім'ям загадкових куно-таврів називають напівчоловіків-напівконей — загальновідомих *кентаврів*. Це сталося, либонь, тоді, коли прагреки та інші західні індоєвропейці вперше побачили загони орійської кінноти, сформованої наприкінці IV тис. до Р.Х. між Уралом та Дніпром. Перехід від куно-таврів до кентаврів цілком очевидний при порівнянні 9 бичачих черепів з рову Григоріопільської та 9 кінських черепів з рову Холмської могил; до того ж одночасні їх поховання тяжіють до араттів та оріїв. У останніх кентаври стали птахоподібними *гандхарвами* — мабуть, за бойовими клевцями (загостреними молотами у вигляді пташиних дзьобів) найпершої в світі кінноти.

Фахівці з'ясували, що коло уяв про куно-таврів-кентаврів склалося в середовищі найдавніших прагрецьких племен: пелазгів, тельгинів, аргосців, лапітів та деяких інших. Тут трапляються імена, які згодом стануть досить специфічними для України: Пелазгос (Палажка), Галіа (Галя), Поліп (Пилип), Гамаліа (Гамалія), Гаймон (Гайман), Лелекс (Лелека), Перо (Перун). Особливо слід вирізнити Ортополіс (див. нижче про місто й країну Арту), а також Гіпербореас, Отос, Аргос, Лаодіке, Гіперехос. Подібні імена фіґурують у розповіді грецького історика V ст. до Р.Х. Геродота про давні часи, коли з Надпівнічної країни Гіперореї, яка знаходилась вище скіфів, мабуть, у Середньому Подніпров'ї, передавались загорнуті в пшеничну солому дари аж на грецький острів Делос, до храму Артеміди й Аполлона; ще раніш їх принесли — і, схоже, пожертвували богам разом із собою гіпербореянки Опіс, Арга, Лаодіка, Гіпероха. До того ж визнано вже (див. названу вище публікацію С.І.Наливайка, с.230) спорідненість Аполлона з

індійським Гопаланом і слов'янським Купалою; Артеміда ж безумовно була пов'язана з Артою.

Переважно дружнє співіснування споріднених (за походженням з індоєвропейської спільности) араттів та оріїв простежується від Новосільської переправи через Нижній Дунай до півострова Чонгар на Сиваші. Тут, між араттським хліборобським та орійським хліборобсько-скотарським поселеннями, досліджено дивовижну могилу Гарман, тобто "Тік", що справді був тут до недавнього часу. Цілком можливо, в цій назві збереглася хліборобська традиція від орійської пори, що відповідає токам (*гарданам, хірманам*) нащадків оріїв, які мешкають від Таджикистану до Індії. Серед них, зокрема в Пенджабі, є плем'я *чангар* (віяльники зерна). Частина його десь у X ст. повернулася в Азово-Чорноморські степи під іменем *чингян* (предки українських *циган*).

Гарманові надали форми змія Шеші й палиці-кия Вішну (див. "Вокруг света", 1991, №3, с.40-44). Ця пара божеств породжує Праяйце або "Золотий (вогняний) зародок" Всесвіту на початку кожного дня Брахми-"Молитви"; а наприкінці такого дня Всесвіт згорає-поновлюється в черговій грандіозній пожежі.

Вдалося простежити, що це вчення виникло не в Індії, а ще на Подніпровській прабатьківщині оріїв. Його витоки — у специфічному звичаї араттів-оріїв періодично спалювати свої поселення біля виснажених 50-150-річним обробітком ланів. Готуючись до чергового спалення-жертвоприносин, вони підіймали цілину й будували там нове поселення. Серед таких поселень Тальянківське (на Черкащині, в центрі Аратти-Оратанії рубежу IV-II тис. до Р.Х.) й Усатівське (біля Одеси, в просторі орійського світу), вони мали вигляд ступні — "сліду Вішну". Подібні зображення є на Кам'яній Могилі, на орійських ідолах, а також в оздобленні їхніх поховань та в структурі могил... Такі пам'ятки та обряди підтверджують спорідненість індійських *Вішну* (Всевишній, Всеосяжний) та *віше* (плем'я, село) з праукраїнським *весь*, а *грама-девати* (сільське божество) з *громадою*.

Подібних прикладів можна навести дуже й дуже багато! Обмежимося ще одним. Вішну уявлявся сотатником героя Індри-"Яйця" (відповідає праукраїнському *йедру* чи *ядру* з тим самим значенням та похідному від нього слов'яно-грецькому Ондрію-"Мужньому"), озброєного магічною палицею у вигляді статевого органу бика.

Пам'ять про переселенців до Індії ще донедавна жевріла в обряді українського (Б)рахманського Великодня. Його святкували в четверту середу після Великодня. А на Великдень припадав колись Новий рік слов'ян та інших орійських колін. Його приурочували до весняного рівнодення. В цю пору Індра перемагає змія Врітру-"Ворота" та звільняє могилоподібний зародок Нового року — Валу (аналог слов'янського Велеса).

Найближчі до суто орійських уявлення збереглися на півдні України, зокрема на Херсонщині й Миколаївщині, де в могилах вдалося простежити складання основного орійського міфу з персонажами Індрою та Вішну. Українці ставили тут серед великодніх страв окрему паску у формі чоловічого органа (символ весняного відродження) й тарілку з імітацією степової могили. Імітація мала вигляд поросłого травою горбочка землі, на якому розкладали крашанки — за кількістю померлих у родині (див. О.Воропай. Звичаї нашого народу. — К., 1990. — Т.І, с.407-408; Т.ІІ, с.48-50). Усе це стояло до кінця Великодня, до Хоминого понеділка. (А Хома походить від орійського Хаома-Сома — "жива вода", спивши якої Індра, воскресаючий небіжчик, став до бою з потойбічними силами). На Херсонщині (Б)рахманський Великодень називали ще Навським або Мрецьким: за *навами* — "човнами" або "небіжчиками", чи "духами небіжчиків" (слов'яни пускали небіжчиків у човнах за водою). Подібним чином пускали в річку на Великдень шкаралущу від крашанок. Вважалося, що до (Б)рахманського Великодня вона "допливає до якихось людей, що живуть за далекими морями й називаються рахманами; вони не знають, коли має бути Великдень і чекають крашанок з України..."

Можна припустити, що в цій легенді мовиться саме про орійських брахманів-жерців, які пішли в Індію й не вернулися. Календарна зумовленість леґенди вказує на зв'язок (б)рахманської мандрівки з вищезгаданою системою святилищ-обсерваторій. Відомості про подібні мандри (від Британії аж кудись за Урал) збереглися в античних істориків Геродота та Діодора; до яких належить й наведені вище згадки про гіперборeянок, служниць Артеміди...

Пам'ять про придніпровсько-черкаську Аратту IV-III тис. до Р.Х. пережила тисячоліття. Іранське коліно оріїв II-I тис. до Р.Х. шанувало її так, як індійське — Шамбалу. Арта в іранців — це "ідеальна країна" і "найвищий світогляд", а загалом — Золотий Вік людства. І це — не перебільшення. Бо Аратта-Арта-Оратанія класичний зв'язок найдавнішої державности "періоду священної демократії", апофеозу первіснокомуністичного ладу. (До речі, засновники істмату, беручи за пункт відліку "період воєнної демократії" як початок рабовласницької державности, не знали про індоєвропейську систему святилищ-обсерваторій та ін. — і тому не врахували у своїй схемі історичного розвитку ні "Золотого Віку", ані надзвичайної ролі в ньому жерців — первісної інтеліґенції". Цей "прорахунок" дорого обійшовся народам...).

Греки зберегли шану до колись своєї прабатьківщини не тільки в образі богині Артеміди, але й в артосі-"хлібові". Останнє значення відповідає назві Аратти-Арти-Оратанії — "Країни хліборобів"[1]. Нащадки її залишались головними постачальниками зерна ще й у період класичної Греції. Поза сумнівом, "скіфи-орачі" Геродота — це нащадки оріїв-орачів з Оратанії-Аратти-Артанії.

Відкриття місцезнаходження загадкової Артанії-Оратанії із столицею Артою належить визначному краєзнавцеві О.П.Знойку (Міфи Київської землі та події стародавні. К., 1989, с.38-41). Артанією (за іранською традицією) називали Черкащину арабські мандрівники IX-XI ст.; Київщину вони називали Куявією, а столицю — Куявою. Професійних істориків бентежила вказівка стародавніх авторів на зв'язок Артанії-Оратанії з велетенським, нікому не відомим островом на Дніпрі, що його О.П.Знойко дотепно пов'язав із територією між Дніпром, Тясмином та Ірдином, що майже сходяться в районі Сміли...

Отож підсумуємо:

VI-III тис. до Р.Х.	II-I тис. до Р.Х.	I тис. до Р.Х.
Аратта	Арта	Арта, Артанія
У-раш Раса,	Раша Русь	Русь
Кулла	Куар	Куар, Куява, Київ
А-поллон	Го-палан, Ку-пала,	Палунь, поляни

Оце і є ознаменований "періодом священної або духовної демократії" пракорінь України, а разом з нею і Київської Руси як "періоду воєнної демократії" в нашій історії.

Цієї схеми немає в жодному академічному виданні, не скоро й з'явиться. Бо наука, як відомо, консервативна; нерідко — аж занадто! До того ж, сучасні її жерці не цураються й засобів, застосованих проти знахідок й рукописів В.М.Даниленка...

Попри все — пракорінь існує! І рано чи пізно Аратта-Оратанія-Україна посяде таки — і в національній свідомості, і в світовій культурі, і врешті-решт у тій-таки науці — не ...надцяте, а чільне місце у колі цивілізацій планети.

(Продовження в подальших числах)

---

[1] Пам'ять про предківську Оратанію-Артанію збереглась і в Ірані, в назві провінції Хорасан — колись могутньої держави Орасанії (прим. редактора).

ІНДІЙСЬКИЙ МІФ ПРО ЄВРОПУ

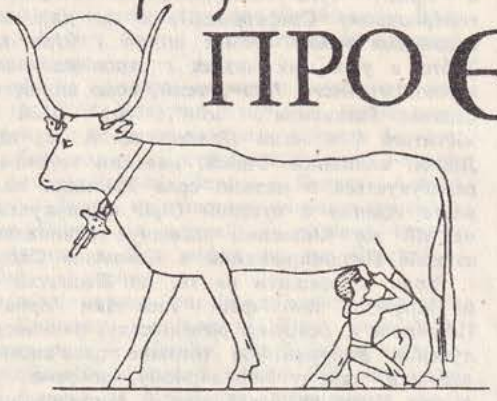

СТЕПАН НАЛИВАЙКО

Обраниця Зевса і скарб мудреця Васіштхи

Давньогрецький міф розповідає, що в Сідоні, столиці фінікійців, правив Агенор, син бога морів Посейдона та Зевсової онуки Лівії, яка дала ім'я однойменній країні, і той Агенор мав кількох синів — Фенікса, Киліка та Кадма — і єдину доньку — красуню Європу.

Якось Європа з подругами збирала в лузі червоні троянди й побачила сніжнобілого, довгорогого бика, що мирно пасся неподалік. Бик раптом опустився на передні ноги, мовби запрошуючи сісти на нього, і Європа вмостилася на його широкій спині. Тієї ж миті білосніжний бик підхопився на ноги й побіг до моря, — скочив у воду й поплив з дівчиною на спині, а тоді сказав людським голосом:

— Не бійся, царівно. Я — всемогутній Зевс. Незабаром нас прийме гостинний Кріт — острів, що колись був мені за колиску. Він і тобі стане рідною землею, бо там ми поберемося й там народяться наші діти.

Невдовзі вони справді ступили на кріт'ську землю. Тут білий бик раптом обернувся прекрасним і могутнім Зевсом.

А батько тим часом послав на пошуки єдиної доньки синів, заборонивши їм повертатися додому, поки не знайдуть сестри. Довго блукали ті світами, але марні були їхні пошуки. І сини, боячись повертатися додому, помалу осіли в незнайомих краях, що відтоді стали називатися за їхніми іменами: Фінікія — від Фенікса, Кілікія — від Киліка, Кадмея — від Кадма.

Все так і сталося, як провістив Зевс: фінікійська царівна Європа стала дружиною громовержця і в них народилося троє синів: Мінос, Сарпедон і Радамант, що згодом стали уславленими царями, а по своїй смерті — суддями в потойбічному світі. А велика, доти безіменна земля відтоді стала називатися Європою, на честь Зевсової обраниці...

Ось такий цей романтичний та пізнавальний міф, у якому помітна спроба витлумачити походження назв деяких країн, і насамперед Європи. Але напрочуд схожий міф знає й індійська міфологія.

Одного разу Дьяус, бог Неба, зі своєю дружиною прийшов у священний гай, де вони побачили чарівну корову Нандіні, що сповнювала всі бажання, бо ж була донькою самої Сурабги — праматері корів. Цю божественну корову подарували мудрецеві Васіштсі боги, якому й належав той священний гай. Самого ж Васіштхи тоді якраз не було в його відлюдницькій обителі.

— Поглянь-но, — мовив дружині Дьяус, — ось пасеться чарівна корова мудреця Васіштхи. Смертна людина, скуштувавши її молока, житиме десять тисяч років, не знаючи недуг і старості.

Дружина Дьяуса відразу ж захотіла мати таку корову.

— Є в мене серед людей на землі чудова подруга, царівна племені ушинарів, — докинула вона. — Тож задля неї я хотіла б мати цю чарівну корову. Приведи її мені!

І Дьяус, аби догодити своїй лотосоокій дружині, вкрав у мудреця Васіштхи Нандіні. А господар, повернувшися додому і не знайшовши в священному гаю свого безцінного скарбу, від горя не знаходив собі місця. Проте силою зосередження невдовзі з'ясував, хто скоїв цей непрощенний злочин. Нечуваним подвижництвом Васіштха досягнув такої могутности, що перевершив самого Дьяуса, прокляв його, і той позбувся небесної влади й небесного царства, довгі роки мусив жити на Землі як проста смертна людина...

Як бачимо, грецький та індійський міфи мають чимало спільного. Насамперед, головні герої, викрадачі Європи і Нандіні, чарівної корови, належать до верховних божеств у своїх міфологіях. Навіть більше: обидва божества тотожні не лише своїми божественними функціями, а й іменами — їх значенням і походженням (Дьяус — Деус-Зевс).

Зевс викрадає Європу в подобі сніжнобілого бика, тобто первісно, очевидно, малося на увазі, що Європа виступає в образі корови. Такий здогад підтверджують індійські легенди про Дьяуса. Дьяус — бог сяючого, світлого, денного Неба, найчастіше він виступає разом із Прітхіві-Землею — вони утворюють первісну подружню пару, де Дьяус — батько й Небо, а Прітхіві — мати й Земля. Дощ, що його посилає на Землю Дьяус, це сім'я, з якого народжується все живе, навіть боги. Дьяус у Рігведі — найдавнішій писемній пам'ятці індійської культури, основні міфи якої створювалися в Подніпров'ї — має свою зооморфну іпостась — бика-плідника, причому білого, оскільки Дьяус пов'язується саме з денним, світлим Небом. Дьяус і Прітхіві розглядаються як дві половинки Всесвіту, колись єдиного й нерозділеного, як невичерпні джерела життєвої сили. Індійська традиція на запитання про те, що виникло раніше — Небо чи Земля, першість віддає Землі, і якщо Небо — це бик, то Земля — це корова. Образи батька-Неба й матері-Землі, що породжують усе живе на світі, мають численні типологічні паралелі в усіх міфологіях і склалися ще в спільноіндоєвропейський період. Тож усе сказане стосується і грецької міфології: якщо Зевс уособлював батька й Небо, то і Європа мусила

На заставці зображено єгипетського фараона, який ссе молоко Небесної Корови

уособлювати матір і Землю, хоча в грецькому міфі не мовиться, що Бик-Зевс викрав її у подобі корови.

Привертає увагу та особливість у грецькому міфі, що Агенор — фінікійський цар і батько Європи — доводився сином Посейдонові. Він — родоначальник фінікіян. А Посейдон, як і Зевс, як і Дьяус, пов'язаний з індоєвропейським зооморфним втіленням родючости, що виступає теж у подобі бика. Саме Посейдон послав на Кріт з моря священного бика, свою іпостась, який разом із Пасифаєю, донькою Геліоса-Сонця і дружиною крітського царя Міноса (пригадаймо, що Мінос — син Зевса і Європи), спородив Мінотавра — чудовисько з головою бика, що його цар Мінос помістив у свій знаменитий Лабіринт. Це цікаво у зв'язку і з тим, що Посейдон був верховним божеством Атлантиди, він колись владарював на Олімпі, про що, до речі, засвідчує і його тризуб, що уособлює владу над трьома світами — Небом, Землею і потойбічним світом. Причому польський астроном Людвіг Зайдлер у книзі "Атлантида" висловлює припущення, що тризуб, атрибут Посейдона, був символом триглавої вершини острова Кріт. Посейдон сперечався із самим Зевсом, мовлячи, що саме він найстарший з богів, що саме йому має належати верховенство і при всіх називав Зевса узурпатором небесної влади.

Грецькому Посейдонові відповідає індійський Варуна, який теж є божеством космічних та земних вод, а водночас і покровителем воїнів та царської (князівської) влади. Посейдон тотожний скіфському Тагимасадові, якому поклонялися "царські" скіфи, тобто воїни, а Тагимасад, у свою чергу, тотожний слов'янському Дажбогові, внуками якого були русичі-воїни та їхні князі.

І так само як Агенор, батько Європи, був сином Посейдона, так і мудрець Васіштха, що мав чарівну корову Нандіні, був сином Варуни (за деякими міфами — Варуни й Мітри) від небесної танцівниці (апсари) Урваші. Мудрець Васіштха, про якого згадує ще "Рігведа" і якому індійська традиція приписує авторство деяких гімнів цієї пам'ятки, наділений деякими характеристиками свого батька, Варуни, тобто теж пов'язується з багатством, родючістю тощо, він вважався жерцем царів Сонячної династії.

Саме ім'я *Васіштха* означає *Найбагатший, Наймаєтніший*, оскільки воно похідне від санскритського *васу* "багатство", "добро","скарб"; пізніше воно стало означати "землю", "державу"; це дозволяє припустити, що наше *Василь* споріднене з грецьким *Басилевс* "цар" і з санскритським *Васур* "Багатий" (пор.також індійські імена на означення царя: *Васудгара*, досл. "Той, що держить землю", *Васудева* — батько Крішни, слідів поклоніння якому багато на Україні). А саме племінний ватажок, пізніше князь чи цар відповідав за добробут своєї громади, саме від наділяв кожного багатством (*васу*). Тож ім'я *Василь*, поширене в світі, очевидно, сходить ще до часів "Рігведи" і значить "багатство", "скарб".

Ще одна цікава подробиця щодо Васіштхи: один давньоіндійський текст мовить, що нащадки мудреця Васіштхи "носять тільки одне пасмо волосся, посеред голови". Що не може не викликати згадки про київського князя Святослава й запорозьких козаків, а ще раніше — зображення полонених хеттів на давньоєгипетських пам'ятках з такими ж оселедцями і воїнів на панно у Венеції: і це наближає нас іще більше до місця подій грецького міфа про прекрасну Європу. Адже Хеттська держава розміщувалася в Малій Азії, а саме там була й Фінікія з її столицею Сідоном, де правив батько Європи Агенор. Це при тому, що саме в Малій Азії, на південному узбережжі Чорного моря колись існувала держава Пала, пізніша Пафлагонія, звідки й пішли до Італії венети й заснували там Венецію, де на панно й зображали воїнів з оселедцями. Це при тому також, що вже на північному узбережжі Чорного моря жило скіфське плем'я *палів*, а в Криму була пізньоскіфська столиця Палакій (в теперішньому Сімферополі), а ще далі на північ жило східнослов'янське плем'я *полян* і була країна Польща. Тобто в усіх цих назвах і етнонімах наявний спільний компонент *Пал–, Пол–*, який, коли виходити з санскриту, означає "захисник", "воїн", "цар". Цей же компонент міститься і в назві *Палестина*. А те, що в сучасному Лівані, колишній Фінікії, наявний топонім *Тріполі*, який перегукується з назвою села *Трипілля* на Київщині, що назва *Алеппо* в сусідній Сірії перегукується з *Халеп'ям* на тій же Київщині, засвідчує невипадковість згаданих зв'язків Наддніпрянщини з Близьким Сходом.

Коли ж зважити на те, що Васіштха — син Варуни й Мітри,то цей факт знов-таки прив'язує його до Подніпров'я, оскільки рігведійське, ранньоорійське ім'ясполучення *Варунамітра* тотожне слов'янському імені *Володимир*, такому популярному, зокрема, у Рюриковичів. А сам Мітра як бог Сонця й Мирного договору знайшов яскраве вираження у слов'янській общині — *мирі* та в українській топоніміці: *Миргород, Миропіль, Миропілля, Мирогоща*, а також у численних іменах: *Радомир, Мирослав, Драгомир, Славомир* тощо.

Показово й те, що батьками Агенора були Посейдон і німфа Лівія, а батьками Васіштхи — Варуна й апсара Урваші. Апсари в індійській міфології — це напівбогині, споріднені з грецькими німфами й слов'янськими русалками. Апсари — небесні танцівниці — мешкають переважно на Небі, але також і на Землі— в річках, на горах. Саме слово апсара деякі дослідники тлумачать як "та, що вийшла з води". Апсари нібито можуть загрожувати людям, зокрема, насилаючи на них любовне засліплення. Вони можуть прибирати різних подоб, але звичайно зображаються прегарними уквітчаними жінками в розкішних шатах. Вони тішать у небесному царстві-раю Індри смертних воїнів, що геройськи полягли в битві; це небесне царство-рай зветься сварга. Найвродливіші апсари підсилаються богами до земних мудреців чи

Угорі: Зевс на троні. Срібна тетрадрахма, бл. 325 р. до Р.Х.

Викрадення Європи. Розпис червонофігурного кратера, бл. 490 р. до Р.Х.

відлюдників, щоб спокусити їх, бо їхнє нечуване подвижництво могло загрожувати небесній владі, дорівняти їх до богів. Урваші згадується ще в "Рігведі". Своєю вродою вона спокусила багатьох богів і уславлених земних мудреців, серед них і могутнього Варуну — Духа космічних та земних вод. Саме від їхнього шлюбу й народився мудрець Васіштха.

Виявляють деяку спорідненість імена Агенор та Васіштха, особливо коли врахувати, що індійському Васу відповідає іранське Ваху–, Воху–, яке в грецькій передачі могло прибрати вигляду Ахе –, Аге–.

Так само, як відома іранська династія Ахеменидів має в своїй основі іранське Вахуман, тотожне індійському Васуман, але в грецькій передачі прибрало вигляду Ахемен.

Таким чином, бачимо, що Посейдон відповідає Варуні, німфа Лівія — апсарі Урваші, Зевс — Дьяусу, Агенор — Васіштсі, а Зевс і Дьяус, крім іншого, вчинили однакову дію: один викрав Європу, а другий — чарівну корову Нандіні. Єдина різниця в обох міфах та, що Європа — царівна, а Нандіні — корова.

Привертає, в світлі деяких фактів, до себе увагу ім'я корови мудреця Васіштхи — *Нандіні*. Таке саме ім'я, тільки в. чоловічому роді — *Нандін*, має і їздова тварина бога Шіви (в індійській міфології кожен бог має свою тварину, на якій їздить) — білий бик, зображення якого — неодмінна приналежність індуїстських храмів. На індійських монетах початку нової ери Шіва часто зображається саме у вигляді бика, через що прийнято розглядати Нандіна як зооморфну іпостась Шіви.

Через Нандіні, як повідомляють індійські міфи, колись спалахнула війна між воїном-кшатрієм Вішвамітрою, свого часу царем, і мудрецем-брахманом Васіштхою. Вішвамітра забажав собі цю чарівну корову, яка належала мудрецеві, але той навідріз відмовив йому. Війна скінчилася розгромом Вішвамітри, бо Васіштха вдався до всіх своїх брахманських (жрецьких) здібностей. Показово, що в боспорських написах з Північного Причорномор'я, датованих III-II ст. до Р.Х., зафіксовано ім'я *Вішвамітра* в іранській передачі — *Аспаміфар*. Крім того, це ім'я має свій слов'янський відповідник, *Весьмир*, так само як і санскритське *Вішвашравас* тотожне слов'янському *Всеслав*.

Основа імен *Нандіні, Нандін* – Нанд означає "радість", "втіха". Вона входить у багато імен та назв індійської міфології: *Нанда* — пастух, батько Крішни; ряд персонажів індійського епосу; *Нандака* — назва меча Крішни; *Нандана* – назва райського саду Індри, де, до речі, й перебувала Сурабга — мати Нандіні, що належала мудрецеві Васіштсі; *Нанді* — епітет Вішну, а також імена багатьох персонажів епосу; *Нандікунда* — місце прощі в Індії; *Нандімукха* — епітет Шіви (досл. Радісноликий); Нандішвар — епітет Шіви (досл. *Владика радости*); *Нанда* також — зведений брат Будди. А оскільки слідів поклоніння Крішні та перебування племені, з якого походив Крішна (*ядави*, тотожні літописним ятвягам), багато саме на Волині, то не виключено, що топонім *Нудіж*, зафіксований там, може бути споріднений саме із санскритським *Нанда*; первісно ця назва могла мати форми *Нандіж, Нондіж*. Показово й те, що райський сад Нандана, де перебувала Сурабга, мати Нандіні, містився в небесному царстві Індри, яке ще називається *сварга* (досл. "небо"); так само називався один із семи світів, куди переселялися душі померлих праведників, тобто рай. Володарем сварги був Індра, з огляду на що показові слов'янські божества *Сварог* та *Сварожич*. А оскільки і з Шівою пов'язується основа *нанд*, то цікаво, що в таких мовах із Малої Азії як хеттська й лідійська слово *зіва* означає "бог"; воно тотожне грецькому *Зевс* та індійському *Дьяус*, з чого можна припустити, що й ім'я Шіви пов'язується із цим малоазійським словом; таке припущення підтримує і те, що іпостассю Шіви теж був білий бик, як і Зевса та Дьяуса.

Ці факти, а також те, що грецький Посейдон виявляє функціональну тотожність індійському Варуні, скіфському Тагимасадові та слов'янському Дажбогові, а індійський Крішна-Гопалан і функціонально, й етимологічно тотожний грецькому Аполлону та слов'янському Купалі, про що ми мали нагоду говорити в інших статтях, дають підстави пояснити походження і значення імени Європа саме на індійському ґрунті. Тим більше, що простежуються спільні мотиви в грецькому та індійському міфі про Європу на Нандіні.

Як можна припустити, ім'я *Європа* складається з двох компонентів: *Єв+ропа*, де *Єв–* префікс, який надає основному слову вищого ступеня якости й перекладається "досконалий", "славний", "довершений". Він міститься у численних грецьких іменах, скажімо, *Євген, Євмел, Євстафій, Євпатор, Євмен, Євпраксія* тощо і відповідає іранському *Ху–* та санскритському *Су–*. З цього погляду ім'я *Нандіні* відпадає, оскільки воно не містить у собі санскритського префікса *Су.*- Зате привертає увагу ім'я її матері, корови Сурабги, яке містить цей префікс. У такому разі й ім'я *Сурабга* розкладається на два компоненти *Су+рабга*, і воно стає етимологічно (тобто походженням і значенням) тотожним імені *Єв+ропа*. До того ж, другі компоненти (*–ропа і – рабга*) виявляють неабияку фонетичну схожість, причому звук *–г–* — це, власне, призвук, придих, адже індійське "б" вимовляється з придихом. А префікс Су– не менш поширений в індійських іменах, ніж грецький *Єв–*, наприклад, *Сумітра, Сугріва, Сушрута, Субаху, Сушіла, Субгага, Суканья,Сумера,Сувіра* та ін. З чого можна виснувати, що компоненти *–ропа* і *–рабга* мають однакове значення. Але яке?

Спробуємо вдатися до санскритського матеріалу. Санскритські словники розкладають ім'я *Сурабга* на компоненти *Сура+бгі* із значенням "Запашна", "Та, що чудово пахне", а також "Весна". Проте ми, на підставі імени *Європа*, воліємо розкладати ім'я *Сурабга* на інші компоненти — *Су+рабга*, і цю нашу дію підтримують деякі факти.

(Закінчення — в третьому числі)

Жіноча іпостась Шіви. Папір. Майсурська школа (Індія), поч. XIX ст.

ЗЕМЛЯ ЗАГОВОРИЛА

Елла Бондар

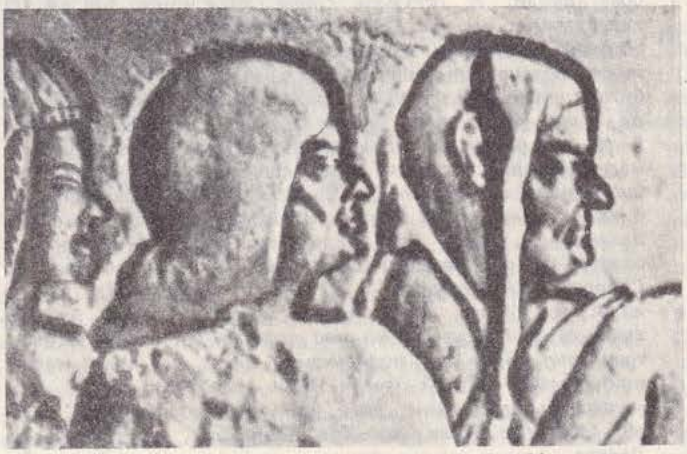

Хеттські полонені з чупринами.
Зображення на єгипетських пам'ятниках

ПРО ІНДІЙЦІВ, ХЕТТІВ І КОЗАЦЬКИЙ "оселедець"

Елла Миколаївна Бондар народилася у Волочиську на Хмельниччині. Закінчила філологічний факультет Київського державного університету (1990), аспірантка КДУ. Досліджує українську символіку.

Мовні, археологічні, міфологічні та етнографічні факти свідчать, що український народ і його культура є одними з найдавніших. Тож дедалі нагальніше постає завдання відшукати первородні давні знання, бо це необхідно, щоб відтворити й повернути етносові його культуру як цілість. Тому й вслухаємося в наше слово та нашу пісню, вивчаємо традицію...І зіставляємо все це з культурними явищами інших народів.

Один із переказів Нижньої Наддніпрянщини, записаний Дмитром Яворницьким, розповідає про козаків-запорожців: "Запорожці зодягались добре, ходили браво, чепурно. Вони, бачте, голови брили: обриє голову та ще й милом намаже, щоб добре волосся росло. Зоставляли одну тільки чуприну, довгу таку, з аршин, мабуть. Та гарну, та кучеряву! Замота за вухо разів два та й повісить, так вона й висить аж до самого плеча. А інший як візьме та вранці як розпустить, так вона зробиться, як хвіст у вівці. То все на вихвалку".

Можливо, ніхто б і не задумався над тим, звідки взялася традиція носити оту чуприну, коли б вона була тільки в козаків-запорожців: дивацтво, мовляв, та й годі! Але таке пасмо волосся на виголеній голові – *шікханду* – носили й індійські воїни. Воно було характерною ознакою і давньомонгольського воїна, причому в монголів називалося *хухаль*. Навіть на єгипетському пам'ятнику, датованому II тисячоліттям до Р.Х., один із захоплених єгиптянами в полон хеттських воїнів зображений із довгим, до плечей, пасмом волосся на голові. Могутня Хеттська держава, суперниця Ассірії та Давнього Єгипту, існувала колись південніше Чорного моря, у Малій Азії. А італійські венети прибули до Італії саме з Малої Азії, з так званої Пали-Пафлагонії; не випадково тому, що такі ж *оселедці* збереглися і на панно у Венеції; Венеція – західна батьківщина венетів. Крім того, *оселедець* був характерною прикметою інших народів: вірменів, осетинів, черкесів, скандинавських вікінґів. Заслуговує на увагу твердження С.Пушика про те, що воїни Київської Руси носили косу на голові як символ праматері, дочки Дніпра-Борисфена, напівдіви-напівзмії чи напівриби, від якої, за леґендою, що її повідав Геродот у V ст. до Р.Х., походять скіфи.

Щоб дослідити походження козацького *оселедця*, заглибимося в далеку епоху людської історії, яку називають міфо-поетичною. Світогляд людини цієї епохи ототожнював мікрокосм і макрокосм, людину й світ, зокрема людську плоть і космічну матерію. Так виникали маґія і реліґія, так виникали звичаї та ритуали, відлуння яких знаходимо в пізніших традиціях і віруваннях. Які ж були уявлення і повір'я людей, пов'язані з волоссям?

Багато народів вірили, що в голові людини живе душа, тому вважали цю частину тіла священною. Стригти волосся вважалося небезпечним для життя, бо можна було потривожити духа голови, а той неодмінно помститься людині. І донині в нашого народу існують повір'я, які, схоже, беруть початок у тих давніх уявленнях. Так, у Чернігівській області, як записав збирач фольклору О.Малинка, кажуть: "Чесати косу до сходу і після заходу сонця не можна; дівчата можуть розчісуватися щоденно, замужнім чесатися у свято – гріх!" А коли зичать благополуччя, то кажуть: "Щоб і волосинка тобі з голови не впала". Стародавні індійці вважали, що волосся – частина тіла, що воно може бути об'єктом маґічних дій і заклинань, тому після стриження його прибирали в недосяжне для сторонніх людей місце. Так само і в хеттській традиції людська волосина вважалася вкрай важливим і водночас дуже небезпечним символом. Про це свідчить хеттський текст про водоноса Цулію, якого скарано на смерть тільки за те, що з його вини в царську посудину для пиття втрапила зрізана волосина. Цей винятковий вирок засвідчує, що і в хеттів, як і в індійців, існували добре розроблені уявлення щодо волосся.

Жерцям, як видно з писемних джерел, взагалі не можна було стригтися в одних народів, а в інших народів – навпаки, жерці мусили мати лису голову. У вірменській пам'ятці "Історія Тарона", де описуються інди (індійці) у Вірменії часів прийняття там християнства (III ст.), вказується на характерну особливість індійських жерців – вони мали косу, косицю, як і їхнє божество Гісане. На думку деяких

дослідників, саме ім'я Гісане й означає Косатий, Довгокосий, оскільки воно утворене від давньовірменського *гес, гісан* — коса, косиця.

До індійських звичаїв ми ще повернемося, а тут згадаємо про вірування інших народів, пов'язані з пасмом волосся як пристановищем душі. Їх описав Дж.Фрезер. Тораджі, наприклад, вважають, що дитина неодмінно захворіє, якщо не залишити сховку на голові для однієї з її душ. Тож коли стрижуть дитину, то на тім'ї залишають кілька пасемець волосся. Коробатаки бояться налякати душу дитини, тому також залишають пасемце, щоб у ньому душа могла сховатися від ножиць; це пасемце не зрізають до кінця життя чи принаймні до досягнення зрілости.

З подібними уявленнями, очевидно, пов'язана і ретельність, з якою мусить бути ховане зрізане волосся. Адже завдати шкоди душі, яка перебуває у волоссі, значить зашкодити й самій людині. Тож коли бабуся застерігає нас не пускати вичесаного волосся за вітром, то тут теж відгомін давніх магічних вірувань.

А згадаймо народні казки, у яких душа героя, від якої залежить його життя, захована в якомусь предметі. От і героєві давньогрецького міфу, мегарському цареві Нісу на роду було написано, що він помре тієї миті, коли вирве золоту волосину в себе на голові. І коли крітський цар Мінос обложив його столицю, то донька Скілла, закохана в Міноса, вирвала ту волосину безсмертя у сплячого батька, і той відразу помер. Проте Мінос не одружився зі Скіллою, як обіцяв, і вона перетворилася на пташку. Подібну історію розповідають і жителі острова Ніас на захід від Суматри. Якось вороги захопили в полон їхнього вождя і хотіли позбавити його життя. Але їм ніяк не вдавалося це зробити: вождь у воді не тонув, у вогні не горів і залізо його не брало. Чоловікову таємницю розкрила дружина: його життя було заховане в цупкому, як мідна дротинка, волоску на голові.

Отже, від найдавніших часів залишали на голові пасмо волосся, як прихисток для людської душі.

Існує і звичай, за яким не стрижуть волосся люди, які дали обітницю помститися комусь за віщось. Так, мешканці Маркізьких островів (Полінезія) взагалі повністю виголюють собі голову, але, поклявшися помститись за родича чи близьку людину, залишають на маківці пасмо волосся, яке іноді зав'язують у вузол. Його не зрізують, поки не сповнять обіцянки. Подібний звичай існував колись у стародавніх германців: молоді воїни не стригли волосся і не голили бороди, поки не вбивали ворога.

Як буденний звичай описує пасмо на голові дитини вірменський історик IV ст. Фавстос Бузанд у своїй "Історії Вірменії". Він розповідає, як вірменський полководець Манвел Мамиконян, виступаючи в похід проти одного зрадника, звелів синові свого родича, юному Артаваздові, супроводити жінок у безпечне місце. Проте Артавазд не погодився, бо був, як каже автор, "іще в отрочих літах", і за вірменським звичаєм, як чинили з дітьми, голова отрока Артавазда була поголена, і залишені були чубчик і косиця. Цей звичай дожив майже до наших днів, і з ним пов'язане повір'я, що залишаючи в хлопчиків косицю й чубчик, тобто надаючи їм зовнішности дівчаток, можна відвести від них лихо, підманути злі сили.

Як виявляється, цей простий нібито звичай має своє глибоке коріння. Ще в I тисячолітті до Р.Х. індійці здійснювали обряд пострижину дітей і залишали пасемце волосся; це пасемце, пояснюють давні манускрипти, мусило дати дитині довге життя. Пізніше автор давньоіндійського медичного трактату Сушрута (перші століття по Р.Х.) обґрунтовує зв'язок цього обряду з довголіттям: "на голові, біля маківки, з'єднується *шіра* (артерія) та *сандгі* (нервовий вузол). Тут, на тім'ї, міститься життєва точка *адгіпаті* (владика). Будь-яке пошкодження цієї частини викликає миттєву смерть". Отже, пасмо волосся мало захистити це життєво важливе місце на голові.

Показово, що стародавні індійці розміщували пасмо

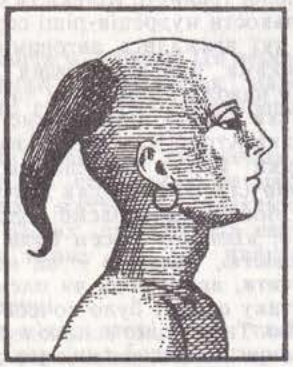

Учень духовної школи в Індії

Козак із чубом

Брахман — представник духовної верстви індійського суспільства

Козак із чуприною

(чи пасма) волосся залежно від родової, племінної чи суспільної традиції. Кількість пасем на голові залежала від кількости мудреців-ріші серед предків роду чи племені, які вважались авторами ведичних гімнів і засновниками найславетніших родів. Один із давніх текстів наводить приклади таких традицій: "Нащадки Васіштхи носять тільки одне пасмо, посеред голови. Нащадки Атрі й Каш'япи – два пасма на кожному боці. Нащадки Бгрігу залишаються без пасма, вони – *мундіта* (лисі). Нащадки Ангіраса носять п'ять пасем. Деякі носять одне пасмо волосся, а інші – чуб". Як бачимо, кількість пасем була родовою чи племінною особливістю, ознакою – за нею можна було відразу визначити, якого роду чи племені та чи інша людина. Мати таку ознаку було почесно, а зрізати її вважалось ганьбою. Таке пасмо означало й приналежність людини до того чи іншого соціального стану – в Давній Індії це насамперед жерці та воїни-кшатрії, так звані двічінароджені, що належали до вищого прошарку давньоіндійського суспільства. Пасмо волосся та ще священний шнур через плече – неодмінні атрибути брахманів і кшатріїв, особливо брахманів-жерців. Людина, яка не носила цих атрибутів, а особливо пасма, вважалося, не отримувала повної винагороди від релігійного обряду. "Нехай вона (людина – *Е.Б.*) завжди лишається зі священним шнуром і пасмом. Без них здійснення церемонії рівнозначне нездійсненню", – мовиться в трактаті "Вірамітродая" середньовічного автора Мітрамішри. І далі: "Двічінароджений, що через засліплення, невігластво чи ненависть стинає пасмо волосся на маківці, очищується, виконуючи обряд покути..." Двічінароджені, жерці та воїни, називались так тому, що отримали так зване "друге народження". Бо за індуїстськими уявленнями, людина, яка не долучилася знань, має лише одне народження – від матері. А людина, яка долучилася до священних знань – *вед*, здобуває і друге, вище своє народження.

Тепер стає зрозумілим, чому візантійський автор Лев Диякон, описуючи зовнішність київського князя Святослава, що останній з руських князів носив "оселедця", говорить: "голова в нього була зовсім гола, але з одного боку її звисало пасмо волосся – ознака знатного роду". Отже, в цьому випадку "оселедець" засвідчував приналежність Святослава до воїнського стану, князівської влади. А через кілька століть після Святослава, вже у запорозьких козаків, "оселедець" став означати приналежність до братства воїнів.

З плином часу загального поширення в Північній Індії набув звичай носити лише одне пасмо волосся на голові, хоч на півдні Індії давня традиція щодо кількости пасем до певної міри збереглася і досі. А сучасні бенгальці дотримуються звичаю нащадків легендарного мудреця Бгрігу – тобто вони взагалі не залишають на голові жодного пасма волосся.

Цікаво з огляду на те, що мовилося попереду, поглянути на постать мудреця Васіштхи, бо саме його нащадки, як і Святослав, і пізніші запорожці носять тільки одне пасмо волосся на маківці голови. Васіштха – один із найзнаменитіших ведичних ріші-мудреців, син Варуни-Мітри від апсари (небесної танцівниці) Урваші, а також один із семи ріші, що складають сузір'я Великої Ведмедиці (у санскриті Велика Ведмедиця називається Саптарші, тобто Семеро Мудреців). І саме ім'ясполучення Варунамітра, згадуване в Рігведі, семантично тотожне слов'янському імені Володимир, такому популярному в давньоруських князів, особливо в династії Рюриковичів. Причому Варуна – покровитель воїнського стану і царської влади, він тотожний скитослов'янському Дажбогові, покровителю русичів, тобто воїнів, і князівської влади. З чого випливає, що і князь Святослав, і запорожці – ймовірні нащадки Васіштхи (чи його прототипу), згадуваного ще в Рігведі, основні міфи якої, за свідченнями останніх археологічних матеріалів, складались саме в Нижньому Подніпров'ї.

Тип запорожця з чуприною.
Старовинна картина "Козак Мамай"

Гаутама Будда — Пробуджений, Просвітлений

ДУХОВНИЙ РОДОВІД

Володимир Шаян

"...ШУКАЮ ПРАКОРЕНІВ МОЄЇ ДУШІ"

СКОВОРОДА Й ДУХОВЕ ОБЛИЧЧЯ УКРАЇНИ У 18-му СТОРІЧЧІ

Уривок із праці
"Григорій Сковорода — Лицар Святої Борні"

Старечими ногами буде промірювати безмежність українських степів і від села до села, від хутора до хутора сповіщати буде свої правди. Він хотів би, щоб нарід практично їх здійснював так, як він. Ніде не спиниться довше, ніж це доконче потрібне, хоч будуть його просити, щоб дав спочинок своїм старечим ногам, він героїчно, невтомно буде боротися з неміччю тіла, щоб одуховленим дзвоном свого старечого голосу пробуджувати нарід до духового життя. Він не спочине до самої смерти. А як вже стріне її віч-на-віч, прийме її із спокоєм і погордою святого лицаря і, щоб дати цьому зовнішній вираз, сам собі стане копати могилу.

Ніби звичайний кобзар на волі, а по суті за звичайним собі кобзарем скривається велич і повнота духа Шевченка-Перебенді.

Ніби звичайний мандрівний старець назовні, а по суті за сірою свитою мандрівного старця скривається велич і повнота духа Сковороди.

Могло б видаватися комусь, що це якась неприродна, аскетична втеча від життя і від світу, добра, може, для монахів і аскетів, але зовсім непридатна як загальне правило для цілого народу. І тому за цим поверховим поглядом трудно було зрозуміти, що під постаттю мандруючого старця криється втілений дух народу, козацький син і внук.

Життя Сковороди — це не втеча від світу, але перемога над світом, це не втеча від життя до смерти, але перемога життя над смертю.

Світ ловив його, але не спіймав. Світ — це тодішнє зло. Це моральний розклад, це бездушна погоня за майном, за почестями, за упоєнням владою, за бліхтром слави.

Продовження. Початок у першому числі.

Дух народу мусів перемогти ці пороки. Ця перемога — це основна передумова відродження народу. Вистачило б одного із цих гріхів, щоб Сковорода не здійснив свого завдання.

І що з того, що був би Сковорода єпископом, чи великим професором. Він не сколихнув би народу живим прикладом свого життя і практичним здійсненням своєї науки. Шлях, що його він вибрав, був єдиним шляхом, на якому він міг найкраще здійснити своє завдання.

Пробудити нарід з летаргу!

В житті Сковороди нема ніякої втечі від життя й від світу. Є завзята, щоденна, героїчна борня за перемогу над злом особистої заскорузлости, борня із темінню практичного щоденного матеріялізму, що деправував душу народу. Це невсипуща творчість нового, величного, щасливого, духового життя Правдивого Чоловіка, єдиного справжнього життя, до якого цей ґатунок призначений.

Сковорода — це лицар святої борні зі злом, темінню й сліпою жагою світу.

І в тому саме його патріотизм і його українство.

Чи можна більше жертвувати народові, як цілий дозрілий вік свого життя? Причому жертва Сковороди кришталево чиста і свідома. Свій життєвий шлях вибрав Сковорода — як кожний великий дух — зовсім свідомо, відкидаючи десятки інших, що вели до т.зв. "добробуту" чи "життєвого щастя".

Як можна добачувати в житті чи в поставі Сковороди квієтизм, пасивізм чи відірваність від життя? Скінчім на вступі з цим жорстоким непорозумінням. Треба бути завзятим борцем, щоб всупереч усім труднощам і спокусам залишитися вірним собі і так непохитно просто перейти життя тернистими стежками степової мандрівки. Душевний мир, щастя і блаженність — або "субота", як звав її Сковорода, — є вислідом згоди із своїм моральним призначенням і не має нічого спільного з квієтизмом. В добі Сковороди не знаходжу більш чинної, напруженої, горючої волі і посвяти, як у нього.

Дух Сковороди горить найчистішим і найсильнішим вогнем святости. В такому світлі смішно сперечатися про українство втіленого духа народу.

Але були дивовижні спроби зробити зі Сковороди російського філософа. На пам'ятку цих жалюгідних зазіхань треба і з цим питанням скінчити на вступі.

Мова Сковороди — це мова українських учених 18-го століття. Якби Сковорода писав по-грецьки або по-латині, то був би теж українським, а не латинським філософом, бо немає ані "латинського" народу, ані "старoцерковного". У віршах мова Сковороди наближається до народної і в цьому напрямі Сковорода є передвісником Котляревського.

Шевченко писав навіть по-російськи. Писав про українські справи, або в інтересі української справи, щоб і на Росію впливати українським духом правди і волі. І в цьому основна різниця між Шевченком і Гоголем (який, до речі, не втік від свого призначення). Цей факт ані крихітки не змінює українства Шевченка. Тим більше смішні були би спроби зробити російським філософом Сковороду на основі його мови. Яка ж інша могла би бути до цього основа, коли він на словах не раз заявляє про свою любов до своєї батьківщини, а на ділах складає своєму народові жертву цілопалення.

І саме ця жертва цілопалення зложена із свого життя — це найбільш знаменна признака втілення духа народу.

Великий, ясний вогонь саможертви і темінь егоїстичного засліплення, високі, незрушимі скелі моральної непохитности духа Сковороди серед сонного

моря духової летаргії і найглибшого морального упадку народу.

Треба тверезости і відваги, щоб поглянути на саме дно історії народу в добу його великої руїни.

Як можна знищити нарід морально? У чому сутність його розкладу?

Вороги українського народу, втілені в російських деспотів, поступають з українським народом так, якби вони прекрасно знали закони його розвитку і упадку.

Не місце тут на роздумування про сутність народу. Але для зрозуміння діяльности Сковороди як пробудника духового життя треба виразно ствердити ось що:

Нарід — це не тільки ґрупа людей, об'єднана спільністю матеріяльних інтересів. Нарід — це не банда розбишак, нарід —це не трест продуцентів нафти, ані не професійна спілка фермерів, ані навіть не спілка, яка ці всі спілки об'єднувала б разом.

Говорять часом про духовну єдність народу. Але розуміють її так, що вона випливає і служить саме матеріяльним інтересам, ширше або вужче обнятим. Правда Сократа про те, що він не живе на те, щоб їсти, але їсть на те, щоб жити, має своє примінення теж у відношенні до народу.

Словом, існує матеріялістичне розуміння народу, хоч стрічаємо його також на сторінках філософів, що вважають свої системи ідеалістичними.

Новочасна спілка бандитів, для кращого просперування своїх інтересів могла би сотворити ще власну ідеологію, систему теоретичних знань, словом, дати ідейний вираз своїй єдності. Це була б "свідома" — або "ідейна" — спілка бандитів. Чи вона була би народом? Якщо ні, то чим різниться нарід від спілки бандитів?

Стрічаємося з проблемою духового чинника в житті народу. По-різному розуміли його народи і їх філософи і різно виглядала їх історія.

Можна боронити твердження, що кожна спілка бандитів у даний спосіб розуміє і знає про свою "духову" єдність, бо інакше вона не існувала би як спілка.

А чи може існувати нарід без усвідомлення своєї духової єдности?

Історію народу визначує насиченість і ясність усвідомлення своєї духової єдности, як теж воля здійснювання завдання, визначеного цією єдністю. "Єдність" банди розбишак, або нафтового тресту можна знищити, розбивши єдність її інтересів, обіцяючи тій чи іншій ґрупі кращі зиски в іншій банді чи в іншому картелі.

Коли б нарід зрозумів свою єдність як єдність матеріяльних інтересів і свою волю розумів саме як можливість наживи (нарешті повний жолоб!), тоді тривало існує небезпека, що такий чи інший ворог зможе протиставити інтереси одної ґрупи інтересам інших ґруп і в цей спосіб розбити його єдність. Що більше, в історії стрічаємо приклади, що невдоволена ґрупа, засліплена тісним ґруповим інтересом, накликує ворога на власну країну (напр., українські бояри самі кличуть татар і піддаються їм у неволю).

На цій засаді спирається історичний факт нищення України російськими деспотами. Римська засада: "Розділюй і пануй" — звучить для російських деспотів: "Розділюй і винищуй!"

Нацьковувати одну ґрупу на другу, розбехтати амбіції до дворянства, роздаровувати дворянство верхівці, позволити їй закріпачувати інших козаків і селян, викликувати взаїмну ненависть і донощицтво, а рівночасно винищувати фізично здорове ядро козацтва. Ось напрямні лінії морального розкладу народу. Це будуть напрямні політики російських деспотів.

Зрадлива їдь принади царських ласк, достоїнств, грамот, земських маєтностей защіплюється зараз при зустрічі з козацьким питанням. Коли вже риба почала ловитися на гачок, улаштовуються лови сіткою. Широко відкриваються двері до дворянського стану для основної маси козацьких старшин. Ловляться грубі козацькі оселедці. Їм дозволяється закріпачувати селян, щоб тим сильніше закріпостити цілий нарід. Тоді різними способами легко вже винищити основне, здорове ядро козацтва.

Царські деспоти поставили ставку на дворянство. Більшовицькі сатрапи подібними методами роз'єднання і винищування повторили ту саму політику, роздмухуючи сліпі сили ненависти селянства і робітництва. "Визволивши" селян, забралися до винищування їх самих, основного, здорового ядра народу. Після знищення козацтва як суспільної верстви був це дальший, історичний етап нищення українського народу.

Треба ствердити, що ця політика царату вдається. Царі приєднують на свій бік і підчиняють собі як лояльних дворян більшість провідної верстви українського козацтва. Закріпощують, позволяючи закріпощувати.

Вдається!

І це є те страшне слово. Тут треба відваги і тверезости. Що значить це слово "вдається"? Моральна руїна не була наслідком політики царату, але була її передумовою, її основою, підложжям і матерією. Моральна руїна не була наслідком закріпощення України царатом, але причиною її поневолення.

Груба риба козацьких старшин зачала клювати затроєне м'ясо дворянських ласк, почестей, наживи, маєтків, блеску і влади (над кріпаками!). М'ясо можна їсти і в єгипетській неволі. Чи ви боролися за м'ясо? Чи за фальшивий блиск дворянства? Були такі, що змінювали свої козацькі прізвища на дворянські. Були такі, що шукали собі дворянських предків і видумували генеалогічні дерева. А далі зачали стидатися зв'язків з народом. Були й такі.

Яка це страшна руїна моральна!

Були й такі, що до кінця — тобто до мученицької смерти, заслання чи прогнання несли високо незаплямований прапор козацької і народньої чести. Були такі, що рятують цю честь перед історією. З їхніх духів встають правдиві представники духової єдности народу.

Але вислід історії є зумовлений сумою духової сили народу. Як воно було з усвідомленням духової єдности? Що думали ті козаки, які пхалися у дворянство? Чи були вони свідомі великих історичних призначень, заключених в ідеї святого, вільного лицарського ордену козаків?

Спитаймо самих козаків. Самійло Величко, представник козацької традиції, в передмові до свого літопису бачить причину упадку України перш за все в тому, що після Хмельниччини наперед між знатними, а пізніше й між посполитими козаками настали гнів, незгода, жадоба влади, роздвоєння, зрада, зависть, ворожнечі, міжусобиці з кровопролиттям і всякі їм подібні лиха й гидкі речі; це все й ворожі напади з усіх боків на Україну спричинили — на думку Величка — її руїну.

Так думав Величко, що дуже близько стояв до козацької дійсности і дуже близько стоїть — як бачимо — до... історіософії.

Але пригляньмося самим подіям, які кидають світло на духове обличчя 18-го століття.

(Продовження — в подальших числах)

Юрій Пелешенко

Українська культура й ісихазм

1. Суть духовної практики ісихазму

Юрій Володимирович Пелешенко народився у Києві. Закінчив філологічний факультет КДУ. Захистив кандидатську дисертацію на тему "Українська література XIV-XV ст. і другий південнослов'янський вплив". Автор монографії "Розвиток української ораторської та агіографічної прози кінця XIV - початку XVI ст." (К.,1990) і ряду статей з питань давньої української літератури й шевченкознавства.

Розвиток духовної культури України нерозривно пов'язаний з її драматичною історією. Але попри несприятливі умови буття українського народу впродовж багатьох віків, наша прадавня культура, що була засвідчила свою духовну могуть і в політичних умовах Київської християнізованої держави, живила собою нові й нові покоління мислителів, митців.

Одним із найменш досліджених періодів історії української культури вважається Пізнє Середньовіччя, яке обіймає період від татаро-монгольської навали (середина XIII ст.) до XV ст., коли українські князівства остаточно втратили рештки автономії і ввійшли до складу сусідніх держав — Великого князівства Литовського, Польщі, Молдавії, Угорщини. Але й у ті важкі часи український народ жив і творив,і його культура за більш-менш сприятливих умов щоразу воскресала в мороці бездержавности й суспільних катаклізмів.

У Середні віки духовна культура всіх європейських народів розвивалася в рамках християнської ідеології. Не була винятком і Україна, що традиційно підтримувала тісні стосунки з єдиновірними православнослов'янськими народами та Візантією.

У часи Пізнього Середньовіччя через посередництво болгарів на українських землях поширюється ісихазм — релігійно-філософське вчення грецьких богословів Григорія Синаїта і Григорія Палами, що теоретично оформилося на Афоні та в Константинополі у середині XIV ст. і на Влахернському помісному соборі 1351 року було визнане офіційною ідеологією православної церкви у Візантії.

Власне ісихазм (з гр. ησυχάζω — "с»«чивати", "›«вчати") я" с»«сіб ›«ит«ва«ї »ра"ти"и виáи" áа»ри"іáці III — áа »«чат"у IV ст. в Єги»ті. Це вчеááя р«зр«б«я‹и »р«тяг‹ IV-VII ст. сиáа"сь"і та Єги»етсь"і ас"ети Ма"арі" Єги»етсь"и", Євагрі", І«аáá Листвичáи".

Відродження ісихазму починається в першій половині XIV ст. й тісно пов'язане з ім'ям Григорія Синаїта (прозваним так за місцем, де він прийняв чернецтво, — синайським монастирем), який після довгих блукань по монастирях східного Середземномор'я з'явився у Греції — на Афоні. Тут він починає шукати ченців, що знали техніку ісихії — "безмовности", вправлялися в споглядані. Обійшовши весь Афон, Григорій Синаїт знайшов у скиті Манула лише трьох ченців, які зналися на ісихії. Поруч із цим скитом він заснував келії для себе та своїх учнів і почав проповідувати. Незабаром учення Григорія Синаїта поширюється у Візантії та північній Болгарії. Починається новий етап розвитку ісихазму — період його теоретичного, філософсько-богословського вираження.

У червні 1341 року в константинопольському храмі святої Софії відбувся перший прилюдний "ісихастський" собор-диспут. Опонентом ісихастів виступив Варлаам Калабрійський, а їх захисником — Григорій Палама. Головною темою цих диспутів було питання про фаворське світло, яке колись бачили апостоли на горі Фаворі, або про божественну енергію. Ставилось питання: чи можна в єдиному триіпостасному божестві розрізняти діяча і дію, суть і енергію?

Ісихасти вважали, що Божественна суть, себто те, що об'єднує три іпостасі в єдиносущу Трійцю, міститься поза межами людського осягнення і розуміння, — трансцендентна. Будь-яке судження про неї — "вона є" чи "її немає" — абсурдне. Григорій Палама ввів у своє вчення поняття божественної енергії, яка проймає і животворить весь земний світ. Ця енергія є проміжною ланкою між позасвітовою божественною суттю і світом, людьми. "Бог виявляється не за суттю, тому що ніхто ніколи Божої природи не бачив і не розкрив, а за силою, благодаттю та енергією, яка є спільна і для Отця, і для Сина, і для Духа. Особливе в кожного з них — іпостась кожного і що до неї прилягає; загальне — не лише надприродня суть, ... але й благодать, і сила, й енергія..., і безсмертя, і взагалі все те, за посередництвом чого сполучається і ... поєднується із святими людьми та ангелами Бог", — писав Григорій Палама. Божественна енергія — це "сам невидимий образ божественної краси, який боготворить людину і удостоює особистого спілкування з Богом, саме вічне і безконечне Царство Боже, сам переважаючий розум і недосяжне світло..., що обожує тих, хто його споглядає"[1].

Таким чином, через осяяння божественною енергією, людина може стати понад "матеріальною двоїнністю", досягти "мисленого раю", "обожитися не лише душею, розумом, але й тілом стати богом за благодаттю і осягнути весь світ зсередини — як єдність, а не як множинність, бо тільки завдяки цій енергії єдиним є множинний у своїх формах земний світ".

У цій філософсько-релігійній теорії не було нічого принципово нового, вона лише систематизувала стару православну традицію. Попередниками ісихастів у вченні про розрізнення божественної суті та божественної енергії вважаються отці церкви – Василій Великий, Григорій Ніський, Григорій Богослов, Діонісій Ареопагіт та ін.

Отже, ісихазм — це відродження на пізньовізантійському ґрунті елліністичного християнського містицизму, який протягом усього існування східної церкви був її животворною силою.

Вчення Григорія Палами стверджувало конечну незбагненність Бога для людського розуму і неможливість виразити Його в слові. Це твердження знайшло собі відповідника в літературі, зокрема у стилі "плетенія словес". Оскільки божественне начало пронизує собою світ, тема неможливости виразити словом до кінця божественну суть стає темою безсилля взагалі. Саме тому "плетеніе словес" досягає особливої напруженості в похвалах святим. У передмовах до багатьох житій, проповідей та похвал автори вказують на неможливість передати за допомогою слів усю святість тих, про кого вони пишуть. Наприклад, у "Слові похвальному отцям Констанцького собору" (1418 р.) Київського митрополита Григорія Цамблака читаємо: " Како вас въспріімем о друзи владыкы и отци и братия, что вас наречем, кому уподобим вас, како вас похвалим..., кыими словесы достоино ублажим вас?"

Але неможливість пізнання Бога за допомогою розуму зовсім не означала неможливости спілкування з Богом. Навпаки, богослов'я, малярство, література прагнули саме до спілкування з божественним і шукали його в емоційній та ірраціональній сфері, в галузі особистих відчуттів, містичних осяянь, у галузі всього миттєвого, неповторного, індивідуального, рухливого, у нематеріальному світі та божественній енергії, що єднає все існуюче. Кожна

[1] Цит. за: Прохоров Г.М. Исихазм и общественная мысль в Восточной Европе в XIV веке. – ТОДРЛ. Л., 1968. т.23, с.90-92.

людина могла досягти єднання з Богом, спілкування з ним, — учив Григорій Палама. — Божественна енергія і благодать духу присутні в усіх людях, а якщо люди їх начебто не мають, то це — наслідок нечистоти, нездатности до сприймання. Тому кожна людина повинна мати за мету моральне самовдосконалення. А шляхом сходження духу до Бога є самоспостереження. Ісихастові рекомендувалось сидіння, стримане вдихання і видихання, устремління очей в один пункт. Вчення про спосіб досягнення людиною стану "блаженного богоспілкування" викладено, зокрема, у творі Григорія Синаїта "Словеса различная о заповідіх, догматіх, муках и обітованіях, еще же о помыслiх, страстіх, добродітелех, безмолвіи и молитві". Це вчення можна звести до трьох ступенів: 1) звернення до Бога; 2) очищення або самоспрямування; 3) освячення. На третьому ступені Бог вселяється в серце. Причому ісихасти припускали не тільки можливість безпосереднього спілкування з Богом, але й єднання з Ним. Зокрема Григорій Палама створив вчення про "умную молитву", безперервне повторення якої відкриває шлях до злиття душі того, хто молиться, з Богом в ту мить, коли він сподобиться узріти божественне світло. Ця молитва має назву "молитви Ісусової" і складається лише з кількох слів: "Ісусе Христе, сине Божий, помилуй нас".

У вченні ісихастів можна розрізнити зародки багатьох інших систем: тут зустрічаються схоластичні й гуманістичні елементи, містика і матеріалістичні судження. Якщо у тричленній (Божественна суть — Бог — Світ) системі ісихастів затінити поняття трансцендентної Божественної суті, то залишиться скінченний Світ, пронизаний безкінечною енергією. Якщо при цьому розуміти "божественність" у містичному значенні, то можна твердити, що ісихасти схилялися до пантеїзму.

Великого значення ісихазм надає людині. Бог створив людину останньою. Вона є завершенням, підсумком усього, що Бог створив до неї. Григорій Палама ставить людину в центр Всесвіту. Він пише, що все видиме й невидиме Бог створив для неї: не тільки небо, землю, повітря, тварин, але й ангелів. Тільки люди мають можливість робити доступним чуттю слуху слово і зображати його "матеріальним способом".

Ісихасти вчили: якщо людина не "спасається" сама, то їй не допоможе й Бог. Григорій Палама вчив, що вся людина (тобто і її тіло, і розум, і душа) призначена для спілкування з Богом. Бог став плоттю, щоб сама плоть могла стати божественною. У цьому значенні до ісихазму можна цілком прикласти поняття "християнського гуманізму".

Уявлення ісихастів про прекрасне наскільки теоцентричне, настільки й антропоцентричне. Бог є об'єктом морального сприйняття, і тому ісихасти вважають Його за основу моральної і громадської діяльности кожної особи. Зокрема, болгарський патріарх, письменник XIV ст. Євтимій Тирновський розглядає людину як центр не в космічному, а в природно-земному масштабі. Людина, згідно з його поглядами, народжується не для того, щоб робити зло, а для того, щоб усунути зло від суспільства. Боротьба між добром і злом показана в чуттєвому плані — диявол заздрить людям за піклування, яке Бог виявляє до них, і насилає на людей нещастя. Таким чином, боротьба між добром і злом, між прекрасним і потворним — це безперервний процес на землі. Григорій Палама, як згодом і слов'янські письменники-ісихасти, не заперечував необхідности пізнавати матеріальний світ. Отже, прихильники ісихазму, трактуючи, на перший погляд, абстрактні філософсько-релігійні проблеми, ставили питання про людську природу, й тому, безперечно, вчення Григорія Палами мало велике значення для тогочасної культури, оскільки торувало шлях до гуманізму.

Ісихазм був не просто релігійно-містичним рухом, а ніс із собою зміну в цілому релігійному світогляді, був певною формою ідеології, яка охоплювала різні соціальні, політичні, філософські та мистецькі ідеї. Його інтенсивне поширення серед освічених кіл українського суспільства, починаючи від кінця XIV ст., мало велике значення для засвоєння деяких філософських учень, зокрема неоплатонізму.

Семеон Полоцький.
"От избытка сердца уста глаголят".
Рисуночне письмо. Середина XVII ст.

ВІД РЕДАКЦІЇ

Одначе не слід перебільшувати впливу ідей візантійських філософів на українську культуру, зокрема на таких видатних духовних діячів її, як Іван Вишенський та Григорій Сковорода, оскільки їхня духовна практика, що становить єдність слова й діяння, заґрунтована ще в дохристиянському, пантеїстичному світогляді українців (подібно й візантійський ісихазм заґрунтований в античному пантеїзмі, в язичницькому містицизмі).

Глибинну спорідненість з давньоукраїнською духовною практикою, що її найповніше реалізував у добу нашого відродження Григорій Сковорода, мають, окрім християнського ісихазму, ісламський суфізм та індійська йоґа, які виросли з ведичної віро-філософії (у поняттях суфізм та ісихазм простежується й етимологічна спільність: обидва корені, СУФ– та СИХ–, означають "чистий, просвітлений"). Сковородине "Істинною людиною є серце в людині" — те саме, що "розумне серце" суфіїв та манас ведизму і йогів. Йоґа, ісихазм, безпопівство, суфізм — вияви духовної практики подвижників одвічної природньої релігії народів орійської (світлославської) культури в умовах пізніших політичних релігійно-ідеологічних систем (на жаль, ісихазм у середині XIV, а суфізм у XV ст. підпорядковано офіційним течіям ортодоксальних релігій). Традиція передачі безвічного знання виявляється в різних етнічних культурах по-різному, залежно від форм обрядовости, та духовна суть тих виявів єдина – істинне знання може безпосередньо осягнути щирим, чистим серцем кожна людина.

(Продовження — в подальших числах)

Дмитро Чижевський

"ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ" ПАМФИЛА ЮРКЕВИЧА

Дмитро Іванович Чижевський (1894-1977) – видатний український філософ, історик культури і літератури, лінгвіст, "людина ренесансу в неренесансову добу" (Джон Фізер), емігрував з України невдовзі після Жовтневого перевороту 1917 р. і кілька десятиріч визначав основні напрями славістичних студій за кордоном, надто ж у Німеччині, яка надала йому притулок (докладніше див. Філософська і соціологічна думка, 1990, №№ 10, 11).

Праці Д.Чижевського стосувались загальних тем – "Філософія на Україні" (Прага, 1929), "Нариси з історії філософії на Україні" (Прага, 1931), – звідки ми й подаємо один з найцікавіших нарисів про видатного філософа, можна сказати, першого й останнього професійного українського філософа, який залишив по собі ясний слід в історії розвитку філософських учень, – Памфила Даниловича Юркевича; "Історія української літератури від початків до доби реалізму" (Нью-Йорк, 1956)

та багатьох інших; а також окремих проблем — "Філософія Сковороди" (Варшава, 1934, Мюнхен, 1973), "Український літературний барок" (нариси в 3-х тт., Прага, 1941-44) та ін.

Видатні постаті нашої культури – від Сковороди до Гоголя і Юркевича й аж до Вернадського вкарбовані блискучим пером Д.Чижевського в золоту книгу української духовности, надто ж української філософії, осмислення якої для всіх нас конче необхідне.

Праці Юркевича видані вперше у додатку до журналу "Вопросы философии" (М., 1990). Зважаючи на їхнє непроминуще значення з багатьох поглядів, сподіваємося цією публікацією не тільки пробудити інтерес до унікальної постати української культури, а й сприяти виданню його творів на рідній землі.

1. Життя

Життя Юркевича глибоко символічне. Мисленник першорядної сили і проникливости думки, прекрасний лектор і письменник, професор, що блискуче почав свою кар'єру в Київській Академії і в віці всього 33 років зайняв катедру найстаршого російського університету, він помер всього 47-ми років, майже забутий, без слухачів, без авдиторії, твори ним залишені в рукопису і досі не видані, та навіть не досліджені ґрунтовно. Полеміст з надзвичайною відданістю справі, що не знижувався ні до яких особистих випадів та нападів, що в самих ворожих пунктах погляду старанно відшукував елементи "правди" і на них вказував, Юркевич на якихсь десять років зробився об'єктом нападів усієї російської "прогресивної" преси, нападів часто невимовно брутальних та ганебних. І коли вороги Юркевича пояснювали це його політичними симпатіями до реакційних кол, симпатіями, яких він публічно ніколи не виявляв, то чи не справедливіше пояснення, що його давав сам Юркевич: "Наша епоха стоїть, дійсно, в повній протилежності до середньовіччя. Дуже часто трапляється, що в ім'я цілком в цьому невинних природничих наук переслідують і катують людину за її любов до правди духа, як колись шановні інквізитори катували і переслідували її в ім'я Христове за її любов до правди природознавства".

Памфил Данилович Юркевич (1827 - 74), син священика з Полтавщини, вже в Київській Академії (1847 - 1851) виявив блискучі здібности, і зразу по закінченню її зробився її "наставником", пізніше професором. Успіх його ріс від року на рік, підтримуючися не лише лекціями, а і досить численними працями, які він друкував, і які хоч і невеликі обсягом, та цікаві і глибокі змістом. 1860 р. при відновленню викладів філософії в російських університетах, Юркевич був єдиним кандидатом, що міг почати читання університетських лекцій без дальшої спеціяльної підготовки. Успіх його в Москві, як згадує (в листах до П.Гвоздева) відомий російський історик Ключевський, був колосальний, – і заслужений. – Київські лекції Юркевича описує І.Нечуй-Левицький ("Хмари", де Юркевича виведено під ім'ям "Дашковича"): "Молоді студенти, приїхавши з усіх кінців Росії, вже чули про його, вже ждали чогось надзвичайного. В старім академічнім корпусі – з темними вікнами, з чорними партами, в його авдиторії було повнісінько студентів, котрі сиділи цілими лавами й купою стояли у порога, прийшовши з інших курсів. Дашкович входив, сідав на катедрі і не дивився ні на кого: його очі десь ніби ховались, заходили десь глибоко, де ворушилася мисля. В вічі слухачів кидався тільки чистий широкий лоб. Його лоб займав місце очей для слухачів: так на йому було багато мислі! Кожний легенький і тоненький зморшок між бровами здавався тим місцем, де забгалася мисля і світилася звідтіль. Коли-не-коли він підіймав одну руку з пальцем, ніби показуючи на абстрактну мислю... Дашкович промовив перше слово, і всі ряди голів, неначе по електричному потоку, разом схилились уперед, насторчившись слухати. І цілу лекцію так держались голови. ...І його мисля лилася чиста, як кришталь! Не було там ні одного слова зайвого, не до діла. Вся система якого-небудь філософа випливала з його уст, ніби з голови самого філософа; така вона була чиста, ясна, ціла, не порвана. ...Дашкович недовго був в Академії. Його репутація пішла скрізь, і його попросили перейти в Московський університет...". З таким самим захопленням описує і молодий студент Ключевський лекції Юркевича, переказуючи в своїх листах навіть їх зміст. А слухач Юркевича в останні роки його життя – славний російський філософ Володимир Соловйов так характеризує Юркевича

Памфил Юркевич.
Реконструкція портрета з дагеротипа 1860 р.
Худ. В.Мітченко

як професора, пригадуючи його "задумливу постать з піднятим догори пальцем": Юркевич був глибокий мисленник, чудовий знавець історії філософії, зокрема старої, і дуже добрий професор, що читав надзвичайно цікаві для фаховців і змістовні лекції. Але з деяких сторонніх (!) причин він не користувався популярністю і студенти не діставали із його лекцій користи, яку могли б мати"...

Цими "сторонніми причинами" було, що Юркевич не був матеріялістом і вів боротьбу з матеріялізмом в своїх творах і лекціях на університеті та публічних. З незрозумілих причин матеріялізм (а саме найбільш примітивна його форма "механічний матеріялізм") вважався на ті часи якось зв'язаним з радикалізмом політичним. Цього було досить, щоб уся прогресивна російська журналістика, в цей період максимальної філософічної некультурности (дванадцятилітня заборона викладів філософії на університеті зробила своє), накинулася на Юркевича, як на політичного ворога. Цю полеміку, що її розпочав Чернишевський, важко назвати інакше, як хрестовим походом темноти і некультурности, яка, не маючи сили боротися з думкою силою думки, підмінила полеміку лайкою, брехнею і особистими нападами. Проти цього знаряддя у Юркевича не було сили і він замовк на довгі роки: "боротьба велася нерівними знаряддями – на боці Юркевича було знання, тонке розуміння, самостійна думка, і боровся він за правду, що не гине, а стоїть над часом" (Шпет). Перемогли ж – "неуцтво, нерозуміння, наслідування і інтереси моменту". Чи може бути життя трагічніше?

І є ділом історії і історика виправити помилку і несправедливість долі. Перший крок до цього зробив вже Вол. Соловйов, що зараз по смерти Юркевича писав: "Якщо висотою і свободою думки, внутрішнім тоном поглядів, а не кількістю та обсягом написаних книг характеризується значіння дійсних мисленників, то без сумніву почесне місце між ними повинно належати Памфилу Даниловичу Юркевичу. В розумовім його характері дивним чином сполучилися самостійність і широта поглядів з щирим визнанням історичної традиції, глибоке сердечне співчуття усім сутнім інтересам життя – з тонкою проникливістю критичної думки".

(Продовження – в подальших числах)

Михайло Грушевський

Велика, Мала і Біла Русь

Із взаємопроникнення двох космічних первин виникає зародок Світу — Вогняне Яйце-Райце. В ньому поєднуються космічні Світло й Вода, і символом цього поєднання як початку Світу й Життя є прямий Сонячний Хрест. Після циклу Творіння настає цикл Змішання — випробування внутрішньої сили Духа в зовнішній речовинній оболонці. Стан зовнішнього пригнічення життя знаменується хрестом із загнутими в рухові проти Сонця променями, а напрям руху задає природна первина силою земної речовинности. Це знак деспотії, він символізує шлях випробувань безсмертної людської душі серед тлінного й утвердження безвічного життя етнічного духу серед проминущих зовнішніх подій політичної історії. Цей символ-архетип виник у орійську (раннь-отрипільську) добу української культури (понад 6 тисячоліть тому) і зберігся на ритуальному посуді й писанках.

III

Я підчеркую сю подробицю, що новий двохчленний титул вийшов з кругів гетьманських і військових, хоч підданий їм був, мабуть, людьми духовними, чи духовного виховання, котрих було в військових кругах безчисленно. Бо, якби не факти, то можна було б а ргіогі здогадуватися, що він пішов з кругів єрархічних, тому що находження сього титулу без сумніву єрархічне.

З'явився він, як відомо, з поділом старої київської митрополії в XIV в. Коли в перших роках XIV в. відокремлено від неї галицьку митрополію, вона тоді ж одержала назву "Малої Руси", чи в грецькій формі "Малої Росії", ἡ Μικρὰ Ῥωσία. Тим відріжнювано її від митрополії "всеї Росії", зв'язаної традиційно з Київом, хоч фактичний осідок митрополита перенісся до земель Ростово-суздальських, до Володимира і Москви[1]. Тоді ж термін "Малої Руси" став переноситись і на области, що входили в склад сеї вилученої митрополії, як означення територіяльне, політичне. Так уже в 1330-х рр. Галицько-волинська держава зветься Малою Русю, і кн. Юрій Болеслав в грамоті 1335 р. називає себе dux tocius Russie Mynoris, а в звісній петиції до царгородського патріарха 1371 р., галицькі бояре, виступаючи в справі відновлення галицької митрополії в імени короля Казимира, називають його "королем Ляхії і Малої Росії", κυρὰλην τῆς γῆς τῆς Λαχιαζ και τῆς Μικραζ Ῥωσιαζ[2].

Одначе поняття сеї "Малої Росії" зовсім не визначалось виразністю, тому що за весь час істнування сеї митрополії Малої Росії зіставалось непевним. То її фактично касовано, то наново відновлювано, в розмірах дуже відмінних, в залежности від політичних комбінацій. В додатку ще поруч неї вела таке ж непевне істнування "митрополія Литовська", яка теж, в залежности від політичних відносин, то протягала свої претензії на Київ, Турово-пинські землі і навіть Волинь, то вступалась і полишала своє місце саме митрополії Малої Росії. Через се в поняття "Малої Росії" то включався Київ і Турово-пинські землі, то воно обмежалось фактично на землях Галицько-волинської держави.

Таким чином на протязі XIV в. термін "Малої Росії" не встиг відповідно стверднути і викристалізуватись, а в XV віці й зовсім зник з видовні, тому що єрархічний зв'язок між обома митрополіями ("Малої" і "всеї Руси") розірвався спочатку через розрив єрархічного зв'язку з царгородським патріярхатом з боку західньої митрополії, а потім так само і східньої. Митрополити східні і західні, ігноруючи один одного, однаково титулували себе митрополитами "київськими і всеї Руси"[3], і з тим, виявляючи свою єрархічну основу, виходить з уживання взагалі й термін "Малої Росії".

Випливає він наново, коли київським митрополитам прийшлось зав'язати зносини з московським правительством, головно задля грошевих і всяких инших підмог з московського скарбу. З огляду, що московські митрополити, а потім патріярхи писались титулом "всеї Руси", київським митрополитам незручно було писатись в листах до московського правительства тим титулом, який вони уживали у себе дома — "митрополита київського, галицького і всеї Руси". Уживаючи далі в усіх инших випадках сього титулу, титуловані так своїм правительством, вони в листах до московського правительства починають себе наново титулувати митрополитами "Малої Росії". Так напр. Петро Могила, титулуючи себе (і так титулований завсіди у себе) митрополитом київським, галицьким і всеї Руси[4], в своїх

(Продовження на стор.29)

[1] Про сей розділ митрополії і вагання в нім докладніше в моїй Історії України-Руси, т.III, с. 268-274 і V, с. 385-398.

[2] Рус. пет. библ, VI с. 125.

[3] Про західню митрополію матеріял в V т. Історії України-Руси, с. 400 і д.

[4] Див. напр., в збірці Голубева "П.Могила", т.I, дод. 85 і дальші.

Закінчення. Початок — у першому числі.

ТРАДИЦІЙНЕ РІЗЬБЯРСТВО ЛЕМКІВ

THE TIME-HONOURED WOOD-CARVING OF THE LEMKIES

Б. Одрехівський. Декоративний таріль. Дерево. Пласке різьблення. 1991
Г. Наконечна. Серветка. Полотно. Вишивка. Хрестик. 1989; Лемківські писанки. 1991

І. Одрехівський. Декоративні тарелі. Дерево. Пласке різьблення. 1987

І. Бердаль. Родина оленів. Дерево. Кругле різьблення. 1983

Г. Бенч. Декоративна палиця. Дерево. Кругле різьблення. 1985;
Ю. Бердаль. Декоративні тарелі. Дерево. Пласке різьблення. 1990;
Г. Наконечна. Серветка. Полотно. Вишивка. Хрестик. 1990

По обидві сторони Карпат, у Бескидах, на території сучасної Польщі й частково Чехо-Словаччини одвіку проживало давнє коліно українців – лемки. Горді, волелюбні люди в злагоді з питомою природою творили своє духовно-господарське життя. Та наприкінці 40-х років XX століття природній процес культурного саморозвитку лемків було злочинно порушено актом насильного виселення їх з рідних місць у різні регіони Радянської України. Вирвані (буквально в один день) із своєї материзни, лемки втратили глибинну основу етнічної культури, яка й досі окремими реліктами засвідчує високий духовний потенціал народу.

Однією з найживучіших традицій народної культури лемків є різьблення по дереву.

Образний світ лемківського різьблення, його тематика, сюжети й символіка, зумовлені особливим світосприйняттям. Життя лемків-горян саморегулювалося природніми ритмами, і це забезпечувало невичерпність їх творчої енергії, сприяло збереженню культурної традиції. Залюбленість у природу, відчуття спорідненості з усім сущим у Світі створювало багату гамму відчуттів, давало народному митцеві творчу наснагу.

Основним осередком різьбярства на Лемківщині були села Вілька та Балутянка, неподалік курортів Івонич і Риманів на Сяноччині. Зі спогадів старшого покоління різьбярів знаємо, що розвитку традиційного лемківського різьблення великою мірою сприяла графиня Анна Потоцька. Наприкінці минулого століття вона заснувала першу різьбярську школу в Риманові, де навчалися традиційному мистецтву найздібніші

The teritory populated by an ancient branch of the Ukrainians – the Lemkis spread on both sides of the Carpatian mountains i.e. Poland and Czekoslovakia. Independant and freedom loving people always at peace with the nature had a distinguished spiritual and material culture. However in 40th of the XXth century the Lemkis' culture was sythed as the Lemkis were pulled out by force to the distant parts of the former Soviet Ukraine. Swept over one day away from their native land the people gradually lost the deapth of its ethnic culture as the time went by and the assimilation was taking its toll.

One of the major traditions of the Lemkis that preserved up to these days is the wood carving. The imaginate world, plots and symbols' system of the Lemkis' carving takes its origin in the specific world attitude. The mountain life of the Lemkis was in harmony with the nature's rythms which caused a wealth of variety of creative powers. The cultural tradition so much influence by the native nature was due to persist and survive. The inner kinship and inter-relation with everything under the sun gave birth to the multitude of creative impulses and powers.

The principal sites of national folk carving of the Lemkis were the villages of Vilka and Balutyanka near the health resort towns of Ivonich and Rymaniv in Syanochyn.

The elder generation of the craftsmen recall that the Contess Anna Pototska facilitated the development of the carving tradition in the region. At the end of the XIXth century she set up the first Carvers' School in Rymaniv. Talented youth from the neighbourhood were taught the carving skills.

The pupils studied the relief carving with floral design that covered the

Ю. Бердаль. Лемківська хата з лелекою. Дерево. Кругле різьблення. 1990

Д. Долинський. Лев. Лисенята. Дерево. Кругле різьблення. 1991

Б. Одрехівський. Декоративні тарелі. Дерево. Пласке різьблення. 1989

діти з ближніх околиць. Учні опановували рельєфне різьблення з рослинним орнаментом, що ним оздоблювали предмети побутового призначення. Освоювали тут і кругле різьблення – різьбили фігурки звірів, птахів. Із школи вийшло багато талановитих майстрів, традиції яких продовжують нині їхні діти, онуки й правнуки.

Переселені з околиць Вільки та Балутянки різьбярі найкомпактніше осіли в селі Гутиську Бережанського району на Тернопільщині. Цей мальовничий куточок Східної Галичини своєю природою нагадував лемкам покинуті рідні місця. Нині тут поряд із майстрами старшого покоління творять молоді різьбярі. Серед них Сидір Одрехівський, Михайло Іляш, Іван та Михайло Михайлишини, Степан Потоцький, внуки відомого на лемківщині різьбяра Григорія Бердаля – Михайло та Олег Бердалі. В Гутиську почав своє неповторне різьблення Петро Долинський – син майстра Гаврила Долинського. Глибокий талант цього юнака з філософським баченням світу не розкрився вповні через передчасну трагічну смерть.

Значна частина талановитих різьбярів, утікаючи від колгоспного ярма, переселилася наприкінці 50-х років з Гутиська до курортних міст Трускавець та Моршин.

У Трускавці творили такі видатні різьбярі як Григорій Бенч, Іван Бердаль, Іван Красівський, Маркіян Одрехівський. Нині тут працює велика громада різьбярів різного віку й творчого спрямування. Серед них брати Андрій та Степан Орисики – сини найвидатнішого майстра-педагога на Лемківщині Михайла Орисика, Федір Синютка і його син Ярослав, Федір Стецяк, Василь Бенч, Петро Потоцький, родичі Петро, Андрій та Іван Красівські, Богдан Одрехівський – син відомого майстра з Бережан Івана Одрехівського, Василь Одрехівський та його син Петро, Михайло Іляш із сином Василем, син Івана Бердаля – Юрій, Роман Орисик із дружиною Анною Іляш. У Трускавці осів рід обдарованих різьбярів Долинських: Данко, Марія, Ярослава, Микола, Катерина – діти майстра Івана Долинського та його зяті – Степан Гірняк, Іван Сухорський.

Моршинська громада відома такими майстрами як Микола Бердаль, Іван Бенч, брати Іляші – Петро, Іван, Василь та Михайло, Петро Кіт, Михайло Похонський, Іван Долинський.

Традиційні прийоми лемківського різьбярства (рельєфна, барельєфна, кругла та пласка техніка) перейшли і в професійне скульптурне різьблення, кращими представниками якого є львівські скульптори Андрій Сухорський та Василь Одрехівський.

В основному тут названо всіх лемківських різьбярів останніх поколінь і показано найхарактерніші зразки їхньої творчости. Багатовікова традиція лемківського різьбярства потребує грунтового вивчення й творчого збереження.

Ольга Бенч,
кандидат мистецтвознавства

household utensils. The round carving at the achool was represented by figures of animals and birds. The school highlighted a number of talanted craftsmen, whose traditions are carried nowdays by their grand-grand children.

The craftsmen pulled out from the villages of Vilka and Balutyanky preserved their ethnic edentity in a compact community in the village of Gutysko, Berezhansky District, Ternopyl Region.

These picturesque parts of the Eastern Galytchina Region resembled the native nature of the Lemkis which they left. Now new outspring of carvers work here side by side with the elder generation of the craftsmen.

The most prominent of them are Sydir Odrekhivsky, Ivan and Mykhailo Mykhailyshins, Stepan Pototsky, the grand-children of the famous Lemkis carver Grigory Berdal – Mykhailo and Oleg Berdal. Pyotro Galinsky, the son of prominent carver Gavriil Galinsky also started his creative work in Gutysk. Unfortunately his early death did not let to blossom the talent of the craftsman. The majourity of talanted carvers moved to the health – resorts of Truskovets and Morshyn in the late 50th, escaping from the kolkhoz yoke.

In Truskavets there gathered such famous craftsmen as: Grigory Bench, Ivan Berdal, Ivan Krasivsky, Markian Odrekhivsky. Nowdays a great community of carvers of diverse generations and manners work here.

Among them the Brothers Andriy and Stepan Orysyks, sons of the most prominent craftsman and pedagogue Mychailo Orysyk – Fedir Synyutka and his son Yaroslav, Fedir Stetsyak, Vasyl Bench, Pyotro Pototsky, Pyotro, Andriy and Ivan Krasivsky, Bogdan Odrekhivsky – son of a famous crafsman from Berezhany – Ivan Odrekhivsky, Vasyl Odrekhivsky and his son Pyotro, Mykhailo Ilyash with his son Vasyl, son of Ivan Berdal – Yuriy, Roman Orysyk and his wife Anna Ilyash. In Truskavets settled the talanted craftsmen's family of the Dolinskys: Danko, Maria, Yaroslava, Mykola, Kateryna – children of craftsman Ivan Dolinsky, and his children-in-law: Stepan Girnyak and Ivan Sukhorsky.

The Morshinskty community is famous for its craftsmen. Among them: Mykola Berdal, Ivan Bench, brothers Ilyash – Petro, Ivan, Vasyl and Mykhailo, Petro Kit, Mykhailo Pochonsky, Ivan Dolinsky.

The traditional skills of the Lemkis (relief, bas-relief, round and flat techniques) were inherited by the professional sculptural carving. The most emminent representatives are the sculptors from Lvov: Andriy Sukhorsky and Vasyl Odrekhivsky.

The book features the most charachteristic works of the Lemkis and next to all the craftsmen.

The carving tradition of the Lemkis that came to us thorough the ages is to be a subject of thorough research and should be kept on.

Olga G. Bench,
Candidate of Arts

"УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ"
РЕПРЕЗЕНТУЄ:
ЖИВОПИС КИЇВСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ

Людмила Мітченко

Ludmila Mitchenko

Людмила Іванівна Мітченко народилася в м. Уральську. 1977 року закінчила Московський поліграфічний інститут, факультет графіки (офорт, літографія). Член Спілки художників України. Учасник виставок: 1982 – Київ, Париж, 1983 – Москва, 1985 – Варшава, 1989 – Івано-Франківськ, Москва, Фінляндія, 1990 – Норвегія, Загреб, 1991 – Загреб, Сан-Франциско. Роботи є в музеях України, Росії та в приватних колекціях Польщі, Хорватії, Норвегії, Фінляндії.

Ludmila I. Mitchenko was born in Uralsk. In 1977 graduated from Moscow Polygraphic College, graphics department. Mitchenko L.I. works in the field of book and graphics (etching, lithography. Member of the Ukrainian Painters' Union. Exhibitions: 1982 – Kiev, 1983 – Moscow, 1985 – Warsaw, 1989 – Ivano-Frankivsk, Moscow, Finland, 1990 – Norway, Zagreb, 1991 – Zagreb, San-Francisco. Her works are represented in the museums of the Ukraine, Russia, private collections of Poland, Croatia, Norway, Finland.

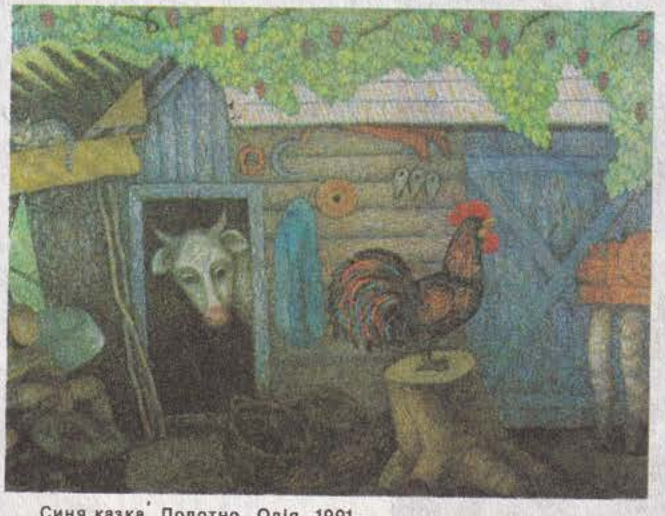

Синя казка. Полотно. Олія. 1991
Blue fairy-tale. Canvas. Oil. 1991

Закарпаття. Біля рідного порогу. Полотно. Олія. 1991
Transcarpatia. At the native threshold. Canvas. Oil. 1991

Закарпаття. Двір. Полотно. Олія. 1991
Transcarpatia Yard. Canvas. Oil. 1991

З диптиху "Камінь і море". Полотно. Олія. 1991
From diptich "The stone and the sea" Canvas. Oil. 1991

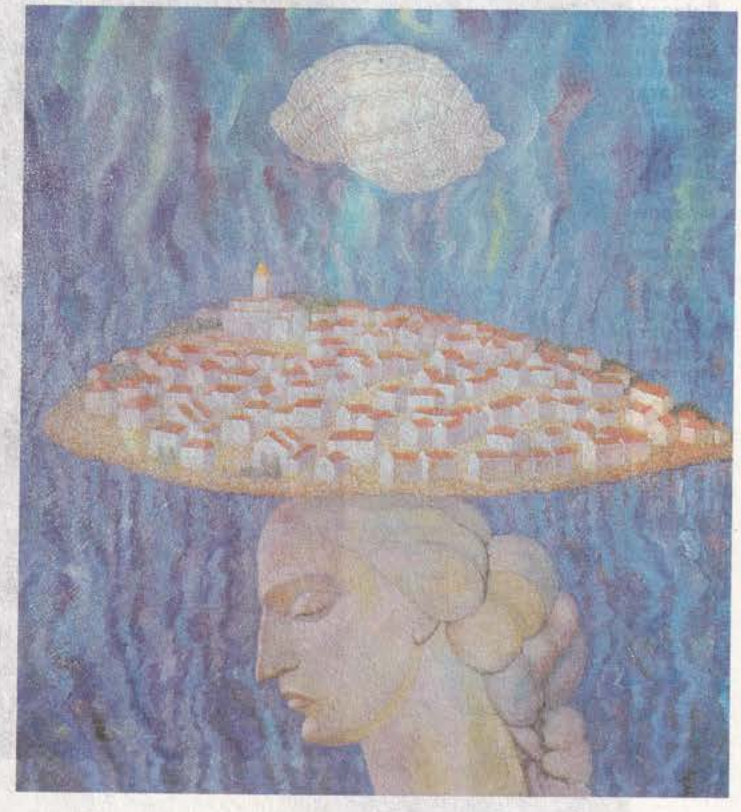

"УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ"
РЕПРЕЗЕНТУЄ:
ЖИВОПИС КИЇВСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ

Віталій Мітченко

Vitaly Mitchenko

Віталій Стапанович Мітченко народився в м. Тулі. В 1976 році закінчив Московський поліграфічний інститут, факультет графіки. Працює в галузі книжкової і станкової графіки, каліграфії. Член Спілки художників України. Старший викладач у Київській Академії мистецтв. Учасник виставок: 1981 – Москва, 1982 – Київ, 1983 – Москва, 1985 – Варшава, 1988 – Київ, 1989 – Москва, 1989 – Фінляндія, 1990 – Норвегія, 1990 – Загреб, 1991 – Загреб. Роботи є в музеях України, а також у приватних колекціях Фінляндії, Норвегії, Хорватії, Польщі.

Vitaly S. Mitchenko was born in the city of Tula. In 1976 graduated from Moscow Polygraphic College, graphics department. Mitchenko works in the field of paintino, book graphics, calligraphy. Member of the Ukrainian Painters' Union. Senior lecturer at Kiev Academy of Arts. Exhibitions: 1981 – Moscow, 1982 – Kiev, 1983 – Moscow, 1985 – Warsaw, 1988 – Kiev, 1989 – Moscow, 1989 – Finland, 1990 – Norway, 1990 – Zagreb. His works are represented in the museums of the Ukraine, private collections of Finland, Norway, Croatia, Poland.

Кіммерія I. Зворотний зв'язок. Папір. Акварель . 1990
Cymeria I. Back relationship. Paper. Water-colour. 1990

Крайня Північ. "НЛО". Папір. Акварель. 1990
Ultimate North. UFO. Paper. Water-colour. 1990

Київський пейзаж. Папір. Туш. 1990
Kiev Landscape. Paper. Touche. 1990

Кіммерія II. Гість з минулого. Папір. Акварель. 1990
Cymeria II. The Guest from the Past. Paper. Water-colour. 1990

Анатолій Марчук

Anatoly Marchuk

Анатолій Петрович Марчук народився в с. Козачанці Київської обл. В 1986 році закінчив Київський художній інститут, майстерня професора В. Я. Чебаника. Працює в галузі живопису й станкової графіки (офорт). Член Спілки художників України. Учасник виставок: 1985 – Київ, 1985 – Москва, 1986 – Запоріжжя, 1987 – Київ, 1989 – Київ (персональна), 1990 – Київ, 1991 – Київ, 1991 – Краків (персональна). Роботи є в музеях та приватних колекціях України, Росії, Польщі, США, Канади.

Anatoly P. Marchuk was born in village Kozachanka Kiev Region. In 1986 graduated from Kiev Arts College, professor V. Y. Chebanik's studio. Marchuk works in the field of painting, etching. Member of the Ukrainian Painters' Union. Exhibitions: 1985 – Kiev, 1985 – Moscow, 1986 – Zaporozhye, 1987 – Kiev, 1989 – Kiev (personal), 1990 – Kiev, 1991 – Kiev, 1991 – Cracow (personal). His works are in the museums of the Ukraine, private collections in the Ukraine, Russia, Poland, the USA, Canada.

Портрет Дівчини. Полотно. Олія. 1991
The portrait of a girl. Canvas. Oil. 1991

Натюрморт. Полотно. Олія. 1991
Still-life. Canvas. Oil. 1991

Оголена. Полотно. Олія. 1991
Nue. Naked. Canvas. Oil. 1991

Валентин Сергеєв

Valentin Sergeyev

Валентин Дмитрович Сергеєв народився в м. Курську. 1967 року закінчив Київський художній інститут, майстерню станкової графіки професора І. Селіванова. Член Спілки художників України. Професор у Київській Академії мистецтв. Працює в галузі графіки і живопису. Учасник виставок у Польщі, Чехо-Словаччині, Болгарії, ФРН, Фінляндії, Голландії, Австрії, Швеції, Кампучії, Іорданії, Японії, США, Франції, Італії. Роботи є в художніх музеях Києва, Харкова, Донецька, Одеси, Львова, Дніпропетровська, Запоріжжя, а також у приватних колекціях Австрії, Куби, Японії, Норвегії.

Valentin D. Sergeyev was born in Kursk. Graduated from Kiev Arts College in 1967, professor I. Selivanov's studio of painting. Member of the Ukrainian Painters' Union. Professor at Kiev Arts Academy. Sergeyev V.D. works in the field of graphics and painting. Participated in the exhibitions in Poland, Czechoslovakia, Bulgaria, Germany, Finland, Holland, Austria, Sweden, Campuchia, Jordan, Japan, the USA, France, Italy. His works are in the museums of Kiev, Kharkov, Donetsk, Odessa, Lvov, Dnepropetrovsk, Zaporozhye as well as in private collections in Austria, Cuba, Norway, Japan.

Весна. Картон. Акрил. 1990
Spring. Cartoon. Acryl. 1990

Літо. Картон. Акрил. 1990
Summer. Cartoon. Acryl. 1990

Пізня осінь. Картон. Акрил. 1990
Late autumn. Cartoon. Acryl. 1990

Сутінки. Картон. Акрил. 1990
Twilights. Cartoon. Acryl. 1990

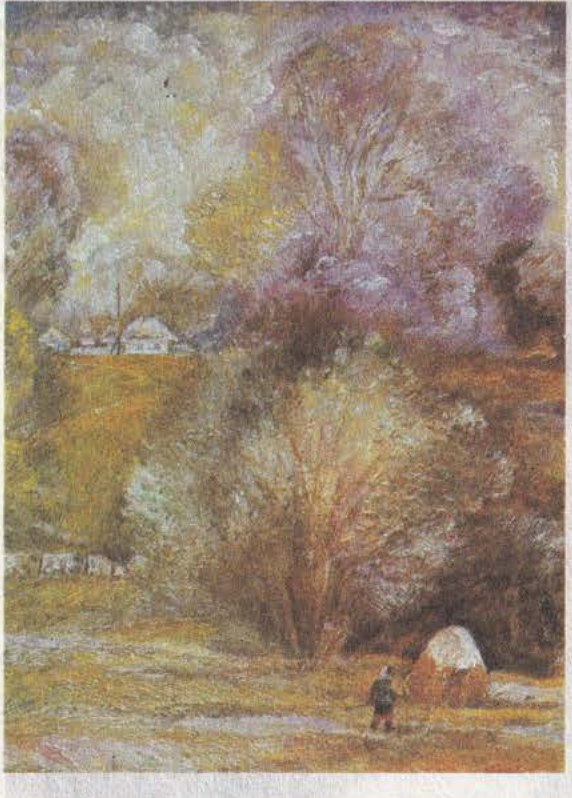

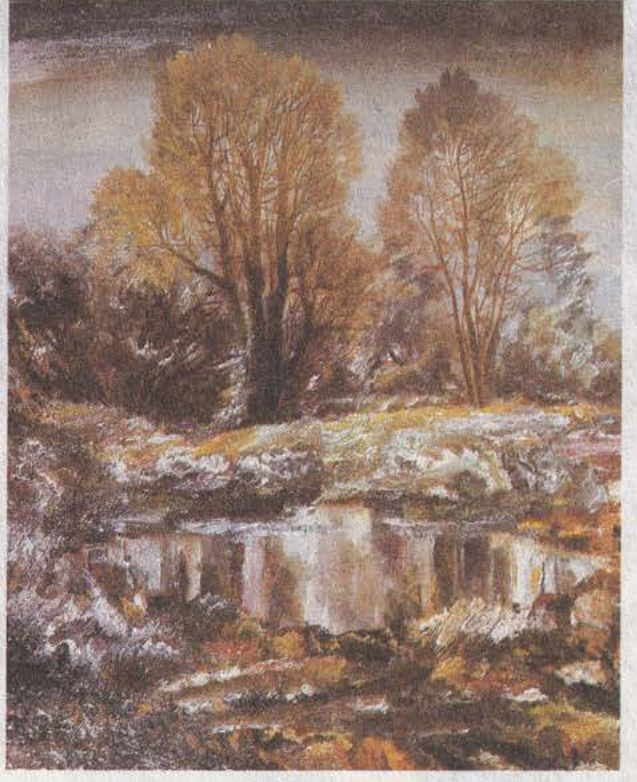

ХОРОВИЙ КОЛЕКТИВ "УКРАЇНСЬКИЙ СПІВ"

"THE UKRAINIAN SINGING" CHOIR

Творча мета колективу "Український спів" – відкриття, оновлення найрізноманітніших форм хорового співу українців. Ми не обмежуємося окремими жанрами хорової музики, а намагаємося освоїти як глибинні основи української хорової культури, так і пізніші форми її вияву.

Наш колектив – творча лабораторія однодумців, для яких спів є внутрішньою потребою і засобом єднання індивідуальних творчих можливостей кожного в цілісній гармонії хоровиспіву. Тут співають студенти і випускники Київської консерваторії ім. П. І. Чайковського.

Ми переконані, кожне явище світової культури має своє питоме етнічне коріння. В живому процесі інтонування музики загальнолюдські духовні цінності виявляються через звуковий ідеал конкретної етнічної культури.

Тому ми прагнемо бути вірними своїй етнічній традиції духовного співу, який зародився в давній народній обрядовості й органічно влився згодом у культову обрядовість, явивши світові унікальну хорову спадщину українців. Цей спів – духовне осердя нашого багатовікового культурного життя. Він несе в собі генетичний код нашої співочої культури, що надає співові неповторної своєрідности.

У 1990 році колектив уперше явив киянам давню форму українського обрядового музичного дійства – Вертепу.

Зараз колектив працює над відродженням призабутої традиції культового співу. Давня духовна традиція українського хоровиспіву найяскравіше виявила себе у творчості А. Веделя, М. Березовського, Д. Бортнянського, М. Леонтовича, М. Лисенка, К. Стеценка. Сила її в молитовній проникливості, сердечності – зверненні до душі кожної людини.

Ольга Бенч,
кандидат мистецтвознавства,
керівник хору "Український спів"

The Ukrainian Singing "Choir has a profound commitment to the rediscovery of the most diverse forms of the Ukrainian national choir singing traditions. The focus of the research is not confined by the well-known genres of choir singing but rather to the archaic background of the Ukrainian choir traditions which gradually tranformed into a multitude of later represantations.

Our group is a creative laboratory of people sharing common vocation for what seems to be the way of joining individual talents and inborn desire to sing into the harmony of choir. Among the performers there are students and graduates of Kiev Conservatoir named after P. I. Chaykovsky.

We believe that each manifestation of the world culture stems from the ethnic roots. In the lively process of music tuning the common spiritual values shared by the whole mankind are manifested in the melodious ideal of a certain national ethos.

Therefore, we strive to be true to the ethnic traditions of spiritual singing that took birth in the ancient folkes rites and concequently adopted by the religeous rituals constituting the unique heritage of the Ukrainian choir singing. The traditional singing is a veritable spiritual core throughout many centuries of the Ukrainian cultural life. It carries the genetic code of our musical culture.

In 1990 our choir group for the first time gave performance in Kiev of the archaic Musical Ritual – Vertep.

Nowdays the choir carries out researches in the field of ritual singing. The most prominent representatives of the spiritual choir singing tradition are A. Vedel, M. Berezovsky, D. Bortnyansky, M. Leontovich, M. Lysenko, K. Stetsenko. It strikes with its miraculous power of prayer-like persvasion appealing to the heart and soul of every one.

Olga G. Bench
Candidate of Arts,
Choir conductor

"УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ"
РЕПРЕЗЕНТУЄ:

Юрій Шилов

БРАМА БЕЗСМЕРТЯ

Формат 60×90/16, 250 с.

Книга сенсаційних відкриттів українського археолога про виявлення в Подніпров'ї першої хліборобської держави Євразії – Оратанії або Аратти. Це одна з найдавніших духовних цивілізацій планети. Орійську цивілізацію було засновано на безвічних, безсмертних принципах священної демократії. Як переконує автор, Брама Безсмертя справді існує, треба лише вміти нею користуватися.

Гей, о Смерте! Іди собі іншим шляхом!
Твій власний (шлях) не той, що його торують боги.
Рігведа. X.18.1.

Це унікальне видання, проілюстроване авторськими археологічними реконструкціями, зацікавить усіх, хто прагне пізнати основи нашої духовности, прилучитися до безвічного життя.

УКРАЇНСЬКИЙ ОРІЙСЬКИЙ КАЛЕНДАР (1994-1995)

Формат 30×45, 28 с.

Укладач та текстолог **Юрій Шилов**,
художник **Віталій Мітченко**.

Це перше систематизоване видання унікальних календарних пам'яток дванадцяти орійських колін, які впродовж тисячоліть залюднювали Україну. В цьому виданні простежується формування загадкової орійської етно-культурної спільности та її ще загадковішої духовности.

Календар проілюстровано мистецькими реконструкціями, в яких сполучено міфологічні образи індоорійської Рігведи та її прототипи з могил – "степових пірамід" України.

УКРАЇНСЬКЕ НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО
календар на 1993-1994 роки

формат 30×45, 16 с.

Складається з двох самостійних частин:
– Традиційне різьбярство лемків;
– Дивосвіт Марії Приймаченко.

Тут дібрано кращі твори народних митців, естетичне враження від яких доповнює текстова інформація мистецтвознавчих статей (автори: **Ольга Бенч** та **Олена Шестакова**).

УКРАЇНСЬКА РОДИНА
Фірмовий плакат-календар

Художник **Людмила Мітченко**

Листівки-календарики з традиційними народними святами українців

Привітальні листівки

Якщо Вас зацікавила наша програма і Ви можете посприяти хоровому колективові, художникам і народним майстрам гідно представити своє мистецтво поважній аудиторії;

якщо ви бажаєте придбати твори народних майстрів і професійних художників та видавничу продукцію, звертайтеся з пропозиціями до редакції журналу "Український Світ".

Наша адреса: Україна, 252023, Київ-23,
а/с 364, тел. (044) 277-23-28

Yriy Shilov

THE GATE OF IMMORTALITY

60x90/16, 250 pp.

The book is featuring sensational excavations carried out in the Dniepre Region that brought about the discovery of the first agricultural state in Eurasia – Oratania or Arrata. This proves to be one of the earliest civilizations existed on our planet. The civilization was based on the eternal, immortal sacred principals of democracy. The author confirms the Gate of Immortality does exist, the point is to put it to use.

Hey Death! Tread along your own path
Your ways are not those which were laid by the Gods.
Rigveda X.18.1.

This unique book illustrated with author's archiological reconstructions will be of interest for everybody who is willing to learn about the roots of our spirituality and get to know the Eternal Life.

UKRAINIAN ORIAN CALENDAR (1994–1995)

size 30x45, 28pp.
Text concept **Yriy Shilov**
Designer **Vitaly Mitchenko**

This is the first systematized edition of the unique calendar relics of twelwe Orian generations that populated the Ukraine for over millenia. This edition investigates the formation of the mysterious All-Orian ethnic and cultural community and its enigmatic spirituality. The calendar is illustrated with the drawings of reconstructions featuring the mythical images of Indo-Orian ethnic and cultural community and its enigmatic spirituality. The calendar is illustrated with the drawings of reconstrucitons featuring the mythical images of Indo-Orian Rigveda reunited with their architypes from the tombs of the "Steppe pyramids".

THE UKRAINIAN FOLK ART
The Calendar: 1993-1994

size 30x45; 16pp.

Copmprises two independant parts:
– Tradition wood carving of the lemkis;
– The world outlook of Maria Priymachenko.

This is a collection of the bestworks of folk artists, the esthetic impression is accompanied with the texts on the subjects written by the art experts. Authour: **Olga Bench, Olena Shestakova**.

UKRAINIAN FAMILY
Calendar-poster

Designed by **Ludmila Mitchenko**

Miniature calendars feature traditional Ukrainian rites and holidays

Congratulations postcards

If you enjoyed our programme and you decided to boost our choir group, painters and craftsmen into a broader light,

If you are willing to buy the works of crafsmen and painters as well as publications in the fields of Ukrainian history, ethnography, literature and culture,

You are welcome at the aditorial board of "The Ukrainian World".

P.O. Box - 364
Kiev - 23
252023 UKRAINE
phone: (044) 277-23-28

грамотах до московського царя пише себе "митрополитом київським, галицьким і всея Малої Росії[5]. Паралельно сьому з'являється в уживанню і термін "Великої Росії" і навіть "Великороссіи" для православних московського патріярхату. Київські книжники 1620-х рр. напр. уживають сього терміну, коли приходиться відріжняти свою, зближену до народньої мову і протиставляти її старій слов'янській мові, уживаній в московських виданнях[6].

Титулом "Малої Росії" титулував митрополита і боярин Бутурлін, приїхавши до Київа після Переяславської умови, 16 січня 1654 р.:

"Божією милостію великій государь, царь и в. князь Алексій Михайлович всеа Русіи самодержецъ* васъ, преосвященнаго Селивестра, митрополита кіевского, галицкого и всеа Малыя Россія, и епископа черниговскаго и архимандрита печерскаго и весь освященный соборъ... велілъ спросить о вашемъ о спасенном пребываніи"...[7]. Але митрополит Сильвестр Косів титулує царя в своїх промовах старим офіціяльним титулом, "самодержця всея Руси", і тим чином засвідчує свою непричетність до проголошення його "государем всея Великія і Малыя Руси", що сталось перед тим в Переяславі.

Се й зрозуміло вповні. Митрополит Сильвестр не брав ніякої участи в переговорах з Москвою про перехід України під царську руку і всяко відгребався від якої-небудь причетности до сеї справи. В його очах вона, очевидно, була небажаною й небезпечною політичною авантюрою. Будучи єрархом могилянського типу, він і по складу своїх понять і з огляду на свою позицію не міг квапитись на се. Подібно, як і Могила, він високо цінив правительственну санкцію, одержану православною церквою від короля Володислава і пильнуючи високо тримати канонічний престиж своєї єрархічної власти, з другого боку вважав потрібним держатись кріпкої лояльности супроти польської корони і не брати ніякої участи в яких-небудь двозначних і явно ворожих виступах супроти неї. І він, і взагалі єрархічні верхи київські, весь час стояли осторонь від козацького повстання, нічим не підчеркуючи своєї солідарности з ним. І коли тепер козацька політика вступала в нову фазу — повного розриву з польською короною і з'єднання з московським царством, се, кажу, була в його очах тільки прикра авантюра, яка ставила митрополію і його самого в дуже трудне становище. Справді, можна вірити оповіданням свідків-киян, що митрополит і духовенство, стрічаючи московських послів у Київі "за слізми світу не бачили, а митрополит від жалю аж обумерав"[8].

Чим би не скінчилась справа прилучення козацької України до Московщини, воно грозило розірвати митрополію і ставило перед київськими митрополитськими кругами прикру дилему: або зістатись при Москві й стратити зв'язок з західно-українськими і білоруськими землями, які зіставались в володінню Річи Посполитої, або покинути Київ і зріктись східних українських єпархій, які зіставались під гетьманським рейментом. Коли московські посли, приїхавши до Київа, поручили митрополитові прислати до присяги цареві своїх людей, він, і так само печерський архимандрит, рішучо сього відмовили, толкуючись тим, що се могло викликати репресії польсько-литовського правительства против православних тамошніх єпархій. Коли московські воєводи хотіли зайняти церковні ґрунти під Київську кріпость і відзивались до лояльности митрополита, він рішучо відмежувався від усяких зв'язків з московською зверхністю. Він заявив, що під царську руку не просився, посольств від духовенства про се не посилав, "живе з духовенством сам собою, під нічиєю властю", був підданим королівським, а в будуччині під чиєю властю Бог йому звелить, під тою й буде, і зовсім не вірить тривкості московської зверхности ("почекайте, та й ждіть собі скорого кінця!")[9].

При таких настроях і такій тактиці, розуміється, митрополит і взагалі єрархічні верхи не могли бути ініціяторами плану наділити московського царя титулом "государя Малої Росії", себто українських і білоруських земель, які входили в склад київської митрополії того часу. Ся гадка з духовних, чи освідомлених з єрархічними традиціями кругів могла в тім часі вийти тільки незалежно від єрархічних українських верхів.

IV.

Що проголошуючи царя государем "Малої Руси" українські політики признавали йому право зверхности не тільки на ту "Малу Русь" козацьку, за якою потім ся назва прийнялась пізніше, а щось більше, — на всі землі Київської митрополії, се само собою можна б було думати, знаючи історію сього титулу. Але можна знайти й більш конкретні вказівки про те.

От напр. перед нами промова звісного ніжинського протопопа Максима Филимоновича, проголошена перед царем в вересні 1654 р. Титулуючи його "всея Великої і Малої Росії самодержцем", висловляє він утіху з того приводу, що Бог дав йому гадку, аби він "расточенныхъ сыновъ русскихъ злохитріемъ лятцкимъ воедино собралъ, разділенныхъ составовъ воедино тіло русского великого княженія совокупил,... дабы преславное имя русское въ Малоросіи уничиженно и гноищемъ насильствованія лятцкого погребенное воскресилъ и въ первое достояніе привелъ". Накликає його не пожалувати праці "ради освобожденія толикого правовірного народу христіанского и земли свойственной Русской" з теперішнього її упадку. Описавши мізерний стан Київа й Чернигова, додає: "что реку о львовской земли, Подолской, Покутцкой, Подгородской (читай Подгорской), Поліской, Білоруской и о ихъ широкихъ княжествахъ, славныхъ городахъ, в них же при державі в. князей русскихъ не токмо многое множество людей русскихъ, но и благочестіе яко кринъ процвіташе", і т.д. "На кого тогда вся Малая Русь толикими бідами отъ супостатовъ иновірных обложенна, ради освобождения все упованіе свое по Господі Бозі возлагаетъ, аще не на ваше царское величество яко дідича, отчича и наслідника своего? Вімы бо, вімы, яко многими неисчетными царствы, государствы, княжествы и землями отъ щедрыя руки Господни пресвітлый престолъ вашего царского величества почтенъ есть. Но Малую Русь, истинную землю Рускую, восточное дідичьство вашего царского величества, яко изгибшую драхму подобаетъ вашему царскому величеству изыскати, яко

[5]Напр. акты Ю.З. Россіи, III, с. 29, 65, 70, 79 та ин.
[6]Передмова до Тріодіона 1627 р.: "Сему да не прерікутъ Великоросси, Болгары и Сърби и прочіи подобніи намъ въ православіи".
[7]Акты Ю.З.Р., X, с. 254.
[8]Лист протопопа чорнобильського з 22 січня 1654, що переказує сі оповідання — Чтенія московські. 1861.III.
[9]Акты Ю.З.Р., X, с. 257-8, 389-90.

заблуждшее овча отъ зубовъ жестокихъ звірей вырвати", і т.д.[10]

Тут ясно бачимо, що під назвою "Малоросії", котру цар мав визволити з лядського панування і взяти під свою руку, українські книжники, що нагородили царя сим титулом, розуміли не тільки козацьку Україну, вже визволену, а всі українські й білоруські землі. Ясно, що в се поняття входить і західня Україна — Поділля, Галичина, земля Львівська, Покуття, Підгір'я (Перемищина в тім), і українсько-білоруське Полісся, а може й Підляшшя (себто треба читати: Подліской), і нарешті "Білоруська земля", себто взагалі білоруські й українські землі в. кн. Литовського.

Се й зрозуміло. Великий визвільний український рух 1640—1650-х рр. ставив своїм завданням визволити від лядського панування не тільки землі українські, а й білоруські, себто всі православні краї Польсько-литовської держави, зв'язані одністю своїх реліґійних, культурних і соціяльних інтересів, єрархічного зв'язку і спільністю домагань українсько-білоруського демосу. Від перших початків повстання в 1648 р. воно захоплює сусідні білоруські території й ватажки його прикладають всі старання до того, щоб підтримати тутешній рух та зв'язати його з козацьким, і довго ще потім і пізніше білоруські землі зістаються в сфері українських інтересів: ще Дорошенко вимовлює Україні землі "до Нємана"[11]. Віддаючи Україну під царську руку і сподіваючись з царською поміччю довести до краю свою боротьбу з Польщею, гетьман і провідні українські круги могли собі думати, що аж тепер можна буде зібрати всі землі, "де жили руські люде благочестиві і церкви були" безпосередньо під гетьманським рейментом, посередньо під рукою царя як верховного протектора України. Наділяючи його титулом "государя Малої Росії", вони, мабуть, так і мислили, що за поміччю Москви можна буде об'єднати землі київської митрополії, прилучити їх до козацької України, і таким чином цар буде їх зверхником, государем Великої й Малої Руси.

Одначе зараз же, найблизші місяці принесли прикрі розчарування в тих планах, які українські політики покладали на Москву. Цар не хотів вдоволитись тою ролею, яку йому призначили українці — протектора і сюзерена вільної України, який би підпомагав їй своїм військом, користувавсь її поміччю в своїх потребах, щонайвище — побирав з неї титулом свого сюзеренства якусь річну данину і не мішавсь у внутрішні українські справи. Ні, цар хотів правити на Україні, а ті землі, які спільними силами здобували українські й московські війська, він хотів забирати під свою власть, а не лишати під гетьманським рейментом. Се виявилось дуже скоро, вже в літній кампанії 1654 р. на Білорусі, де козацьке військо під проводом Івана Золотаренка вело діло до того, щоб прилучити здобуті території до Гетьманщини і покозачити людність, а московське правительство сього не хотіло й між московськими воєводами і козацькою старшиною почалась явна конкуренція, яка часами доводила й до явних колізій[12]. Те ж саме на другий рік показалось і в спільних козацько-московських операціях, під проводом самого гетьмана і боярина Бутурліна в Західній Україні, і гетьман кінець-кінцем обірвав тут операції та залишив війну, для того, щоб не пустити в тутешні городи московських залог, як того хотіли москалі, а лишити їх свобідними від Москви. Так поясняв гетьман шведському королеві[13].

І от у сих обставинах наступає нова зміна царського титулу, вже, очевидно, зовсім не з української ініціятиви.

V.

З попереднього, думаю, стало досить ясно, що об'єктивних причин для переміни двохчленної формули "Велика і Мала Русь" на трьохчленну — "Велика, Мала і Біла Русь" властиво не було. Коли з погляду теперішньої термінології може здаватись природним і логічним, що з об'єднанням України з Московщиною з'явився двохчленний титул "Великої і Малої Руси", а з окупацією білоруських земель треба було влучити до титулу і Білу Русь, то в дійсности так не було. "Мала Русь" і "Біла Русь" тоді ще зовсім не значили того, що стали значити пізніше. Термін "Мала Росія" покривав собою всі українські і білоруські землі, котрі Москва з Україною могли здобути. Коли ж прийшла гадка розбити, чи обтяти се поняття Малої Руси, увівши до титулу нове поняття "Білої Руси", то на се мусіли бути осібні причини, і здається, що вони вже виступають з попереднього ясно.

Цар проголошує себе в перших днях вересня 1655 р. государем литовським, Білої Руси, волинським і подільським. Се було за місяць після того, як здобуто Вильну і цар в'їхав туди, значить, робилось не в чаду успіху, і, мабуть, не для того тільки, щоб прикрасити царський титул кількома гучними йменнями. І коли місяць пізніше гетьман власне пише шведському королеві про московські аспірації на західньо-українські міста, що змусили його облишити спільні операції з московським військом, то се дає нам зрозуміти, чому московське правительство вважало потрібним підчеркнути, що цар став государем білоруським, волинським і подільським. Не через піддання гетьмана, не з українських рук прийняв сі землі, титулом "Малої Росії", а здобув їх сам, силою зброї, московської й української. Так, я думаю, треба розуміти сей факт, який мав наслідком ту привичну всім нам трьохчленну формулу.

В кн. Литовське, Волинь і Поділля в тіснішім царськім титулі не зістались, але Біла Русь увійшла до тої трьохчленної формули "трьох руських народностей". Ввійшла одначе зовсім не як свідоцтво етнографічної свідомости, що хотіла зазначити окремішність сеї третьої руської народности, а для того, щоб підчеркнути політичну осібність білоруських земель в. кн. Литовського від Гетьманщини. Московське правительство, ставши на сій позиції, добилось виводу козацьких військ з окупованої території, скасування Чауського козацького полку — хотіло так само відібрати й Стародубщину, на тій підставі, що се була теж територія в. кн. Литовського, тільки гетьманське правительство її не дало таки. І скінчилось на тім, що під Малою Росією стала розумітись українська Гетьманщина, а під Білою Росією — білоруські землі горішнього Подніпров'я.

Так згодом викристалізувався й сей, такий же, або й ще більше неясний, ніж назва Малої Росії, термін Білої Руси.

VI.

Я не можу тут ширше застановлятись над його історією. Нагадаю тільки, що в XV—XVI вв. назвою Білої Руси на заході означались північні землі в дуже

[10] Акты Ю.З.Р., XIV, с. 175-8. Промова ся очевидно була подана цареві в авторськім автентичнім тексті, з його підписом.
[11] Акты Ю.З.Р., IX, с. 167.
[12] Про те студії О.Терлецького: Козаки на Білій Руси в 1654-5 рр., Записки львівські, т. XIV, і Герасимчука: Виговщина і Гадяцький трактат, там же, т. LXXVII і д.
[13] Архивъ Юго-зап. Россіи, III т., VI, с. 87-8.

ріжних розуміннях — то прикладали сю назву до земель великоруських, то білоруських в нашім розумінню. Великий князь Іван III, фундатор нової московської держави, котрий ще не володів ані кусником Білої Руси в нашім розумінню, називавсь володарем Білої Руси. Офіціяльна хроніка папської курії, записуючи його посольство і грамоту до папи, принесену 1472 р., так перекладає її вступну фразу: Великому Сікстові, папі римському, наставникові, Іоан князь Білої Руси чолом б'є[14]. Коли навіть прийняти, що не сам в. кн. назвав себе князем Білої Руси, а так його, примінюючись до сучасної географічної термінології, назвали переводчики, все-таки зістається фактом, що тут під Білою Руссю розуміється Велика Русь теперішньої термінології[15]. Письменники XVI в. називають Білою Руссю то землі нововідібрані Москвою від в. кн. Литовського, себто Смоленщину, то саму Московщину. В наведеній промові Филимоновича під Білою Руссю розуміється щось близьке до того, що ми вкладаємо тепер в се поняття. Але в Москві, якраз навпаки, "Білою Руссю" тоді залюбки називали Україну. Біла Русь значила у московських книжників руські землі Польсько-литовської держави, українські і білоруські, "білорусці" — цивільну, так би сказати, людність, в протиставленню до козаків, котрих звали черкасами, "білоруське письмо" — мову і письмо українське (і білоруське також), і т. ин.[16]

І от, коли московське правительство захотіло означити якоюсь окремішною назвою землі горішнього Подніпров'я, воно взяло назву "Білої Руси" в тім розумінню, яке вкладалось в се поняття в книжних кругах українсько-білоруських, і сей ужиток остаточно і вплинув на викристалізування і вишліфування всіх трьох термінів: Великої, Малої й Білої Руси.

Кінець кінцем вони набрали характеру етнографічного, національного, але початок їх був зовсім не етнографічний, і значіння свого вони набрали під впливом чисто політичним. Се й хотів я вияснити в сій своїй статті.

Тема тут поставлена, мала розглядатись в IX т. моєї Історії України-Руси. Коли робота моя над нею перервалась, я, сидячи в Казані і не маючи змоги займатись роботою над самою "Історією", задумав обробити сю тему в осібній статті і взявсь до неї літом 1915 р. Стаття зісталась початою і недокінченою, коли мене переведено до Москви, де я міг зайнятись більш важною для мене роботою — докінченням VIII тому. Дописую її тепер і випускаю, не маючи змоги зайнятись близше деякими порушеними тут питаннями. Може, висловлені в сій статейці гадки спонукають кого-небудь зайнятись близше згаданими тут справами. Напр. цікаво було б прослідити уживання і значіння термінів Великої, Малої і Білої Руси в українських і московських кругах до 1654—5 рр. і зібрати більш матеріялу про обставини, в яких наступило їх проголошення. Я не можу сим зайнятись, але вияснення їх має свою вагу для зрозуміння і сучасних відносин і пізнішої національної ідеології.

17.XI.1917.

---

[14]Annales Ecclesiastici ubi desinit card. Baronius auctore Oderico Raynaldo, X, с. 538 — автор цитує грамоту, писану lingua rhutenica, посилаючись на рукопис ватиканського архіву: Mango Sixto Pontifici Romano institutori Ioannes dux Albae Russiae percussa manu fronte reverentiam exhibet.

[15]Сю назву "Білої Руси" пробували пояснити в зв'язку з назвою "Білого царя", — як у турецьких і монґольських народів і самім великоруськім народі називавсь московський цар в значінню свобідного, самостійного, в зв'язку з таким уживанням слова "білий" в протиставленню до "чорного" (обілити" — увільнити від податків, "біломістці" — свобідні від податків, і т. и.).

[16]Напр. білоруським письмом звуться в московському приказі грамоти Хмельницького і Виговського — Акты Ю.З.Р., III, с. 599-600, с. 6, VII, с. 303 і т. ин. "Білорусцы изъ Кіева, Білой Церкви и ин. городов къ Черкасам пристаютъ" — там же, III, с. 229, пор. 267, VIII, с. 277, 278 й ин.

Олена Добровольська

Олена Юріївна Добровольська народилась у Миколаєві. Закінчила Одеський медичний інститут (1979), офтальмолог. Працює в напрямку традиційної медицини (біоенергетика, траволікування, іридодіагностика, тібетське лікування). Навчається на заочному відділенні Академії астрології (Москва).

ЩО ЧЕКАЄ НА ЖІНКУ В XXI ВІЦІ?

1. Господиня – берегиня ладу

"Хоч би для чого існувала істина і хоч би хто її висловлював – звістив її Святий Дух."
Невідомий представник раннього християнства, процитований (згодом) Фомою Аквінським

Наприкінці кожного року ми робимо одне й те саме: стараємося встигнути. Встигнути докінчити початі справи, виконати майже забуті обіцянки, повіддавати борги, навести лад у своїй оселі, аби новий рік почати по-новому, без давніх проблем.

Двадцятий вік дописує свою останню сторінку, і нам випало зустрічати не просто новий рік, а Новий Вік, який знаменує собою початок Нової Ери. За пророцтвами древніх майбутня доба (в індусів – Сатх'яюга) стане добою Матері Світу й чільне місце в суспільстві належатиме жінці.

Кінець віку, як кінець року, — тільки зараз треба встигнути навести лад не в своїх справах, а в самому собі, у власних думках і почуттях, у ставленні до близьких і до природи, до Космосу й Людства.

І якщо правитиме бал жінка, то з неї я пропоную й почати.

Досвід історії дозволяє припустити, що в новій епосі загостриться протистояння чоловічої та жіночої первин і перевага буде віддана жіночій первині, якій до снаги поновити втрачену гармонію та рівновагу природи й людини. Очевидно, що заміна матріархату (в II тис. до Р.Х.) пануванням чоловічої первини призвела до зруйнування традиційних джерел харчування, порушила здорову жіночу родючість. Постали драматичніші, ніж будь-коли в історії, умови існування людського роду.

Природа, родючість, земля й вода, їжа — все це перебуває під жіночою первиною, якій властиві сприйнятливість, терпіння, гармонійність, чуттєвість, чулість, здатність до самопожертви.

Чоловічій первині більш відповідає активне втручання в зовнішній світ із допомогою знарядь праці, науки, винаходів, машин. Під чоловічою первиною перебуває виробнича діяльність. Їй відповідає гордість, ризик, нетерпимість. Її енергія проявляється в насильстві, пануванні машин над природою, чоловіка над жінкою.

Існує накопичена протягом тисячоліть езотерична мудрість, свідоме ознайомлення з якою дозволить нам жити в злагоді з космічними законами; обійти їх, як свідчить історія, не вдалося жодній людині. Я пропоную вам декілька існуючих способів пізнання самого себе й самореалізації. Хтозна, може, осягнувши їх, ви зможете краще орієнтуватися в веремії подій, нинішніх і прийдешніх? А що "будь-яка множина походить із одиниці",то хай жінка стане жрицею в своїй домівці, берегинею гармонії в родині, цілителькою душі й тіла.

(Продовження в подальших числах)

Аналіз над Случчю

Микола Богданець

Літературно-образотворче повістування

Лютий 1606 року.

Попереду був спуск.

Рухалися поволі, недарма село називалося Русивель (Руш поволі). Була й друга назва — Русиньов (Руш у гору: це коли підійматися в село).

За вибалком виїхали на шлях.

Наближалася валка.

Серед вершників виділялась могутня статура Матвія Твердохліба, проповідника аріанської школи в Гощі. Матвій Твердохліб на чолі аріанського посольства перебував у Москві ще з листопада 1605 року. Разом з Матвієм на Волинь повертала громада аріан, у зв'язку з підготовкою до аріанського собору.

(З ухвали князя В.-К. Острозького, Гаврило Гойський, який служив маршалком при дворі князя, та його син Роман Гойський створили в Гощі аріанську громаду. При громаді, з метою розповсюдження аріанського вчення, було відкрито дві школи. Основні положення аріан полягали у визнанні єдиного Бога, а не Трійці, визнання Ісуса Христа не богом, а богонатхненною людиною. У вірі визнавали особливу роль людського розуму, висловлювали думку, що право на владу мають люди з Божим благословенням, проповідували віротерпимість, раціоналізм, дотримувалися вільного вибору в святкуванні суботи чи неділі.

За основу брали організацію ранньохристиянської церкви, визнавали Новий Заповіт єдиним джерелом релігійної істини, не вважаючи, на противагу католицькій церкві, джерелом істини рішення церковних соборів.

Громади повинні були закласти підвалини національної Української Церкви, не підпорядкованої Римській Курії, яка хотіла домогтися того рішенням Брестської католицької унії. Головна мета аріанських громад: за допомогою єдиної Української Церкви ліквідувати феодальну роздробленість і досягти національної єдности.)

Привіталися.

Циганки, загледівши добротний одяг та дорогу зброю на Гойському, позіскакували з гринджолей, обступили валку, почали чіплятися з ворожінням. Побачивши циган при купецькій валці, Гойський ще раз переконався в здібності циган відчувати цінності. Але в тому не було великого дива. Якщо у купецької валки добра охорона, та ще на межі Волині, у Звягелі, її зустрічає для супроводження добре озброєний загін верхівців, ото вже товар дорогий, отже будуть і багаті покупці, а біля них і циганам щось перепаде.

Твердохліб з Гойським, відокремившись, поїхали попереду.

Матвій стисло розповів, як ідуть справи у царя. Обставини у Москві складні. Восьмого січня була спроба замаху, але зараз усе гаразд, прихильників царя стає потроху більше. Книжки вивезли з Москви без особливих ускладнень.

перенесено до монастирського льоху. Ченці повернулись до монастиря. Григорій Отреп'єв став хрестовим дяком (секретарем) патріарха Іова.

1602 року заздрісники донесли на Отреп'єва, що він нібито сміявся над царем за його неграмотність, а також вів протестантські розмови про реформацію церкви. Григорія попередили, і він разом з ченцями пройшла Московську землю, хоча на дорогах було неспокійно.

Охорона, вислана київським каштеляном Романом Гойським, зустріла й провела валку через Київське воєводство. Побоювались нападу татар, загони яких кілька місяців тому, в жовтні, вдерлись на територію Київського воєводства через Брацлавщину і вчинили великі спустошення.

Волинські пагорби у вечірніх сутінках уже ставали фіолетовими, коли купецька валка завернула в Гощу.

Сани з книгами Гойський звелів поставити на замковому подвір'ї в стайні й виставити варту. Коли стемніло, варта розклала багаття, запалила смолоскипи.

Гойському як людині високоосвіченій кортіло глянути на книги, і він вирішив, що наступного дня поїде з купецькою валкою до Острога і там разом з князем погортає книги.

За часів царя Федора Івановича, сина Івана Грозного, про бібліотеку дбали, поповнювали новими книжками. Федір Іванович — людина тонкого розуму, сам багато часу проводив за читанням. При книжках повсякчасно знаходився чернець Чудова монастиря Григорій Отреп'єв з братією — Варлаамом та Місаїлом. Коли виникало якесь питання, що його можна було розв'язати за допомогою книжок, ченці швидко відшукували потрібну книгу, сторінку, вислів.

Поступово Григорій Отреп'єв став не тільки бібліотекарем, а й секретарем царя. Цар в усьому довіряв йому й на знак приязні подарував натільний хрест із монограмою Рюриковичів, оздоблений коштовними каменями.

Все змінилося після смерті царя Федора. 1598 року царем став шваґро Федора Івановича Борис Годунов.

Як людину неписьменну його дратували книжки. Бібліотеку було Варлаамом та Місаїлом вчасно утік до Києва.

Після Бориса Годунова ставлення до бібліотеки не змінилося. Царедворці були такого самого рівня, тож на книги дивились як на дорогий товар. Відповідно й зберігали — в сирому глибокому льоху. Будь-якої миті книги могли бути продані оптом або поштучно.

Коли царем став Дмитрій І, бібліотеку вирішено було, за пропозицією Григорія Отреп'єва, перевезти на Волинь для використання за призначенням при Острозькій Академії та для розширення книговидання.

Місцезнаходженню бібліотеки не надавалося значення, оскільки найближчим часом Дмитрій І збирався об'єднати слов'янські землі й оголосити себе царем і України, яка була під Річчю Посполитою.

Купецька валка, серед товарів якої були й книжки, без пригод

Вночі Гойський прокинувся.

Калатав дзвін замкової каплиці. По стінах миготіли відсвіти вогню. З'явився джура. "Стайня горить",— вигукнув він.

(Продовження — в подальших числах)

ПИСЬМО

Віталій Мітченко

Естетика українського скоропису

Шрифт — чутливий і красномовний засіб вираження. В ньому можуть знайти своє відбиття духовні устремління, головні риси характеру цілої епохи й окремої людини.

А.Капр

Без багажу знань у галузі історії шрифту неможливо збагнути естетики його мистецтва.

Каманін, один із найбільших знавців української палеографії, у виданому в Києві 1899 року палеографічному збірнику, що кинув світло на "чільні моменти в історії розвитку південноруського письма в XV-XVIII століттях", поділив історію розвитку українського шрифту на три періоди.

Для письма першого періоду, кінця XV — початку XVI ст., прийнято термін "уставний скоропис" — запропонував його І.І.Срезневський, інший великий фахівець у галузі палеографії.

Українське письмо в той час було вільне від усілякого стороннього впливу і в способах писання йшло за традиціями Візантії, довго затримуючи в себе характер уставного скоропису (на відміну від російського тогочасного скоропису, що рано зазнав зовнішніх впливів, можливо, східних, унаслідок чого виробилася згодом нерівність і гачкуватість).

Другий період (друга половина XVI ст.) характеризується тенденцією до злитого написання слів: значна похиленість літер, загинання кінців літер праворуч, кінець однієї літери більше зближується з початком наступної. Але справжня сув'язь іще виробляється. Частішає винесення окремих літер угору, над рядок.

Букви невеликого розміру — всі майже однакової висоти (в той час як у російському скоропису літери різнились шириною та розмахом при різній висоті). Активізується процес появи нових форм літер.

Кінець другого періоду характеризується посиленням упливу західноєвропейської каліграфії, що приходить в Україну через Польщу.

Відмітною рисою третього періоду (кінець XVI — середина XVIII ст.) стала поява в письмі нового характеру, що розвивається в українських школах, засновуваних православними братствами. Відкриваються школи Острозька, Володимирська, Київська, Луцька. Чистопис стає одним із основних предметів викладання. Формуються нові почерки — Київський, Острозький, Чигиринський (козацький).

Це час найвищого розквіту вкраїнського скоропису, що органічно вписався в простір культури барокко. Річ у тім, що "шрифт не тільки читають — шрифт сприймають як зоровий образ.У цьому естетичне значення шрифту споріднене з графікою і живописом: формальні закони декоративної побудови зображення діють подібно до законів орнаментального мистецтва у шрифті" (А.Капр, "Естетика мистецтва шрифту").

Розглядаючи універсали, декрети судів, виписки з ратушних книг та інші автографи цього періоду, бачиш, наскільки цілісна була ця доба. Попри те, що каліграфія більше, ніж інші види мистецтва, улягає впливові індивідуальної "руки" писаря й попри розмаїття цих "рук" виразно простежується загальна для культури барокко вишуканість стилю, декоративність обробки аркуша, оптимістична, коли можна так висловитися, ритміка й свобода володіння інструментом, а також матеріалом. Така свобода буває досяжна навіть для ремісників, але тільки в періоди розквіту певного стилю.

Все це свідчить про кревний зв'язок національної культури з психологією індивіда. Без такого зв'язку не може бути повнокровної культури.

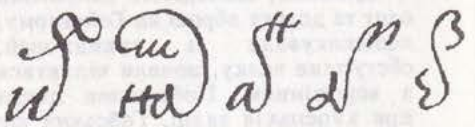

Вертикальні ліґатури

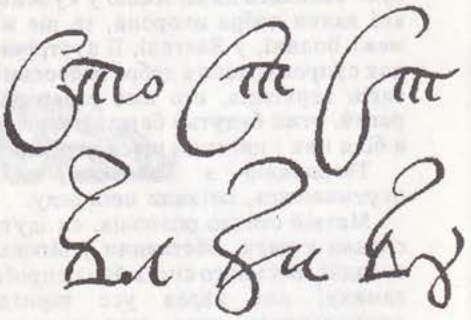

Горизонтальні ліґатури

Різні варіанти написання літер "Б", "К", "Д"

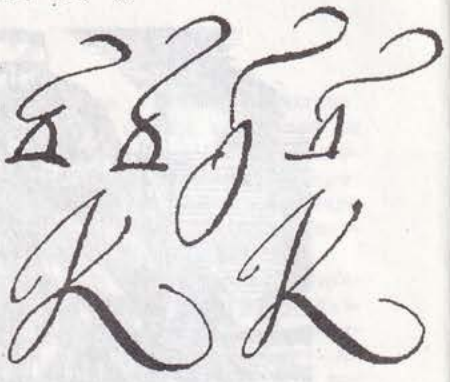

Приклади вживання вертикальних та горизонтальних ліґатур у словах як приклад творення словообразу

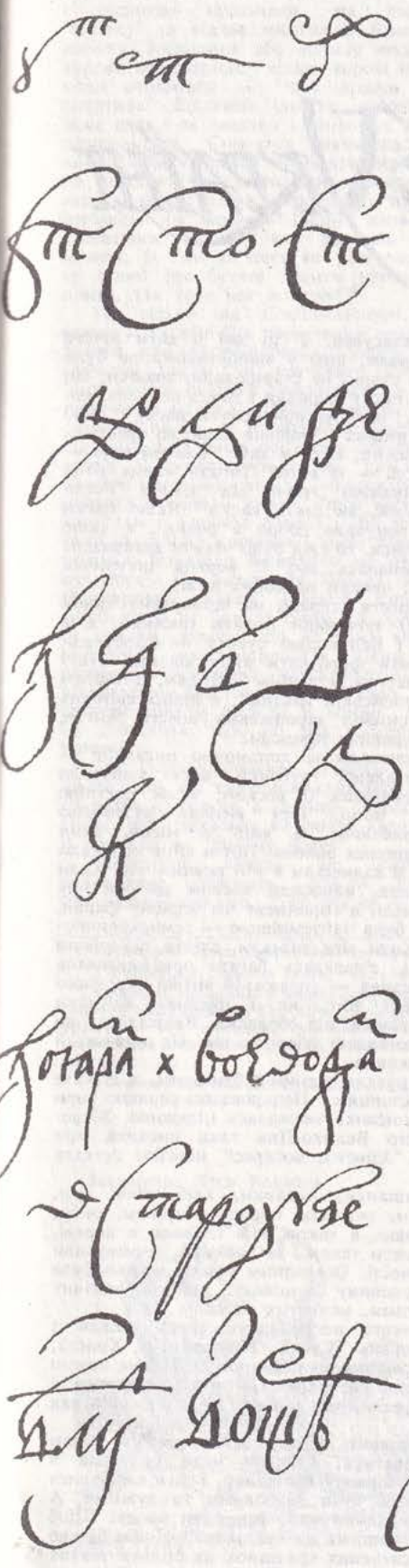

"Народ пізнав самого себе, коли його духовна природа, його індивідуальний характер знаходять собі щонайповніше та найяскравіше вираження в його самобутній національній культурі... Створення такої культури і є істинна мета кожного народу." (Н.С.Трубецкой. "Язык. Культура. История". 1991. М. "Прогресс").

З усього розмаїття прийомів, що використовувалися в скоропису, ми зупинимося на трьох: поєднання літер у слові — горизонтальні ліґатури, вертикальні ліґатури — винесення літер над рядок і написання окремих слів з їхньою допомогою.

Не всі літери відігравали однаково активну декоративну роль при письмі. Літери Л, П, Т, И, М, О, Ш, А, Н, Е писалися легко й відігравали роль пауз. Основне декоративне навантаження несли букви С, Б, К, З, Д, Е (див. малюнок). Вони вихоплюються, як правило, вгору й вниз від головної лінії рядка і своїми емоційними сплесками виносних елементів створюють своєрідну ритміку писання.

Не всі букви поєднувалися одна з одною по горизонталі (як це стало згодом, наприклад, у канцелярському письмі XIX сторіччя, адже те письмо ритмічністю своєю нагадує маршування солдатів а чи сувору ритміку ампірної архітектури).

Варіанти поєднання літер по горизонталі вельми різноманітні й винахідливі. Причому в одному й тому самому написові ми бачимо декілька варіантів поєднання одних і тих самих літер (див. малюнок).

При цьому часто з'єднувальні лінії набувають самостійного декоративного значення. Сув'язь сусідніх літер будується таким чином,що обриси першої диктують обриси наступної — і водночас самі від них залежать (див. малюнок).

Горизонтальні ліґатури з одного боку посилюють декоративне звучання напису, а з другого — "в'яжуть" рядок, спонукаючи погляд бігти зліва направо.

Вертикальні ліґатури поряд із виносними елементами правлять за зв'язки між рядками й трохи затримують ковзання погляду по горизонталі рядка. Вертикальні зв'язки створювалися вельми винахідливо. Найчастіш над рядок виносилися літери Х, Н, Р, М, Ш, Т.

Завдяки прийомам, що описані вище, в каліграфічних аркушах часто виходили дуже компактно виписані слова — слова-образи, слова-ідеограми. Натреноване око читача сприймало їх цілком, без розбивання на окремі літери (див. малюнок).

Естетично-художні особливості українського скоропису кінця XVI — першої половини XVIII століть, напрацьований каліграфами України досвід можуть виявитися дуже корисними для сучасних митців-шрифтовиків, що працюють у галузі оформлення книги, дизайну, створення фірмових знаків та логотипів.

З попереднього циклу Змішання виходить Життя на позаполярний рівень. Дух звільняється від речовинної множинности Світу й реалізується в Слові. Слово — плід духовних зусиль, духовний протозародок Світу. Енергію Слова знаменує Світлоносний Хрест із загнутими в рухові за Сонцем променями, а напрям руху тут задає духовна первина, що силою світла організовує речовинну сферу. Символ "Слова" поєднує в собі знаки всіх попередніх ступенів Творення Світу, адже Слово — наслідок природно-духовного визрівання людського життя. Істинне Слово — плід просвітленої душі й цілісної міфо-релігійної свідомости. Слово як духовне зерно — носій генної пам'яти етносу. Модульний знак-архетип, що асоціюється із складною структурою Слова, знаходимо на ритуальних предметах орійської /середньотрипільської/ доби української культури /близько 5600 років тому/.

Цей знак-архетип належить до орійської (пізньотрипільської) доби в українській культурі (близько 5 тисячоліть тому) й символізує стабільну парну структуру життєродної першоклітини Світу. Світородні первини снагою взаємопритягання вирвалися із сковуючих лабет первісного хаосу. Так у процесі самореалізації життєродної потенції чоловічої й жіночої, духовної й природної первин вивільнилася могутня енергія, й зародився Всеєдиний Світ у безлічі його виявів. Так у взаємній довірі й любові зароджується світ людської родини й світ етносу. Орійська парна родина є модульною першоклітиною Українського Світу.

ДО СТОЛУ

Лідія Артюх

Велик-День в Україні

Велик-День — свято, яке виникло на слов'янських землях ще в дохристиянську пору. А з запровадженням у нас християнства прижилося й інші його назви: "Пасха","Паска", що походять від давньоєврейського песах — жертовне ягня. У другій книзі П'ятикнижжя Мойсеєвого ("Вихід") читаємо докладний опис того, як зароджувались звичаї жертвувати Богові ягня чи козеня й хліби-опрісноки: "І нехай їдять тієї ночі те м'ясо, спечене на огні та, опрісноки. Нехай їдять його на гірких травах". (Вих., 12, 8–9). Звичай вимагав споживати жертовне ягня цілою родиною, щоб з'їсти все м'ясо протягом ночі. Якщо ж родина була замалою для цього, кликали близьких, сусідів. Кістки й інші відходи після трапези заборонялося викидати, їх спалювали до ранку на вогні. Біблія повідомляє також, що після пасхи починалось тижневе свято опрісноків (прісного хліба, виготовленого нашвидкуруч, без розчини). Протягом цих семи днів вимагалося споживати лише цей, прісний хліб — на згадку про поспішну втечу ізраїльського народу з Єгипту, коли жінки не встигали навіть заквасити тісто. Більше того, вся розчина, яку зберігали для наступної випічки хліба, виносилася з хати, далі від очей.

За дослідженнями істориків релігії, в день, коли перший сніп нового врожаю вносили до храму (а був це другий день старої Пасхи, неділя й день Воскресіння Ісуса Христа), проросло зерно, що впало на землю під час цього обряду[1]: "По правді, по правді кажу вам: коли зерно пшеничне, як у землю впаде, не помре, то одне зостанеться; як умре ж, плід рясний принесе" (Іван, 12, 24).

Ідея воскресіння після смерти (поховати, щоб ожив; посіяти, щоб проросло; померти, щоб воскреснути) не нова у світовій міфології (Озіріс, Адоніс, Аттіс тощо). І цю ідею не випадково прищеплено до християнської культури. На думку Дж. Фрезера, християнство успадкувало цілий ряд головних язичницьких свят (Іван Хреститель замінив Купалу, Різдво Христове було приурочено до свята зимового коловороту, бо саме цей день наші предки вважали днем народження Сонця); тож і Пасху пристосовано до аналогічного свята фрігійського бога Аттіса, що припадало на час весняного рівнодення[2]. Об'єднані ідеєю народження нового життя, відродження, воскресіння природи, людини, бога, що пройшли випробування голодом (спрагою, смертю), і великодні обряди в Україні.

Головним і найшанованішим атрибутом Велико-Дня в нашого народу був і залишається хліб. Традиційна перевага вчиненого хліба над прісним, що була притаманна східнослов'янській культурі ще з часів Київської Русі[3], перемогла старозаповітну традицію опрісноків. Паска — ритуальний великодній хліб — виготовляється тільки з дріжджового тіста.

Пасок пекли багато, щоб вистачило всій родині й близьким. Починали пекти їх напередодні — у Великодню суботу, а то й у Чистий четвер. П'ятниця (Страсна, або Страшна) була для такої роботи забороненим днем. Навіть не на свята, а й у повсякденному побуті звичай забороняв пекти хліб у п'ятницю. Вважалося, що Свята П'ятінка-матінка покарає неслухняних.

Розпалювали піч свяченою на Вербну неділю вербою. Пильнували, щоб у хаті в цей час ніхто не стукав, не грюкав, не відчиняв дверей, не сварився, не галасував. У ці дні з хати нічого нікому не позичали, щоб у майбутньому не було збитків, і навіть старці не старцювали, знаючи, що то — гріх. Коли паску саджали в піч, з печі злазили й старі, й діти, "щоб не притиснути паску", "щоб росла висока й пишна". Хлібною лопатою хрестили одвірки, двері, вікна, кути в хаті: "Святий хліб — у хату, а нечисть — із хати!" Тягали малих дітей за вуха, підіймаючи тричі від землі: "Рости здоровий і гарний, як свята паска!" Якщо паски вдавалися, це віщувало добро в родині, а якщо надто загнічувалися, то слід було чекати негараздів. Коли паска репалась або її верхня шкуринка зсувалася набік, чекали недобрих змін.

Від Середохрестя (середи на четвертому тижні Великого посту) починали писати писанки, а в Чистий четвер і Великодню суботу — фарбували крашанки. Звичай фарбувати яйця відомий був і "трипільцям"-араттам, і давнім індійцям, а взагалі яйце в індоєвропейській традиції, в інших світових культурах — символ зародження нового життя, весняного відродження природи.

Писанки малювали за допомогою писальця — тонюсінької металевої трубочки, якою наносили орнамент, наповнивши її воском, який постійно підігрівали на вогні. Віск витікав вузенькою цівочкою, закриваючи на яйці ті місця, яким належало залишитися білими. Потім яйце опускали в жовту фарбу й залишали в ній певний час. Коли фарба приставала, наносили воском ще частину орнаменту й клали в коричневу чи червону фарби. Остання фарба була найтемнішою — темнокоричнева чи чорна. Коли віск знімали, злегка підігрівши яйце на свічці, з'являлась багато орнаментована різнобарвна писанка — справжній витвір народного мистецтва. Після того, як з писанки виймали наповнення, її вішали під образами. Вважалося, що писанка під лампадою оберігає дім від пожежі й від удару блискавки.

Писанки дарували рідним і близьким, а дівчата — коханим хлопцям. Подарована першою при христосуванні писанка вважалася цілющою. Збережена до нового Велико-Дня така писанка при першому співі "Христос воскрес!" начебто ставала свіжим яйцем.

Паску, крашанки, писанки, хліб, сіль, сир, шинку, ковбаси, смажене порося з хріном, рибу, пшоно, мак тощо, а також ніж святили в церкві. Освячені продукти також, за повір'ям, отримували цілющі властивості. Освяченим ножем можна було перетинати пуповину немовляті, робити магічну борозну від відьом, нечистих та ін.

Після Великого посту цього свята чекали з особливою надією. Свято Воскресіння Христа, пов'язане з весняним рівноденням, початком нового аграрного року, називали Світлим празником і завжди святкували дуже пишно. Це було свято над усіма святами.

Після церковного обряду освячення їжі йшли додому розговлятися. Спершу мати опускала в миску з водою червону крашанку, і діти вмивалися тією водою, щоб бути здоровими та дужими. А дівчатам це вмивання мало принести вроду: "Щоб я була така красна, як ця крашанка!" Потім батько ділив одну із свячених крашанок на стільки рівних частин, скільки в хаті було родини. З цього маленького шматочка і з паски починали святкове застілля. Ось як описує обряд розговіння на

Слобожанщині Олекса Воропай: "Вся сім'я стає перед образами і молиться богові. Після молитви сідають за стіл, і господар відломлює від паски "шишку" та віддає господині. Взявши шишку, господиня або відразу несе її корові, або зберігає і віддає корові тоді, коли отелиться — "щоб відьма не спортила". Віддавши шишку, господар ріже паску на шматки і запрошує всіх розговлятися. Спочатку їдять паску, яйця, шинку; потім доходить черга і до поросяти; звичайно при цьому не забувають час від часу промочити горло горілкою чи якимось іншим питвом. Упиватися ж під час розговін не можна, бо "як уп'єшся на розговінах, то цілий рік будеш ходити немов у півсні, так тебе Бог покарає"[4].

Не тільки на Слобожанщині, а всюди в Україні був поширений звичай давати при отелі корові цілушку від свяченої паски чи свяченого хліба, "щоб корова скоріше очистилась і в неї прибувало молоко". Навіть крихти від свяченої паски не можна було змітати під ноги, а то миша покуштує свячених крихт і перетвориться на кажана. Крихти ретельно збирали, виносили на подвір'я і кидали курям, "щоб квочки квоктали й курчата велися", або додавали в пійло коровам, "щоб товару скотини більшало й молоко не переводилося". На Західному Поділлі й у Прикарпатті жінки вдосвіта таємно (щоб ніхто не бачив) сіяли по городу ці крихти, вірячи, що на тому місці виростуть квіти-маруньки (один з різновидів рум'янку), які володітимуть лікарськими властивостями. Бувало, що свячені крихти кидали у вогонь, аби не допустити, щоб по них топталися ногами.

Так само шанобливо ставилися до шкаралущі від свячених крашанок. Її збирали, складали в старий кошик із сіном, що відслужив як гніздо квочки, й пускали на "біжучу воду"[5].

"Четвертої середи по святах великодних обходять гуцули Рахманський Великдень. Того дня не йдуть вправді до церкви, але дома на знак свята здержують ся від усякої роботи.

Гуцули повістують, що рахмани — се черці, справедливі руснаки; вони такої віри, як і ми. Вони жиють далеко на сході в монастирі (деякі гуцули додають до того "в Сочеві"), де ведуть богомільне житє; "ми за них жиємо на світі (ми завдячуємо їм наше житє), бо они відпокутовуют наші ґріхи, говіючи через цілий рік, скоромят ся тілько тим, що у великдень ділит ся їх 12 одним яйцем".

Як в середу великого тиждня ґаздиня пече паску, і розбивши яйце, помастить ним єї, кидає зараз шкаралущу у потік; якраз за 4 неділі доплине тота шкаралуща до рахманів, повідомляючи їх, що у нас великдень; тоді вольно їм скоромно (яйце) з'їсти.

Анна Кокуцьичка з Космача розказує, "що так Бог дасть, що тота шкаралуща, заки доплине до рахманів, вчинить си назад йийцем. Рахмани се наші кревні; тому старші люде заховують до Рахманського великодня піст у понедівник, середу і пьитницю, ніхто з них і молоком не скоромив би си.

Кромі сих повірій повістьвують в Гуцульщині, що шкаралущі, вкинені на воду, допливають у Туреччину, де дають знати людям,що там остались на заробітках, про настанє Великодня...". (Володимир Шухевич. Гуцульщина. Рахманський Великдень. ч.IV-Львів, 1904 - С.243).

Шкаралущу зберігали також, щоб підкурювати нею хворих на бешиху (рожисте запалення), вона допомагала, за повір'ям, і від пропасниці, лихоманки, й при пухлинах чи застарілих ранах. Її закопували на городі, щоб відгонили хробаків з капусти, а часник щоб виростав з чималу крашанку.

За звичаєм, суворо заборонялося топтатися по будь-чому свяченому, воліли спалити рештки трапези десь у вогні чи закопати на розі поля. Кістки від свяченого поросяти й від риби закопували на кутах поля чи городу, "щоб кроти не рили землю", або зберігали як помічний засіб при хворобах. М. Дикарів записував на рубежі XIX-XX ст. в українських селах Воронезької губернії: "Кістками й шкаралущею, як скотина заболить, підкурюють; як гусята вилупляться, і їх підкурюють, а кістками "колючку" приколюють. Як бік коле, або проти серця стане й не дає дихнуть, так ото, бач,приколюють там, де болить, шепчуть, хто зна, щоб ніхто не чув".

Свячені сіль, мак і пшоно досипали у відповідні мішки чи торби й перемішували, щоб уся сіль, весь мак і все пшоно ставали свячені. Сіллю й маком обсипали хліви й стодоли від нечистої сили; вірили, що з такою сіллю соління й квашіння буде особливо вдаватися й не пліснявітиме, а у пшоні не заводитиметься нечисть.

У цьому найбільшому традиційному календарному святі українців так тісно переплелися їхні дохристиянські вірування та біблійні християнські закони, що важко нині розрізнити одні від других. Вони так сплелися протягом віків, що створили нерозривний і етнічно-виразний шар матеріальної та світоглядної культури. Це стосується й пережитків жертвування тварин (у Біблії — ягняти, козеняти, а в українському побуті — поросяти), і хліба (опрісноки – паска) й т. ін.Власна, автохтонна традиція надала українському Великодню того неповторного забарвлення радости, світлої жертовности, яка взагалі особливо характерна для народної культури. При цьому загальнолюдська ідея відродження природи, її весняного пробудження разом із сонцем розвинулася й розквітла на власному ґрунті.

У наші дні, коли відродження народних традицій святкової, нині напівзабутої, культури стає особливо актуальною справою, згадаємо ряд давніх описів великодніх страв, щоб наше свято знов отримало сяйво світлої радости[6].

---

1 Нюстрем Эрик. Библейский словарь. - Торонто, 1989. С.311.

2 Фрезер Дж. Золотая ветвь. – М. 1983. С.338.

3 Відомо, що одним з пунків розходжень східної й західної течій християнської церкви в XI – XII ст. було обрання хліба для причащання. Зрештою, під впливом етнічних традицій православна церква зупинилася на вчиненому хлібі, а католицька – на прісному тісті для проскури.

4 Воропай Олекса. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. К., 1991. .Ч. 1. С. 409.

5 Пояснювали цей звичай у такий спосіб: "Шкаралупи з крашанок на воду виносили – пливуть собі. Як приплинуть крашанки до рахманів, то вони й собі Паску справляють: Рахманський Велик-День" (с. Чемерпіль Гайворонського р-ну Кіровоградської обл.).

6 Рецепти взято з книг: Маркевич Н. Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян. - К. 1860; Клиновецька З. Страви й напитки на Україні. К. – Львів. 1913; а також із власних експедиційних записів автора з Київської та Полтавської обл.

Малювала Леся Косміна

КАРПАТИ

ПОЛТАВЩИНА

РЕЦЕПТИ ВЕЛИКОДНІХ СТРАВ

Сирна паска з Полтавщини

5 фунтів (2кг) сиру з незбираного молока перетерти з 1 фунтом вершкового масла, 5 свіжими яйцями, 1 фунтом сметани, 2 склянками цукру або меду, додати до цієї маси 1 фунт родзинок, 0,5 ф. лущених волоських, лісових горіхів чи мигдалю, скласти у казанчик із круглим денцем і поставити на водяну баню хвилин на 20. Знявши з вогню, ще кілька разів добре вимішати й поставити на холод. Через 5 годин акуратно вийняти, щоб не порушити форму, накрити вологою марлею чи тонким полотном і залишити на холоді на 2 доби.

Солодка паска

Взяти кварту молока, закип'ятити, покласти фунт борошна питльованого в кам'яну чашку й розводити кип'яченим молоком, покласти 1/8 ф. цукру, дати схолонути, проте не зовсім холодно, а щоб тільки можна було покласти дріжджі; покласти столову винну чарку дріжджів і поставити, щоб підходило; коли буде готове, процідити крізь сито, це буде розчина.Відбити яєчних жовтків без білків у діжечку 50, покласти дрібно товченого цукру 1,1/2 ф., терти жовтки з цукром у макітрі цілу годину, щоб гарно розмішались, покласти борошна пшеничного 2 ф. і 2 столові склянки (в 1/4 кварти) розчини; бити тісто 3 години, а якщо треба, то й довше; поставити в тепле місце, щоб зійшло; коли зійде — місити на столі, поклавши 1/8 ф. вершкового масла, й місити довго; покласти у форми, викладені папером і змащені маслом, й поставити в піч – не холодну й не жарку, а головне – простору й широку, хто не має цукру, кладе мед, і це називається паскою медовою.

Паска козацька

3 скл. борошна запарити 2 скл. сметанки (вершки), розмішати запару так, щоб не було грудок. Збити 50 жовтків, щоб побіліли і з посудиною поставити у теплу воду; взяти 1/4 ф. дріжджів, розпустити в 3/4 скл. молока й додати до жовтків. Все це перелити в запару, добре підбити й дати зійти. Потім того насипати 1 ч. ложку соли, 3 скл. борошна й місити півгодини, далі влити 1 скл. топл. масла, 1 скл. цукру, якогось коріння для паху і місити, пока не візьметься пухирями. Накладати в пушку (форму) тіста менше, ніж до половини. Як зійде, садовить у піч на 1 годину.

Паска подільська

Взяти гарячого масла 1 скл., гарячих вершків 2 скл., додати до їх 2 пригорщі питльованого борошна, розмішати добре; як прохолоне, улити добрих дріжджів 1 скл. і 1 крашанку. Скоро тісто зійде, покласти в нього 8 набіло розтертих жовтків, 2 ф. цукру, 5 ф. борошна. Вимісити добре, дати 2 год. сходити, потім збити руками якнайкраще; переложивши в намащену й обсипану сухарями форму, дати зійти і дуже обережно садовити в піч.

Квас запорозький

Поклавши у кадовб 16 ф. житніх сухарів, спарити їх 4 відрами окропу, покрити чистою скатертиною і дати простояти 8 годин. Потім, зливши чистий сирівець у другий кадовб, покласти 1,1/2 скл. гарних дріжджів, 4 ф. цукру й цитрину, порізану на кружалки, без кісточок. Коли постоїть ще 8 годин, розлити по пляшках, процідживуючи на серпанок. В кожну пляшку покласти по родзинці, закоркувати добре, поставити в кухні на годин 8-10, поки почне шумувати.

Кантабас

Беруть бруньки з смородини (не з порічок), насипають 1/2 бутля і наливають доповна доброю горілкою. Бутиль обв'язують чистенькою полотниною, ставлять на сонце і держать так не більше 6 тижнів. Потім те проціджують на чистеньке полотно, дають устоятись, зливають, коли треба знов проціджують, розливають по пляшках, закорковують дуже гарними затичками, зберігають у сухому льоху. Чим старіший буде кантабас, тим краще.

Порося смажене

З молочного поросяти вийняти нутрощі, витримати у холодній воді 2-3 години. Вийнявши з води, витерти порося ззовні і зсередини, натерти сіллю з часником, начинити провареною гречаною крупою, змішаною з добре підсмаженими свинячими шкварками, зашити по брюшині так, щоб фарш не випав, поставити на змащений смальцем бляшаний лист і запікати на середньому жару до готовности, час від часу поливаючи порося водою, змішаною навпіл з буряковим квасом. Треба, щоб шкірка добре загнітилася.Подавати з тертим хріном, заправленим буряком, розведеним оцтом або буряковим квасом.

ВЕЛИКОДНІ СВЯТКИ

Перед Великоднем так цікаво було дивитися, як сестри писанки пишуть. Мої старші сестри обидві вміли писанки писати, то й собі й людям було понаписують, а мама крашанок накрасить і червоних, і жовтих, і блакитних; пасок напече. До церкви підемо всі пасок святити. І так гарно як христосуватися почнуть; усі люде веселі та ласкаві. Прийдемо додому, розговляємося, тоді біжимо христувати, а потім на гойдалку; крашанками навбитки граємося. І не сваримося, бо нам казали, що на Велик-День ще грішніше сваритися, ніж звичайно...

Марія Грінченко

ГАГІЛКИ

Гей, як то було
на початку Світа?
Ладу наш!
Гей, не було там
ні Неба, ні Землі,
Гей, лиш там були
Темні Моря,
Гей на тих Морях
Золота Верба!

Верба, хлись, бий до сліз!
Не я б'ю, верба б'є.
За тиждень — Велик-День:
Будь веселий, як Верба,
А здоровий, як Вода,
А багатий, як Земля!

Вийди, вийди, Сонечко.
На нашеє полечко,
Спечи нам яєчко,
Як червоне яблучко!

Ягіл-Ягілонька,
Ягілова донька,
Уставай ранесенько,
Вмивайся білесенько.
Та піду я по Дунаю,
Там собі погуляю,
Як рибка по Дунаю...

Золота Верба!
А на тій Вербі
Золота кора,
А на тій Вербі
Рожеві квіти.
Ой то не Верба —
Йванова жона,
Ой то не кора —
То ненька стара,
Ой то ж не квіти —
То Йванові діти!

Гелело, Гелело,
Аби зиму одмело,
Аби було літечко,
Червоне Яєчко —
Дітям забавонька,
А усім людям
Теплая веснонька.

ЛАДОВІРА

Лад — універсум прадавньої української культури: одвічний наш теонім і шлях життя в Істині. В міфо-релігійній свідомості українців Лад уособлює духовний, небесний, закон Українського світу, а його пара Лада — природний, земний, закон. Лад і Лада — це й Духи-Заступники любові, злагоди в українській родині, й Великі Духи-Заступники Українського Світу. Всеєдиний Лад — символ віри одвічної української орійської (світлославної) ведичної релігії. Суть Усеєдиного Ладу — триєдність Духа, Людини й Природи або триєдина зрілість у Людині істинного Слова, істинного Думання й праведного Діяння. Модульний знак Ладу — типово орійська горда постава Людини на Землі з піднесеними на рівні голови до Неба руками, яка єднає собою Природу й Дух і символізує одухотвореність людського єства на противагу розпростертому на Хресті розп'яттю, яке означає духовну неміч, рабство, пригнічення життя. Постава Людини в овалі світородного Космічного Яйця-Райця — вияв структури Всесвіту, адже Людина — творіння Всеєдиного Ладу. Символ Ладу виник в орійську /ранньотрипільську/ добу української культури /понад 6 тисячоліть тому/, його зображення збереглися на ритуальному посуді, на писанках, у вишивці. Таку благородну поставу має й Оранта — Всеєдина Мати Землі й Мати Духа Небесного Світла (Хорса), тобто Лада або Родиця. Така сама постава в Єгипетської Ісіди — Всеєдиної Матері Природи й Матері Духа Неба (Хора). І Оранта-Лада, й Ісіда — берегині-спасительки Земного Світу. Спасительство — досягнення Людиною внутрішнього ладу свого єства, а відтак прилучення до Всеєдиного Ладу.

Олександр Шокало

РІЧНЕ ОБРЯДОВЕ КОЛО

Українська міфо-релігійна свідомість у народній святково-трудовій обрядовості

1. Український орійський календар

Наша одвічна *Ладовіра* тисячоліттями єднала окремі родини, роди, племена й коліна в цілісне етнічне єство й прилучала до Світової Всеєдности. Духовно-природні механізми досягнення Всеєдиного Ладу в індивідуальному й суспільному житті — календарні святково-трудові й родинні обряди.

Аграрний обрядовий календар виник з переходом від споживацького ставлення до природи (збирання готових плодів, мисливство) до пастушення й хліборобства — до енергопродуктивного способу життя, коли завдяки вирощуванню автотрофних (рослинних) організмів людина цілковито включилася у Всеєдиний процес акумуляції космічно-сонячної енергії. Встановився цілісний космічно-земний життєвий цикл хліборобської культури. В аграрному суспільстві усі давніші збирацько-мисливські й пастуші обряди органічно поєдналися з хліборобськими. Так у злагоді з космічно-сонячними ритмами й річним циклом земної природи стали гармонійно чергуватися дні праці фізичної (будні) й праці духовної (свята, дозвілля).

Наша *ведична* духовна традиція пов'язує виникнення святково-трудового календаря орійської хліборобської культури з іменем першого духовного провідці оріїв — Рама. Ім'я *Рам* означає — високого роду, просвітлений натхненний *Ором* миротворець. А *Ор* — це Всеєдиний Дух Світла в праоріїв, його уособленням є *Сонце*, звідси й назва *Сонця* в орійських народів — *Ор, Ра, Хорс, Хорсед*. Від імени *Ор* походить і самоназва перших аграріїв — *орії* або *арії* — орачі, хлібороби, сонцяни. Сонячну етимологію мають праорійське *Арта* й давньоіндійське *Рта* — істина, праведність, лад, ясність, а також давньоіранське *Рату* — господар, хлібороб, і українське — *ратай, оратай*.

Понад 4 тисячоліття тому в орійському аграрному суспільстві, центральною землею якого була Південна Україна[1], назріли гострі суперечності між прихильниками гіпертрофованого відживаючого матріархату, які поклонялися Місяцеві — символові жіночої тілесної душі, й прихильниками оновлюваного патріархального ладу, які вшановували Сонце — символ чоловічої духовної снаги. (Парна життєтворча єдність чоловічої й жіночої первин пов'язана із взаємодією Сонця як ґенератора життєвої енергії й Місяця, який віддзеркалює сонячну енергію. Періодично в людському світі стається занепад творчої життєвої сили, з геокосмічних чи соціальних причин, і тоді активізується материнсько-земна відтворююча первина, аби зберегти біологічну основу життя. Так у суспільстві відбувається перехід до матріархальних відносин, коли правлячою силою стає жінка. Орійська культура пережила принаймні три такі періоди духовної кризи, але відроджувалася зусиллями материнської земної душі й просвітленої чоловічої свідомости, гармонізуючим ладом чоловічої й жіночої первин у парній, моногамній родині). Аби не допустити громадянського самовигублення, Рам вивів частину оріїв, прихильників сонячного світогляду, дорогою Сонця з Подніпров'я в долину Інду (Північно-Західна Індія), де орії відродили занепале там хліборобство. Провідця вів свій народ під мирним блакитним стягом із золотим зображенням на ньому міцного духом *Овена* (по-латині — *Аріеç*) — покровителя пастухів і хліборобів-оріїв[2].

Рам скасував матріархальний культ

[1] *Україна* або *Укранія* — земля предка-покровителя праоріїв, Орового посланця *Журавля-Украна* (його символічне зображення стало нашою емблемою). Центральна частина України — *Оратанія* (Ором благословенна земля) — була в середній Наддніпрянщині. Від астрального сонячно-небесного імени рідної землі походить і найменння народу — *українці*.

[2] Переселення орійських колін з прабатьківщини на Схід (і в зворотньому напрямку також) відбувалося під впливом геокосмічних та суспільних чинників і до Рама і після. Великі переселення збігаються з двохтисячолітніми Космічними циклами, коли Сонячна система переходить з-під впливу одного сузір'я (зодіакального знаку) під вплив іншого. Так близько 6 тисячоліть тому ми були під голубим знаком Бика. В той час першопредок іранського коліна оріїв Їма вивів свій народ з *Арамаїті* (так давні іранці називали *Оратанію*) на іранське нагір'я (ця територія до середніх віків звалася *Орасанія*, а нині — *Хорасан*), де й почався "золотий вік" іранської хліборобсько-пастушої культури. А два тисячоліття тому, коли наше життя увійшло під знак Риб, з України-Сколотії в Припамір'я і в Індію переселилася основна частина *саків* (буквально: світлоносні), тобто царських скитів, які становили військово-адміністративне ядро сколотського орійського суспільства. *Саки*, як і їхні нащадки *козаки*, носили на голених головах сонячні *чуприни-оселедці* — символи небесних Риб, які визначають людям славну вдачу. Пам'ять про саків збереглася в Індії у найменнях славних родів — *Ашоки, Шаки*, а також у назві чуприни — *шікханда*, що її носили славні воїни й мудреці.

Продовження. Початок у першому числі

людських жертв, звільнив жінку від невластивих її природі обов'язків жриці-розпорядниці того страшного обряду і правительки. На жінку було покладено життєво необхідні обов'язки господині — берегині священного домашнього вогнища, достатку й родової пам'яти. Земними турботами жінки й духовним дбанням чоловіка відродилася моногамна (подружня) родина — першоклітина цілісного етнічного організму, і відтак оновилося й етнічне єство. Рамова духовно-соціальна реформа відкрила людям можливість у вільній самореалізації згуртуватися в самокероване орійське суспільство, яке складали на самому початку чотири згармонізовані верстви-вари: хлібороби, скотарі, воїни й розпорядники обрядів, які становили духовне осердя суспільного єства. Згодом хлібороби й скотарі об'єдналися в одну верству — вільних господарів, що становили духовно-господарську основу орійського суспільства. Вільні верстви згармонізовувалися в цілісне суспільне єство зрілою етнічною міфо-релігійною свідомістю.

Міфо-релігійна свідомість — духовне осердя кожної народної культури. Традиційне міфо-релігійне осердя орійської культури — триєдиний принцип зрілости особистости в єдності істинного думання, істинного слова й праведного діяння. В традиційній релігії орійських народів цей принцип зрілости зветься *орійським шляхом*. Одвічна орійська *релігія* (буквально: *єдність*) — це самоздійснення в людині гармонійної єдности духовної й біологічної сфер земного життя, душі й тіла, космічних і земних сил. Таке самоздійснення виявляється в сонцеславленні, в пантеїзмі — одухотворенні всього живого на Землі, всіх явищ Світу. Духовна практика оріїв передавалася з вуст у вуста протягом тисячоліть і зібрана в усних священних текстах, які звуться *веди* — достовірне знання про все суще в Світі. Звідси й збірна назва *природньої орійської релігії* — духовної практики всіх орійських народів — *ведизм*. Міфо-релігійне осердя ведизму сформувалося ще на Придніпровській прамаетеризні-прабатьківщині оріїв. А коли Рам переселився з своїм людом до Індії, переселенці зібрали духовний досвід предків у чотири священні книги, головна з яких *Рігведа* (Веда гімнів) — найдавніша книга людства.

Для підтримання в людині Світлої Сили Ладу Рам запровадив чотири великі рокові свята, що знаменували початок весни, літа, осени й зими.

2. Свято весни — Велик-День Світотворення

Перше з рокових свят — *Свято Весни* або *Родючости* — присвячене подружній любові, злагоді в родині. Цим святом відзначається початок Нового хліборобського року. Одвіку в усіх орійських землях рік розпочинався першим місяцем весни — березнем. Саме в березні, згідно з нашою міфо-релігійною традицією, у *Вирії* — життєворчому просторі Ора — зародився з вогняного *Яйця-Райця* Світ. А у світі Прабатька-Першотворця — *Ладу* під золотою Вербою, що виникла з Космічних Вод, народилася *Лада* — Праматір-Родиця, Берегиня нашого Білого Світу Українського. За орійським літочисленням "від Створення Світу" ми маємо вже близько 7500 років культурного життя, а за християнським літочисленням, яке ведеться від Різдва (народження) Христового й насаджене у нас церковно-державними календарними реформами у 16-18 століттях, нашу історичну свідомість загнано в межі нової ери, яка налічує лише 1992 роки. Прадавнє свято Весняного Новоріччя — Народження Світу Рам назвав Святом Весни або Воскресінням.

У традиційній культурі іраноорійських народів (афганці, перси, таджики), наперекір ісламському літочисленню, яке ведеться од гіджри — переселення пророка Магомета з Мекки до Медіни й налічує 1368 років, досі живе святкування орійського Нового року. Це свято зветься *Новруз* (Новий День) і відзначається з 21 березня протягом двох тижнів. Саме тоді, в пору весняного рівнодення, Сонце переносить тепло з Південної півкулі в Північну, а Земля входить під зодіакальний знак *Овена* — покровителя орачів-оріїв.

Іранський Новий День дуже нагадує український Велик-День: такий же обрядовий хліб-коровай, такі ж крашанки й писанки, такі ж вітання з воскресінням-пробудженням Світлої Сили Життя навесні, таке ж торкання гілочкою верби — Світового Дерева Життя оріїв, така ж радість і щедрі гостини.

Двотижневий Великодний обряд славлення Нового хліборобського року завершується поминаннями-проводами *душ предків*, які з'явилися в земний світ на Свято Новоріччя. Цим підтримується безперервний зв'язок між минулим, нинішнім й прийдешнім плином людського життя у Всеєдиному Часі-Житті, — так люди утверджують нескінченне Життя Духа. Предківські душі злітаються до нас навесні в образах птахів — вістунів Нового року, посланців з *Вирію* — пристановища безвічних душ. Всеєдиний Дух посилає птахами-душами світло відродження людському земному світові, а нащадки вшановують душі предків і проводять їх до наступного Свята Весни. На Велик-День нашу Галактику проймає струмінь космічного світла, і в його вселадуючому імпульсі линуть до нас і назад душі предків. Тривалість космічного імпульсу сім днів — від Великодньої Неділі до Провідної, Світлої Неділі. Великодний обряд — наче дихання Безвічного Життя.

У Новий День — Велик-День період річного обертання Землі довкола Сонця збігається з періодом обертання нашої Сонячної системи довкола Галактичного Сонця-Зорі. Тобто світляне осердя Сонячної системи ритмізується з осердям Галактики, й відбувається животворча взаємодія Світлих Сил. На Велик-День стається глобальне галактичне просвітлення-очищення земного світу. Тому перед Велико-Днем дотримуються очисного посту, що сприяє оновленню організму. В Чистий Четвер, увечері перед Страсною П'ятницею — гігієнічним днем космогенезу, обмиваються (найкраще надворі під зорями), а на Велик-День розговляються і нічого не роблять, аби не порушити спокою душі й налагодитися на Всеєдиний Ритм Життя. В цю світлу пору все життєтворче єднається у Всевишній Любові.

Велик-День походить від праорійського архетипу *Вел* — Благословенне Світло, Провидіння і означає буквально — Благословенний Світлий День. Донедавна в Україні святкували й *Навський* та *Рахманський* Велико-Дні.

Навський Велик-День відзначали в Навський Четвер на великодному тижні. Присвячений він *навам* або *навкам* — жіночим духам-покійникам, які з'являлись тільки при *Навові-Молодикові*. Цим обрядом задобрювали місячних духів, аби вони не пошкодили хліборобській *ниві*. Навський Велик-День — данина дуже давній місячній і новітній хліборобській традиції.

А в сонячній обрядовості справляли *Рахманський Велик-День*, що його відзначали в четверту середу по Велико-Дню. саме до цього дня мала доплисти підземною рікою шкаралуща свячених крашанок, що її пускали на воду після великодної трапези як гостинець *рахманам* — далеким предкам, яким належало з'єднати ту шкаралущу й відродити первинне яйце. (За всіма ознаками — це свято пам'яти оріїв-українців про своїх предків, які переселилися до Індії. *Рахмани* або *брахмани* досі є духовною верствою індоорійського суспільства). Яйце-крашанка або Яйце-Райце у сонячній обрядовості українців, як і всіх орійських народів від Балтики до Індійського океану, символізує Першопочаток Світу й весняне пробудження життя. Як Яйце-Райце є вогняним зародком Світу, так Слово є його духовним зародком.

(Продовження — в подальших числах)

ЕНЕРГЕТИКА

Олександр Трофимчук

Вітроенергетика — альтернатива марнотратній енергетиці

Цей модуль зберігся на ритуальному посуді праорійської доби української культури (понад 7 тисячоліть тому) й символізує нескінченність процесу Світотворення. Осердний гармонізуючий, об'єднуючий елемент нагадує знак інтеґралу. Наші предки не допускали в своїх зображеннях випадкових чи малозначних деталей, кожен елемент їхнього знакового письма мав життєву доцільність і глибокий пізнавальний сенс. Українці в ту пору володіли цілісним, інтеґрованим знанням про Час і Простір, про Дух і Природу. То було реальне дієве ведичне знання, що осягалося нерозчленованою, цілісною міфо-релігійною свідомістю в єдності образно-інтуїтивного і логічно-понятійного мислення.

Гідроелектростанції (ГЕС) традиційно вважалися відносно дешевими та екологічно чистими джерелами енергії. Але спорудження гребель неминуче пов'язане з утворенням великих водойм, тобто з затопленням територій, а це мільйони гектарів ріллі, ліси, луки, дороги, населені пункти. Ці водойми міліють, заболочуються, стають причиною зміни клімату. Біля гребель ГЕС гине риба, тварини і рослини. Ще можна економічно виправдати будівництво потужних ГЕС в гірських районах, де маємо великі напори води і недостатньо родючі землі. Але того, що зробили з Дніпром на Україні, практично повністю зарегулювавши Славутич греблями, що дають невисокі напори води, історія не пробачить "славетним" розробникам плану ГОЕЛРО і електрифікації всієї країни.

Останні 20 років у провідних державах світу активно розвивається ядерна енергетика. Її переваги у високій концентрації енергії, розв'язанні транспортних проблем, а також в екологічній чистоті при правильній експлуатації. На середину вісімдесятих років у світі вже працювало близько 250 ядерних реакторів і на АЕС покладалися великі надії, в тому числі й на Україні, де з доброї волі колишнього керівництва кількість реакторів невпинно зростала. При тому, що, власне, ядерні реактори були недосконалі як концептуально, так і технологічно, абсолютно необґрунтовано підбирались місця для будівництва АЕС. Так на Рівненській АЕС дуже слабка основа реакторного блоку, яка складається з карстових порід, а Кримська АЕС проетувалась не тільки на водонасичених ґрунтах, але й у сейсмічно активній зоні. Навіть при землетрусах низької бальности там можуть виникнути явища розрідження ґрунтів, що призведе до руйнування АЕС. Взагалі, ідея будівництва ядерних реакторів у Криму не тільки виключала ґраво всесвітньо відомої здравниці на режим найбільшого екологічного сприяння, але й на можливість використання інших джерел енергії, ефективних для даної території. Для Криму таким джерелом є, наприклад, вітер — про це ми поговоримо нижче.

Протверезіння настало після Чорнобильської трагедії 1986 року, коли з четвертого блоку АЕС вирвалось усього 4% радіоктивних речовин, але по відношенню до вибуху атомної бомби в Хіросімі це складає вагу у 800 разів більшу. Але протверезіння для наших керівників і апологетів атомної енергетики виявилось неповним. І Чорнобиль через п'ять з половиною років знову дав знати про себе, на цей раз — вибухом водню й пожежею на четвертому турбогенераторі другого енергоблоку. Чорнобильська АЕС має бути негайно закрита.

Крім екологічних заперечень проти АЕС, зараз висуваються і економічні. АЕС почали активно розвиватися в період паливної кризи, коли ціни на нафту піднялися в 10-15 разів. У середині 80-их років нафта подешевшала, і енергія, яка виробляється на АЕС, стала дуже дорогою. Враховуючи комплекс причин, багато країн світу (США, ФРН, Австрія, Угорщина, Фінляндія та ін.) перестали будувати нові реактори, а в Швеції намічено демонтаж усіх 12 реакторів і 4 АЕС. Показовою є Великобританія, яка була однією з перших держав, що починали роботи в галузі ядерної енергетики, але так і не змогла їх розвинути, зосередивши зусилля на використанні достатніх запасів вугілля на острові та нафти й газу в Північному морі. Колишній СРСР не пішов цим шляхом і почав бездумну розбудову АЕС, хоча серед промислово розвинених країн тільки Великобританія і СРСР повністю забезпечені власним викопним паливом — вугіллям, нафтою й газом.

За оцінками академіка В.А.Легасова вірогідні запаси урану буде вичерпано вже на кінець 20-го сторіччя, а з урахуванням додаткових — у першій декаді наступного сторіччя. Крім того, не знімається з порядку денного і питання захоронення ядерних відходів. Таким чином, ядерну енергетику не можно розглядати як довгострокове і багатомасштабне джерело енергії.

Отже, вугілля, гідроенергія і ядерна енергія є неперспективними альтернативами нафті як енергоносію в паливно-енергетичному балансі у світі в цілому і на Україні зокрема.

Природний газ посідає нині порівняно скромне місце в енергетичному балансі світу — десь близько 20%, тобто третє місце після нафти й вугілля. У розвинених країнах використання газу в останні роки має тенденцію до зростання. В Західній Європі споживання газу зростає щорічно на 6,5%. В Японії — на 5%. У колишньому СРСР він досяг у 1989 році 7,7% і доля його в енергобалансі становила 38%. Переспектива використання газу як замінника нафти своєчасна й доцільна, хоча на Україні його запаси недостатні. Зараз відкрито понад 120 родовищ газу в Дніпровсько — Донецькій і Передкарпатській нафтогазоносних областях, а також у Причорномор'ї. Великі можливості використання газу на ТЕС тому, що його теплота згоряння в 1,5 рази вища, ніж у вугіля. В США і деяких країнах Европи вже в 90-ті роки намічено значну частину електростанцій перевести на природний газ, а бензинові автодвигуни на газові. Газ набагато чистіше в екологічному відношенні паливо, ніж вугілля чи нафта. Одна з найважливіших проблем при використанні газу — це його транспортування. До цього часу будувались магістральні газопроводи. які не тільки дуже дорогі, але й негативно впливають на природу. На Україні це "Союз", який починається в Оренбурзі і йде на Східну Європу, "Уренгой — Помари — Ужгород", загальна довжина останнього 4451 км. Крім того, у нас є і внутрішні газопроводи, наприклад Шебелинка — Дніпропетровськ — Кривий Ріг — Ізмаїл (близько 1000 км.). Маючи таку перспективу і впевненість, що керівники Росії не поставлять заслінки в газопроводах, Україна, за умови їх безпечної експлуатації, може ефективно використовувати природний газ для створення парогазових установок, що їх, до речі,пропагує і намагається впровадити в життя теперішнє Міненерго України.

Екологічно чистими є поновлювані види енергії. Сонячна енергетика найбільш ефективна в пустелях, потребує великих територій і навряд чи може бути запропонована на Україні як альтернативна,хоча такі можливості є в південних областях України, а в Сімферополі успішно функціонує геліоустановка, яка в неотоплювальний період тривалістю 7 місяців повністю забезпечує гарячою водою готель "Спортивний", що дає економію приблизно 400 тонн умовного палива на рік. Проблематичне на Україні також використання морських припливів і геотермальної енергії. Серед нетрадиційних видів енергії можливе використання біомаси і на її основі створення біогазу, а також перетворення вугілля в газоподібний або рідкий стан, є також методи

Закінчення. Початок у першому числі

вирощування рослин, які дають нафту. Виробники енергії освоюють зараз навіть такі ресурси, що раніше взагалі не вважались за джерела енергії. Фірма "Сан даймонд гроверс оф Каліфорніа" виробляє електроенергію за рахунок спалення шкарлупи волоських горіхів, що дозволяє економити близько 10 тис. тонн нафти на рік. У штаті Міннесота (США) планується почати розробку 2,5 млн.га покладів торфу, що треба брати на озброєння і на Україні, яка має великі запаси торфу, зокрема на Поліссі. В штаті Арізона (США) передбачається використовувати для переробки на рідке паливо вічнозелений карликовий дуб. Однак треба зазначити, що використання відходів і деревини пов'язане з викидом у атмосферу газів, які навіть після очистки залишаються шкідливими для довкілля.

З поновлюваних видів енергії на Україні найефективніше може бути використаний вітер. Використання вітру як рушійної сили — не винахід 20-го сторіччя. За деякими твердженнями вже за 3000 років до Р.Х. вітер почали використовувати для вітряних млинів. Так, біля Александрії в Єгипті досі ще залишились вітряки з кам'яними баштами того часу. В таких давніх аграрних країнах, як Україна та Іран, вітряками користувалися набагато раніше, ніж у Західній Європі, де вони поширились лише за часів хрестових походів на Схід. За часів середньовіччя вітер, поряд з водою, стає основною енергетичною базою. Вітряки існували у Франції та Англії в 12 сторіччі, в 14 сторіччі вони поширились в Італії, Голландії. У 18 сторіччі вітряні двигуни були найбільш розповсюджені в Голландії, яка стала класичною країною вітряків. У Російській імперії на 1917 рік було 250000 вітряних двигунів.

На сьогодні ми маємо суттєві практичні результати у використанні енергії вітру. Поряд з малою вітроенергетикою розвивається напрямок, який пов'язаний зі створенням великих вітроенергетичних установок (ВЕУ) потужністю 2000 кВт і більше, які б могли підключатися до енергосистем. На території України найсприятливіші умови для використання вітрової енергії є в Донецько-Придніпровському і Південному економічному районах, де середньорічна швидкість вітру становить 4-5 м/с, а в зимові місяці 7-12 м/с, що дуже важливо, тому що саме взимку енергосистема України працює особливо напружено. Швидкість вітру, яка дорівнює 12 м/с, є найоптимальніша. Першу вітроенергетичну станцію (ВЕС) в Україні збудовано 1931 року поблизу Севастополя, її потужність — 100 кВт.

Вітродвигуни не можуть використати всієї енергії повітряного потоку. Як завважує академік АН України Г.В.Карпенко, найдосконаліший вітродвигун міг би використати лише 59% енергії потоку. На практиці навіть найкращі вітродвигуни використовують ще менший відсоток енергії вітру через те, що є втрата енергії на тертя і на утворення завихрень повітря. Повітря легке, енергія його має дуже низький потенціал, вона малоконцентрована. Це значно ускладнює використання цієї енергії. Вітродвигуни, навіть найбільшого розміру, можуть дати, порівняно з ТЕС або ГЕС невелику потужність. Отже, вітродвигуни покликані, в основному, постачати енергію підприємствам, які потребують невеликої потужности. Важливо ще мати на увазі, що вітер дме не завжди з однаковою силою і двигуни весь час дають різну потужність. Це примушує використовувати вітродвигуни в виробництвах, де непостійність подачі енергії не може спричинити зриву технологічного процессу. Маючи неґативні риси вітрова енергія вигідно відрізняється від усіх інших видів енергії тим, що запаси її величезні, практично невичерпні, і вона є екологічно чистою. Крім того, ця енергія не потребує транспорту.

Сучасний етап розвитку вітроенергетики характеризується переходом від конструювання і випробування прототипів до серійного виробництва вітроагрегатів різної потужности й призначення. Найрозвиненішу вітроенергетичну промисловість (45% світового експорту) має Данія, де ВЕУ виробляють 30 фірм. Серійне виробництво організовано в США, Голландії, ФРН, Іспанії та в інших країнах. Взагалі, в деяких економічно розвинених державах частка вітроенергетики в загальному енергобалансі сягає 10%. У нас вона практично дорівнює нулю. Більшу частину діючого парку ВЕУ всього світу зосереджено в гірській місцевості штату Каліфорнія (США). Там встановлено більш як 17 тис. ВЕУ, які працюють в енергосистемі, їх загальна потужність перевищує 1500 мВт, зараз там встановлюються потужні аґреґати на 200-400 кВт. Найбільші масштаби нового зведення ВЕУ плануються в Голландії (785 мВт), Данії (600 мВт), ФРН (400мВт), а на інших континентах — в Індії (500мВт) і Китаї (300 мВт). Досвід експлуатації ВЕУ в США і Данії за 1981-1989 роки свідчить, що економічні показники ВЕУ безперервно поліпшуються, вартість енергії, що ними виробляється, практично зрівнялася з вартістю енергії вугільних електростанцій. Надійність ВЕУ різко підвищилась.

До недавнього часу вітроенергетика колишнього СРСР була представлена ВЕУ малої потужности (до 4 кВт) виробництва НВО "Вітроен". В останні роки на різних підприємствах, у тому числі й в Україні в НВО "Південне" (Дніпропетровськ), провадяться роботи по створенню вітроаґреґатів — 16, 30, 100, 250 і навіть 1250 кВт. В 1991-1995 роках планується будівництво Східно-Кримської ВЕС (загальна потужність 12 мВт), обладнаної установками потужністю 250 кВт НВО "Південне". Ці установки призначено для роботи в системах автономного тепло- і енергопостачання різних споживачів виробничої і соціальної сфери. На жаль, не передбачено резервування енергопотужностей, хоча, очевидно, необхідне створення модуля, який би забезпечував гарантоване енергопостачання автономних споживачів. Зараз в Україні працює 22 ВЕУ загальною потужністю 60 кВт. Ці аґреґати призначено, відповідно, для роботи в автономному режимі в енергосистемі. Зауважимо, що основою ефективности ВЕС є не тільки вибір екологічно оптимального розміру і виду ВЕУ, а й правильна оцінка вітрового потенціалу місця будівництва. При розміщенні ВЕУ на місцевості необхідно звести до мінімуму їх взаємне вітрове затінення і в той же час розмістити всі установки ВЕС на якомога меншій площі. Прийнято, що затінення практично відсутнє на відстані 8-10 діаметрів вітроколеса.

З метою інтенсифікації створення ВЕУ і прискорення впровадження їх у виробництво та експлуатацію в Україні доцільно здійснити стандартизацію ВЕУ, створити сертифікаційний центр з дослідним полігоном, розробити методи розрахунку економічної ефективности ВЕУ з урахуванням чинників соціального та економічного характеру. Крім того, слід розширити роботи для створення гарантованих джерел енергопостачання для автономних споживачів на основі ВЕУ з акумуляторами енергії або з дублюючими установками, визначити цільовим призначенням підприємства, які повинні бути перепрофільовані для виготовлення ВЕУ з виділенням необхідних ресурсів. Актуальним у науково-технічному плані є розробка і створення ВЕУ на основі ортогональних вітродвигунів. Це пояснюється тим, що робота аґреґатів з вертикальною віссю обертання не залежить від напрямку вітру, що значно спрощує конструкцію.

Отже, енергія в Україні є, і один з найперспективніших та екологічно найбезпечніших способів освоєння її — вітроенергетичні установки, прообразами яких лишаються традиційні українські вітряки — витвори нашої прадавньої народної інженерії.

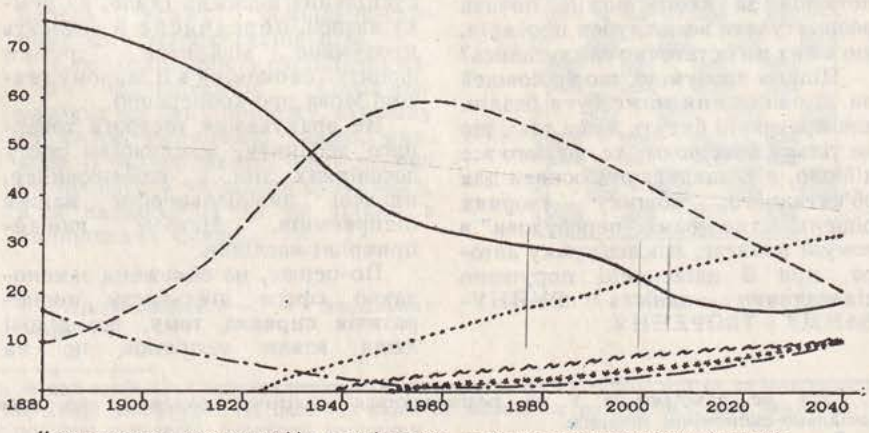

Умовна схема енергоносіїв в світовому паливно-енергетичному балансі:
..... газ ---------- нафта ——— вугілля.
ΛΛΛΛ гідроенергія(ГЕС)********* ядерна енергія _.-.-.-. вітер і т.д.

ЕКОНОМІКА

Геннадій Дмитренко

СВІЖИЙ ПОГЛЯД НА ЕКОНОМІКУ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

2. П'ЯТЬ "ПОМИЛОК" ГОРБАЧОВА:

ЧИ МОЖНА ВИПРАВИТИ ЇХНІ НАСЛІДКИ?

Інформаційною основою цієї статті стали дослідження автора, що їх він виклав у книзі "Сучасна теорія мікроекономіки: соціальна технологія управління виробництвом", яка нині готується до друку.

Нині, коли кардинальні перетворення в суспільстві призвели до розпаду цілісної колись як моноліт країни, до глибокого занепаду виробничих сил суспільства й різкого зубожіння частини чесних трудівників, до втрати ідеалів та ціннісних орієнтирів основної маси людей при дедалі більшій їх роз'єднаності, зокрема й за національною ознакою, сутність цієї ролі все більш характеризує Горбачова як РУЙНІВНИКА старої суспільної системи, а не як ТВОРЦЯ нового гуманного ладу.

Очевидно, що, проголошуючи гласність і демократію, тоді ще всесильний Генеральний секретар не міг передбачити ситуацію, в якій він стане тільки своєрідним свідком трагічних наслідків свого почину в цій величезній і незвичайній імперії.

За цих умов постає природне запитання, відповіді на яке шукають сьогодні мільйони людей в усьому світі й, мабуть, сам Горбачов: чому все це сталося? Чому виходить зовсім не так, як було задумано? Адже жодне серйозне рішення не привело до тих результатів, на які було розраховане! І, зрештою, чом досі не знайдено того кінця нитки, потягши за якого можна почати розплутувати весь клубок протиріч, що в них ми остаточно заплутались?

Цілком зрозуміло, що відповідей на ці запитання може бути безліч, але правильні будуть лише такі, що не тільки пояснюють те, до чого все дійшло, а й закладають основи для об'єктивного пошуку творчих рішень. Адже драма "перебудови" в тому й полягає, що, на думку автора, при її здійсненні порушено діалектичну єдність РУЙНУВАННЯ і ТВОРЕННЯ.

У цій статті робиться спроба дати відповідь на поставлені вище запитання з нових позицій аналізу соціально-економічних процесів, не передбачених офіційною біляурядовою наукою та ведучими вченими-суспільствознавцями країни.

Чи можна було так починати?

Уже перший практичний крок на шляху перетворень нашого суспільства[1] надав такого поштовху руйнуванню економіки, що його зупинити ми не спроможні й досі.

Мова про інфляційний процес, викликаний проведенням антиалкогольної кампанії. Саме вона завдала відчутного удару по нашій не вельми збалансованій системі грошової й товарної відповідності. Ми опинилися в становищі, коли, недоодержавши в державну скарбницю мільярди карбованців, що здебільшого осіли в тенетах тіньової економіки, слабкий уряд удався до найсильнішого та найшвидшого засобу перекладення труднощів на плечі народу — емісії грошей.

Про соціальні наслідки антиалкогольної кампанії, що порушила вже усталений уклад життя маси людей, але не зачепила витоків цього укладу, говорити не доводиться. Ігнорування інтересів багатьох людей, їхніх звичок, народних традицій викликало перші паростки недовір'я до "перебудови", запроваджуваної згори суто адміністративними методами, й до її лідера — Горбачова.

Ще серйознішою помилкою на шляху практичних перетворень суспільних відносин стало, на думку автора, передчасне й недосить продумане відкриття "другого фронту" економіки в її Малому секторі. Мова про кооперацію.

Не врахувавши гостроти товарного дефіциту, можливости росту договірних цін і, найголовніше, низької цивілізованости наших підприємців, дістали щонайприкріші наслідки.

По-перше, не обмежена законодавчо сфера діяльности кооперативів сприяла тому, що ділові люди взяли напрямок не на виробництво більшої кількости якісної продукції та послуг за приступними цінами, а на особисте збагачення шляхом маніпуляцій з тією самою кількістю дефіцитної продукції, виробленої на державних підприємствах і в організаціях.

По-друге, був даний не менш серйозний імпульс розвитку інфляції, коли маса нетрудових та "відмитих" тіньовою економікою грошей відкрито ринула на ринок товарів. Ситуація ще погіршала, коли включилася потужна помпа перекачування безготівкових грошей (головним чином із фондів соціального й технічного розвитку державних підприємств) у заробітну плату працівників кооперативів і тих осіб, котрі сприяли такому перекачуванню.

В кінцевому підсумку ми дістали різке розшарування суспільства на багатих (не за працею) і вбогих, заклавши тим самим під суспільство бомбу сповільненої дії. Характерно також, що й сам перехід на ринкові відносини став заручником такого розшарування, оскільки ні аукціонні розпродажі, ні біржові оборудки не можуть прояснити ситуацію на ниві збалансованости попиту й пропозиції як однієї з двох основ правильного ціноутворення[2]. А без нього, очевидно, ринкова економіка розвиватися не може.

Ще складнішими виявились соціальні наслідки масової кооперації. Великого розвитку набула система підкупу посадових осіб, зокрема на місцях, неприхованого хабарництва й корисливости в різних державних структурах. З'явилась безліч торгівців, що нічого не виробляють, тільки дістають, перепродують, відкрито спекулюють на дефіциті, а вони вже потягли за собою масовий рекет.

Кінець-кінцем це боляче вдарило по мотивації праці працівників, що виробляють продукцію на підприємствах поза кооперативним (малим) сектором економіки, оскільки розподіл за працею виявився ще більш дефор-

[1] Тут не зачіпаються і не розглядаються політичні рішення, що визначили наперед практичне втручання в соціально-економічні процеси.

[2] Загальновідомо, що другою основою є вартість, обумовлена затратами живої та минулої праці.

Продовження. Початок — у першому числі

мований, ніж в умовах горезвісної зрівнялівки. Працівники державних підприємств Великого сектора економіки, які виробляють сьогодні основну масу продукції, почулися скривдженими у власній гідності, відчули на собі порушення соціальної справедливости[3], що не могло не відбитися на зниженні їхньої трудової віддачі. Виробничі показники на підприємствах Великого сектора стали систематично падати. На поверхні ж це проявилося в недостачанні кожному з суб'єктів виробництва сировини, напівфабрикатів, комплектуючих тощо, а споживачеві в особі населення — насущних продуктів і предметів першої необхідности.

В цілому спроби оздоровити суспільні відносини й економіку шляхом зменшення масового споживання алкоголю й розв'язування ініціативи підприємливих людей не привели до позитивних наслідків, справивши обернену (руйнівну) дію на хід радикальної перебудови суспільства.

Очевидно, що обидва згадані вище рішення мали б виконуватися в комплексі з іншими заходами в рамках якоїсь цілісної науково обґрунтованої концепції радикальних удосконалень, будучи лише органічними складовими тих удосконалень на певних етапах проведення реформ.

Але Горбачов у своїх діях не спирався на таку концепцію. Просто її в нього й не було.

Чи можна вважати найгрубішою помилкою Горбачова відсутність теоретичної основи задуманих перетворень уже в початковий період проголошення перебудови? Пам'ятаючи, що здійснюватися вона мала згори, тобто цілком усвідомлено й з певними цілями.

Останнім часом почастішали висловлювання, нібито хоч якоїсь поважної теоретичної основи перебудова мати не може через начебто непередбачуваність розвитку соціально-економічних процесів та відсутність будь-яких прецедентів в історії. Треба зразу зробити застереження, що такі висловлювання, з одного боку, підтримуються суб'єктами тіньової економіки й дедалі більше зрощеною з нею державною бюрократією, які ловлять рибу в каламутній воді, а з другого боку живляться з безплідности нашої суспільної науки, чиї представники дужче за інших потерпіли від притлумлення творчої думки могутньою диктатурою партійних комітетів.

Проголосивши перебудову, Горбачов не виділив як центральну пріоритетну ідею завдання лікувати головну хворобу економіки — створити мотиваційний механізм управління виробництвом, а академічна наука не підказала йому такого кроку в рамках концепції кардинальних перетворень. Але ж чому так сталося? Чому наша суспільна наука виявилась такою безплідною?

Відповідь може бути тільки одна. Тривалі роки, протягом яких диктатура партійних комітетів культивувала принцип сірої людинки (принцип, названий в народі "не витикайся") й під різними приводами притлумлювала творче сприйняття довкілля, щонайістотнішим чином спотворили мислення радянської людини. Відбулося посилення розвитку лівої півкулі головного мозку за рахунок пригнічення правої. Себто пригнічення тієї самої півкулі, що забезпечує цілісне просторове мислення, таке необхідне для розв'язання завдань за принципом виділення головної ланки з цілого ланцюга в будь-якому соціально-економічному процесі.

Характерно, що найдужче деформоване мислення, з усього видно, у двох категорій працівників: професійних партійних функціонерів і... представників біляурядової суспільної науки, за якими вже йдуть керівні працівники різних рад, комітетів і міністерств. Причому помічено, що чим вище людина піднялася по ієрархічній драбині в нашому суспільстві, тим, відповідно, вищий рівень цієї деформації.Звісно, можливі й винятки...

Горбачов, спираючись на цю суспільну науку, на її ведучих представників, припустився щонайсерйознішої помилки. Він мав би передбачити, що та наука, яка захищала "розвинений соціалізм" та "економну економіку", не може бути опорою кардинальних удосконалень всього соціально-економічного устрою суспільства.

Саме безплідність суспільної науки підштовхнула Горбачова зробити ще одну помилку, страшну за своєю руйнівною силою, яку, коли її не виправити, йому навряд чи пробачать не тільки сучасники, а й нащадки. І то не тільки в колишньому Союзі...

(Продовження — в подальших числах)

КЛУБ ЧОТИРЬОХ КОНЕЙ

Особлива сфера шахової творчости — композиція. Мета її — розкриття краси шахових комбінацій. Це шахова поезія, мистецтво складання задач та етюдів. Як і будь-який інший твір мистецтва етюд чи задача повинні відповідати певним мистецьким вимогам: сила враження, економність засобів, оптимальне розв'язання. Це особливо стосується етюду, який історично виділився в окремий вид шахового мистецтва й має свою жанрову специфіку. Саме цьому жанрові приділяємо особливу увагу. Його любителів завжди цікавлять старі та нові композиції, часто забуті чи просто незнані.

Отож перед вами два шедеври. Перший — етюд Р.Реті, який під час появи у 1921 році викликав сенсацію. Тут уперше було застосовано геометричну ідею, згідно з якою прямий шлях не завжди короткий. Безперечно, такий етюд мав багато наслідувань. Однією з найкращих композицій на цю тему слід визнати етюд братів О. і К.Саричевих, що його вони створили в 1928 році. За глибиною та силою враження він перевершує етюд Р.Реті, і цього надає йому перший хід, який вносить новий, надзвичайно гострий момент у знайому ідею. Дивлячись на ці два яскраві приклади, мимоволі хочеться навести слова великого Мікеланджело: "У кожній брилі заховано прекрасну скульптуру, потрібно лише вміти прибрати зайве".

Бажаємо й вам успіху.

Матеріал підготував педагог-шахіст Михайло БЕНЧ

Етюд 1. Р.Реті. 1921.Нічия

Етюд 2. О. і К.Саричеви. 1928. Нічия

[3]Розуміння основною масою радянських людей соціальної справедливости як рівности потреб і здібностей (а не можливостей) стало наслідком багаторічного панування партійної диктатури. Це факт, із яким не можна не рахуватися, але який все-таки систематично ігнорується при виробленні програм швидкого переходу до ринку.

Лаконічний, графічно точний і глибокий за смислом модуль "Пульсу сягає орійської (середньотрипільської) доби в нашій історії (близько 6 тисячоліть тому). В ньому як на осцилограмі простежується безвічна життетворча пульсація бінарної структури Українського Світу. Ця пульсація проймає всі рівні нашого життя. І варто зосередитися на суттєвих моментах сьогодення, як у них розгледимо пульс Безвічного Буття.

УКРАЇНА-БАВАРІЯ

Як відомо, в столиці Баварії — Мюнхені більш ніж будь-де на території ФРН живе вихідців з України, які утворили тут досить численну українську діаспору. Частина її представників не обмежується лише розв'язанням особистих проблем на побутовому рівні, беручи та бажаючи ще активніше брати участь у становленні суверенної України, в підйомі її економіки й відродженні культури.

На прохання редакції з двома представниками цієї активної частини діаспори — її відомим лідером, економістом **Іваном Марчуком** і журналістом **Ігорем Гордієвським** — зустрівся наш автор **Геннадій Дмитренко**, один із розробників нової теорії управління мікроекономікою, член Головної ради Української асоціації соціально-економічних досліджень. Наведений нижче короткий зміст їхньої розмови, на думку редакції,може зацікавити не тільки читачів, але також і урядові та парламентські кола нашої молодої держави.

Обговорення загальногосподарчої ситуації, що склалася в економіці України за час "перебудови", звелося до констатації факту дедалі глибшого руйнування виробничої сфери — через відсутність науково обґрунтованої програми перетворень, починаючи з кардинального удосконалення роботи підприємств, тобто мікроекономіки. Надмірне захоплення вдосконаленням зовнішніх умов господарювання, включаючи макроекономічні регулятори, призвела до ігнорування головної хвороби зацентралізованої і забюрократизованої економіки — слабкости механізму мотивації високоефективної праці, в першу чергу на великих і середніх підприємствах, що складають її кістяк. Незнання глибин мікроекономіки призводить до того, що макроекономічні регулятори (ціноутворення, оподаткування тощо), а також злам системи централізованого планування й матеріально-технічного постачання, руйнування діючих структур і т. ін. застосовуються і здійснюються наосліп, лише погіршуючи становище.

Дійшли висновку, що перехід до ринкової економіки, враховуючи соціально-психологічні особливості населення, необхідно здійснювати на основі принципу послідовности, спираючись, з одного боку, на колективні форми власности на засоби виробництва, а з другого — послідовно підключаючи приватну власність, у тім числі на землю, в дозах можливого і в чітко обумовлених правових рамках.

При цьому звернуто увагу на ту обставину, що конкуренція як рушій прискореного розвитку виробництва не може сама собою виникнути між надмонополізованими великими й середніми підприємствами,та ще в умовах всеохопного товарного дефіциту. Отож перші кроки до насичення ринку товарами — того насичення, що породжує конкуренцію, — мають бути зроблені шляхом створення внутрішнього механізму мотивації високоефективної праці працівників цих підприємств. Цей незвичайний підхід до перебудови економіки може виявитися єдино слушним на перехідному етапі до ринку.

Характерно, що думки учасників бесіди розділилися щодо стартових умов підйому економіки. Ігор Гордієвський гадає, що потужний імпульс кардинальним перетворенням може дати лише всеосяжна допомога Заходу, включаючи як кредитне забезпечення товарами та інвестування програм, так і надання конкретної допомоги в управлінні підприємствами. Питання лише в тому, чи до снаги це самим розвинутим країнам та в чому полягатиме їхній конкретний інтерес.

Іван Марчук стверджує, що тільки спираючись на власні сили з підключенням чужоземного капіталу на головних напрямках (своєрідний "план Маршалла") стане можливий стабільний підйом економіки України в рамках гуманного неколоніального суспільства, забезпечивши її входження на рівних у світове співтовариство.

Але всі погодилися на тому, що незвичайність ситуації, обумовленої в тому числі суспільним настроєм, диктує необхідність вироблення науково обґрунтованої концепції та чіткої програми дій, і першою чергою — в мікроекономіці, щоб народ України й підприємці Заходу нарешті виразно збагнули, яким чином збираємося ми виробляти у великій кількості якісну продукцію за приступними для більшости населення цінами. Тоді й допомога збоку може набути цілевої орієнтації і, відповідно, вагомої віддачі, а не характеризуватися систематичним проїданням милостині.

В процесі бесіди були заторкнуті не тільки проблеми теорії, але й питання конкретних взаємодій у налагоджуванні культурно-господарчих зв'язків України з Баварією.

Зокрема було підняте питання про розширення дійової допомоги з боку Баварії жертвам Чорнобильської катастрофи. З благословення урядових кіл України та Баварії належало б створити в Мюнхені спеціальний комітет із представників діаспори, який би почав співпрацювати з телебаченням. По його каналах можна було б глибше інформувати баварців про наслідки трагедії та практичну діяльність комітету, зазначаючи номер рахунку для збирання пожертв.Є переконаність,що в такому випадку масштаби допомоги істотно збільшаться. Надалі діяльність комітету могла б поширитися за межі Баварії.

Іншим питанням стало обговорення можливостей організації в Мюнхені виставки-продажу предметів побуту й мистецтва, виготовлених українськими умільцями. В Мюнхені знайдуться люди, готові сприяти організації таких виставок, що мають не лише культурне, а й економічне значення.

Водночас посилення культурних зв'язків має здійснюватися за рахунок розширення туризму, починаючи з установлення постійних туристичних маршрутів Київ — Мюнхен на взаємовигідних засадах.

Особливе місце в обговоренні практичних кроків щодо налагоджування господарчих зв'язків Баварія — Україна посіло питання допомоги сільськогосподарською технікою селянам-одноосібникам, що бажають організувати фермерське господарство. Безліч малогабаритної техніки, трохи застарілої для Німеччини, але цілком придатної для роботи, якщо її постачати за дешевими цінами в Україну, могла б істотно посилити індивідуальний сектор в українському селі. До складу цієї техніки могло б увійти також обладнання для забезпечення збереженості сільгосппродукції та її первинної переробки, що сьогодні не може не бути завданням номер один політики в сільському господарстві.

В кінцевому підсумку дійшли спільної думки, що без благословення подібних акцій урядом і Президентом України та узаконення їх в урядових документах, обнародування в пресі, по радіо й телебаченню всі ці починання зостануться в зачатковому стані. Навіть незважаючи на те,що в Баварії є для цього благодатний ґрунт — тобто люди, ладні надавати Україні всіляку посильну допомогу в організації та зміцненні культурно-господарчих зв'язків на благо її процвітання.

НАШ СПОНСОР

Виробниче об'єднання "Придніпровський хімічний завод" – торгова марка "CHEMPPRI" – багатогалузеве сучасне підприємство, що випускає різноманітну продукцію широкого спектру застосування.

Об'єднання створено у 1948 році. Нині являє собою комплекс виробництв, що функціонують по замкнутому екологічному циклу.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТИ

- Хімія
- Медицина
- Екологія
- Металургія
- Машинобудування
- Інжинірінг у галузі екології

ОБ'ЄДНАННЯ ПРОПОНУЄ ТАКУ ПРОДУКЦІЮ

1. Іонообмінні смоли та адсорбенти спеціального призначення:
   - Сильнокислотні катіоніти
   - Сильноосновні аніоніти
   - Слабоосновні аніоніти
   - Адсорбенти "Поролас"

   Хімічні та фізичні властивості цих продуктів можуть бути модифіковані за специфікацією споживача
2. Мінеральні добрива:
   - Нітрофос
   - Аммофос
   - Нітроаммофоска "Стимул" з мікродобавками
   - Азотнокислий натрій
3. Вугілля активне синтетичне сферичної грануляції
4. Цирконій металевий, його сплави й сполуки
5. Гафній металевий його сплави й сполуки
6. Лігатура рідкоземельних металів
7. Кремнефторид калію
8. Алюмоаммонійний галун
9. Поліакриламід – флокулянт
10. Оксисульфідний люмінофор червоного кольору світіння
11. Марганець вуглекислий особливо чистий
12. Пристрій для виготовлення вершкового масла
13. Вироби з поліетилену високого тиску

ДО ВАШИХ ПОСЛУГ

- Оригінальні технології з основних напрямків діяльности "НОУ-ГАУ" з технологій знешкодження стічних вод та газових викидів
- Виконання дослідно-конструкторських та дизайнерських робіт.

Торгова марка "CHEMPPRI" – це гарант чудової якости продукції завдяки високій культурі виробництва та чіткому аналітичному забезпеченню контролю на базі найсучасніших методів.

Звертайтеся до нашого об'єднання і Ви надовго матимете надійного партнера в різних галузях науки і техніки.

Адреса для довідок і запитів:

322630, Україна
Дніпропетровська обл.
м. Дніпродзержинськ
вул. Ленінградська, 179
ВО "Придніпровський хімічний завод

Телефон: (05692) 3-00-43
(05692) 3-32-82
Факс: (05692) 3-00-43
(05692) 3-32-82
Телетайп: 349108 "АЛМАЗ"

OUR SPONSOR

The production union "Pridneprovski Chemical Plant" (trade mark "Chemppri") is an up-to-date enterprise covering a number of fields and putting out unique products.

The union was formed in 1948. Now it is a complex of different productions functioning in accordance with a closed ecologic cycle.

MAIN DIRECTIONS OF ACTIVITY

- Chemistry
- Medicine
- Ecology
- Metallurgy
- Mechanical engineering
- Engineering ecology

THE UNION OFFERS THE FOLLOWING PRODUCTS

1. Ion-exchange resins and adsorbents for special purposes:
   - Strong acid cationites
   - Strong base anionite
   - Weak base anionite
   - "Porolas" adsorbents

   Chemical and physical properties of these products can be modified according to the customer's specification.
2. Mineral fertilizers:
   - Nitrophos
   - Ammophos
   - Nitroammophoska "Stimul"
   - Sodium nitrate
3. Cynthetic activated carbon of special granulation
4. Zirconium metal, its alloys and compounds
5. Hafnium metal, its alloys and compounds
6. Rare-earth metal master alloys
7. Potassium silicofluoride
8. Ammonium aluminium
9. Polyacrylamide – flocculant
10. Oxysulphide red phospor
11. High-purity carbonic acid manganese
12. Buttermaking machine
13. High-pressure polyethylene products

AT YOUR SERVICE

- Unique technological developments on the basis of our products.
- Know-how for the technology of purification of waste waters and gas rejects.
- Fulfilment and research, construction and design work.

Trade mark "CHEMPPRI" is a guarantee of an excellent quality of the products due to high culture of production and precise analysis control on the basis of modern techniques.

Come to our Union, and you will acquire a reliable partner in different fields of science and technology for a long time.

Address for request and information:

179 Leningradskaya st.,
Dneprodzerzhinsk 322630
Dnepropetrovsk region,
UKRAINE
P/U "Pridneprovski chemical plant"

Phone: (05692) 3-00-43
(05692) 3-32-82
Fax: (05692) 3-00-43
(05692) 3-32-82
Telex: 127421 "ALMAZ"

CHEMPPRI

ІНДЕКС 74493 ISSN 0869-3641

CONTENTS

CONFIDENCE ♦ Oleksander Shokalo. The Ukrainian World: 1. The cheated world or "The people are different now..." 2. The Oneness of the World 4
— These sections of culturological essays are featuring cultural, political aspects and philosophical background of the Ukrainian life.
WHAT THE EARTH RELATES ♦ Yuri Shilow. The Gates of Immortality: Aratta-Oratania — pracontinent of the Ukrainian culture 6
— The archeological excavations results give a new insight into the history of the first agricultural state — Eurasia.
Stepan Nalivaiko. The Indian myth of Europe 9
— The author investigates the Indo-European pralanguages material to find the mythical roots of our continent's name — Europe.
Ella Bondar. An essay of extrapolation of the Indians, the Hetts and where the cosacks' "oseledets" came from. 12
— The traditional cosacks' hair-style — the forelock on the top of the head shaven all around — traced back to its original significance in the culture of the Orian peoples.
SPIRITUAL GENESIS ♦ Volodymyr Shayan. "...I am looking for the Oldest Roots of my Soul": G. Skovoroda and the Spiritual Image of the Ukraine in the XVIIth century. 15
— This historical and philisophical section deals with the moral significance of the great ascetic — champion of the Ukrainian spirit in the environment of profound decline of the people.
Yuri Peleshenko. The Ukrainian Culture and Isichasm. 1. The Isichasm Spiritual Practice Fundamentals. 17
— The article handles the little-known question of our late Medieval spiritual practice — Isichasm.
Dmitro Chizhevsky. The "Philisophy of the Heart" of Pamfilo Yurkevich. 18
— A brief biography of the most eminent Ukrainian philosopher of the post-Skovoroda period.
ANNALS ♦ Michailo Grushevsky. "The Major, the Minor and the Belaya (White) Russia". 20
— Investigation of the origin of the Moscow tzar's title.
Olena Dobrovolsky. What brings the XXIc for women? 31
— The doctor and astrologist meditates on the dedicarion of the woman to the resque the humanity.
Mykola Bogdanets. Azalia over the Slutch. 32
— An imaginative voyage back to the XVII century.
WORD ♦ Vitaly Mitchenko. The Esthetics of the Ukrainian Cursive Writing. 34
— The unique Ukrainian cursive writing as an integral part of the Baroque Environment.
FAMILY ♦ Lydiya Artyuch. Velik-Holiday in the Ukraine. 36
— The origin of the annual holiday; the holiday dishes recipes.
SVITOCHOK. Velik-Holiday in the eyes of the Ukrainian children. 39
ORDER ♦ Oleksander Shokalo. The Annual Ritual Circle: 1. The Ukrainian Orian Calendar. 2. The Velik-Holiday 40
— There is investigated the histiry and genesis of the archaic calendar, the emergence of the New Year corn-growers' holiday — Velik-Day.
INTEGRAL ♦ ENERGETICS ♦ Oleksander Trofimchuk. Wind Energetics as Alternative to Wasteful Energetics. 42
— The author emphasises the efficiency of the Ukrainian traditional energy sources.
ECONOMICS ♦ Gennadiy Dmitrenko. A New Look at the Economy of the Independant Ukraine 44
— The economist's analysis of the falacies of Gorbatchyov's "reconstruction policy" and prospects of eradication them.
FOUR KNIGHTS CLUB ♦ Chess Problems by R. Reti and brothers A. and K. Sarychevs . . . 45
PULSE ♦ Ukraine — Bavaria 46
— The conversation between the prominent leaders of the Ukraine and Bavaria shows guidelines of cooperation, above all in microeconomics.
"THE UKRAINIAN WORLD" PRESENTS:
- The traditional wood carving of the Lemkis; 21-22
- Pictures by Kiev painters; 23-26
- The choir groop "The Ukrainian Singing"; 27
- publications. 28
OUR SPONSOR ♦ Pridneprovsky Chemical Production Enterprise 47

У фінансуванні випуску журналу бере участь УКРІНБАНК
УКРІНБАНК This issue was financed by UKRINBANK
Tel.: (044) 229-57-95, 293-05-72